BALKAN SPECTRUM JOURNAL (BSJ)

Bilimsel, Uluslararası, Hakemli ve Açık Erişimli
e-Dergi, Haziran ve Aralık aylarında yılda iki kez yayınlanmaktadır
Cilt I, Sayı I, Haziran 2026
e-ISSN: 3149-9244

Scholarly, International, Peer-reviewed and Open-access
e-Journal, Published biannually in June and December
Volume I, Issue I, June 2026
e-ISSN: 3149-9244

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
(Authors bear responsibility for the content of their published articles.)
Yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.
(The publication languages of the journal are Turkish and English.)
Haziran ve aralık aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
(A scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in June and December.)
Daha detaylı bilgi için: www.balkansj.com
(For further information: www.balkansj.com)

Yayın Türü / Publication Type

Süreli Yayın / Periodical

İletişim / **Correspondence**

editor@balkansj.com

KURUCU VE BAŞ EDİTÖR / FOUNDING EDITOR AND EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Çağla Derya TAĞMAT/Ankara Üniversitesi TİTE

Balkan Çalışmaları ABD

YÖNETİM VE YAYIN KURULU BAŞKANI / MANAGING AND EDITORIAL COMMITTEE CHAIR

Doç. Dr. Tuğba ERAY BİBER /Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Tarih Bölümü

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Emeritus Prof. Dr. Hagen FLEISCHER Atina Ulusal ve Kapodistrias Üniversitesi / Yunanistan
ORCID: Doğrulanamadı

Emeritus Prof. Dr. Özer ERGENÇ Bilkent Üniversitesi /Türkiye
ORCID: Doğrulanmadı

Prof. Alan CAFRUNY Hamilton College / ABD
ORCID: 0000-0002-7572-9811

Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-1435-8877

Prof. Dr. Amina ŠILJAK JESENKOVIĆ Saraybosna Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü / Bosna-Hersek
ORCID: 0000-0003-0640-7357

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR Millî Savunma Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-4858-2148

Prof. Dr. Ermal BAZE Tiran Üniversitesi / Arnavutluk
ORCID: 0000-0003-4505-278X

Prof. Dr. Melahat PARS Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-3768-7988

Prof. Dr. phil. habil. Thede KAHL Friedrich Schiller Jena Üniversitesi / Almanya
ORCID: 0000-0002-1725-8070

Prof. Dr. Recep BOZTEMUR Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-0158-6632

Prof. Dr. Seval ŞAHİN Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1548-6763

Prof. Dr. Stavros ANESTIDIS – Direktör ve Tarihçi Küçük Asya Araştırmaları Merkezi / Yunanistan
ORCID: 0009-0004-5252-193X

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8782-7355

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
ORCID: Doğrulanamadı

Doç. Dr. Ayşe Ömür ATMACA Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-0705-213X

Doç. Dr. Fabio L. GRASSI Roma Sapienza Üniversitesi / İtalya
ORCID: Doğrulanamadı

Doç. Dr. Jelena LONČAR Belgrad Üniversitesi / Sırbistan
ORCID: 0000-0002-2374-872

Dr. Ovidiu CRISTEA – Kıdemli Araştırmacı Romanya Akademisi, Nicolae Iorga Tarih Enstitüsü / Romanya
ORCID: Doğrulanamadı

HAKEM KURULU/ REFEREES' COMMITTEE

Emeritus Prof. Dr. Antonis LIAKOS Atina Ulusal ve Kapodistrias Üniversitesi / Yunanistan
ORCID: Doğrulanamadı

Prof. Dr. Ayşe ÖZKAN Çankırı Karatekin Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0001-5300-0627

Prof. Dr. Bülent YILDIRIM Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-2179-9125

Prof. Dr. Emanuel PLOPEANU Köstence Ovidius Üniversitesi / Romanya
ORCID: 0000-0001-8158-2716

Prof. Dr. Hatice ORUÇ Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-2185-1640

Prof. Dr. İbrahim Alper ARISOY Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0001-9140-6599

Prof. Dr. İbrahim Kelağa AHMET Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-3851-0826

Prof. Dr. Melahat PARS Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-3768-7988

Prof. Dr. Necdet HAYTA Gazi Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8707-3637

Prof. Dr. Nilüfer ERDEM İstanbul Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1393-7655

Prof. Dr. Ömer AKSOY Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0001-9837-7567

Prof. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ İstanbul Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-6819-4003

Prof. Dr. Seval ŞAHİN Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1548-6763

Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-2092-8557

Prof. Dr. Tuğba BELENLİ Gazi Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-5923-9222

Prof. Dr. Ü. Gülsüm POLAT Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-0048-8467

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-1533-222X

Doç. Dr. Bülent AKYAY Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-3370-4800

Doç. Dr. Christos TEAZIS Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0001-8014-8993

Doç. Dr. Costel COROBAN Köstence Ovidius Üniversitesi / Romanya
ORCID: Doğrulanamadı

Doç. Dr. Çiğdem KILIÇOĞLU CİHANGİR Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8596-7215

Doç. Dr. Emre SARAL Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-0281-203X

Doç. Dr. Gökhan ERDEM Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-9038-4909

Doç. Dr. Meryem ORAKÇI Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-2264-6032

Doç. Dr. Murat ÖNSOY Hacettepe Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-8990-1547

Doç. Dr. Murat SOYSAL Uşak Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-2725-2681-2257

Doç. Dr. Sedef BULUT Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-5525-584X

Doç. Dr. Şevki KIRALP Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
ORCID: 0000-0003-1969

Dr. Öğr. Üyesi Ferhan KIRLIDÖKME MOLLAOĞLU Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0002-0838-2272

Dr. Öğr. Üyesi Hervé GEORGELIN Atina Ulusal ve Kapodistrias Üniversitesi / Yunanistan
ORCID: Doğrulanamadı

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ / TURKISH LANGUAGE EDITOR

Arş. Gör. Betül OZAR YAŞAR Ankara Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0001- 6294-0506

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRÜ / ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Öğr. Gör. Utku KIRLIDÖKME Trakya Üniversitesi / Türkiye
ORCID: 0000-0003-0210-5335

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

STAVROS ANESTİDİS

Ioannis Kalfoğlu'nun Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası:
Karamanlıca Yurttaşlık Dersi

(1-11)

COSTEL COROBAN

The Dobrich Military Cemetery: An Inclusive Space of Wartime Remembrance from its Establishment to Recent Times

(12-26)

NURETTİN ÇİÇEKÇİ

Balkanlarda Karşılaştırmalı Bir Kamu Politikası Analizi: Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 Yılı Savunma Harcamaları

(27-42)

TEMUÇİN FAİK ERTAN

Kuruluşundan Çöküşüne Balkan Sosyalizmleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz (1945-1990)

(43-63)

RAMAZAN ERHAN GÜLLÜ

The Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul as an Administrative Organization in the Balkans

(64-75)

MÜZEYYEN HACIPAŞAOĞLU

Maria Yordanidu'nun *Loksandra* Romanında Algısal Mekân Olarak İstanbul

(76-91)

SOYALP TAMÇELİK

15 Temmuz 1974 Kıbrıs Darbesi ile 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı Arasında Yunanistan'ın Dış Politika Davranışı:
"5 Gün Diplomasisi"

(92-115)

SUNUŞ

BİZ DE VARIZ!

Balkan Spectrum Journal (BSJ), 2025 yılının son günlerinde bir beyin fırtınası sonucunda fikirsel anlamda doğmuş ve dergiyle ilgili çalışmalar hızlanmıştır. Odak noktası Balkanlar olan derginin amacı, Türkiye'de ve diğer ülkelerde Balkanlarla ilgili yapılan çalışmalara katkı sağlayarak, farklı ve özgün bilgileri akademik olarak okuyucuya sunmak ve literatüre katkı sağlamaktır. Bu bağlamda yayın dili Türkçe ve İngilizce olarak seçilmiştir. Sadece Türkiye'den değil, başka ülkelerden de yazarlara açık olan BSJ'nin kuruluş ve yayına başlama amaçlarından biri Türkiye'de gelişmekte olan Balkan Çalışmaları alanına farklı disiplinlerde yapılan araştırmalarla katkıda bulunmanın yanı sıra, genç araştırmacı ve akademisyenleri yüreklendirmektir. BSJ bir tarih dergisi değil, akademik düzlemde varlık gösteren uluslararası hakemli bir Balkan dergisidir.

Bu ilk sayısıyla okuyucuya sunulan BSJ, genç ve dinamik bir ruhu yansıtmaktadır. Bu enerjiyle yayın hayatına giriş yapan dergi, uzun süreceğini umut ettiğimiz bir yolculuğa çıkıyor. Bu yolculukta dergiye ışık tutan, elini uzatan ve yolun bir kısmını kendi akademik öyküsü ve dokunuşuyla birleştiren tüm dostlara, BSJ'nin Danışma ve Hakem Kurulunda yer alan kıymetli hocalarımıza çok teşekkür ediyoruz. 29 Haziran 2026 itibarıyla davetli yazar olarak BSJ'yi kıymetli eserleriyle ayağa kaldıran; Sayın Stavros ANESTİDİS'e, Costel COROBAN'a, Nurettin ÇİÇEKÇİ'ye, Temuçin Faik ERTAN'a, Ramazan Erhan GÜLLÜ'ye, Müzeyyen HACIPAŞAOĞLU'na ve Soyalp TAMÇELİK'e ilk sayısında dergiye yürüme gücü ve hevesi vererek zihin ışıklarıyla işledikleri makalelerini BSJ'ye emanet ettikleri için şükranlarımızı sunuyoruz. Dil Editörlerimiz Sayın Utku KIRLIDÖKME, Betül OZAR YAŞAR ve Meryem ORAKÇI'ya sonsuz teşekkürler…

Şimdi bazen ışıklı ve ferah, bazen de dar ve engebeli olabilmesi muhtemel bir yola çıkıyoruz. Bu yolda her altı ayda bir büyüyerek ve çoğalarak ilerleyeceğiz. Balkan Spectrum Journal'ın yolunun, adından da anlaşılacağı üzere ışığının, su damlalarından geçerken ortaya çıkardığı farklı renkler gibi çeşitli, heyecanlı olması ve Balkanların tüm farklı ışıltısını yansıtmasını diliyoruz… Teşekkürlerimizle…

Çağla Derya TAĞMAT - Tuğba ERAY BİBER
ANKARA -İSTANBUL
HAZİRAN, 2026

PRESENTATION

We are on board!

The Balkan Spectrum Journal (BSJ) was conceived during a brainstorming session in the final days of 2025, and work on the journal has gathered pace ever since. Focusing on the Balkans, the journal aims to contribute to Balkan-related research conducted in Türkiye and elsewhere, presenting diverse and original scholarship to readers in an academic format while enriching the existing literature. In this context, the languages of publication have been designated as Turkish and English. Open to authors from both Türkiye and abroad, one of the journal's founding objectives is to encourage young researchers and academics while also contributing to the development of Balkan Studies in Türkiye through research across a wide range of disciplines. Balkan Spectrum is not solely a history journal; rather, it is an international, peer-reviewed academic journal dedicated to Balkan studies. With this inaugural issue, BSJ reflects a young and dynamic spirit. Embarking on its publishing journey with this energy and enthusiasm, the journal sets out on a path that we hope will be both long and fruitful. We would like to extend our heartfelt gratitude to all those who have guided the journal along this journey, offered their support, and contributed their own academic insights and experiences to its development. We are equally grateful to the esteemed members of the BSJ Advisory and Editorial Boards for their invaluable guidance and encouragement.

We would also like to express our sincere appreciation to our guest writers Stavros ANESTIDIS, Costel COROBAN, Nurettin ÇİÇEKÇİ, Temuçin Faik ERTAN, Ramazan Erhan GÜLLÜ, Müzeyyen HACIPAŞAOĞLU and Soyalp TAMÇELİK whose valuable contributions have helped bring BSJ to life as of 29 June 2026. By entrusting the journal with their articles, crafted through their scholarly expertise and intellectual dedication, they have provided BSJ with the confidence, strength, and enthusiasm necessary to take its first steps. Also heartfelt thanks to our language editors, Utku KIRLIDÖKME, Betül OZAR YAŞAR and Meryem ORAKÇI…

We are now embarking on a journey that may at times be bright and expansive, and at others narrow and challenging. Along this path, we will continue to move forward, growing and evolving with each issue published every six months. We hope that the journey of the Balkan Spectrum Journal, as its name suggests, will be as diverse and captivating as the spectrum of colours created when light passes through water droplets, and that it will reflect the rich diversity and splendour of the Balkans in all its dimensions.

With our sincere thanks...

Çağla Derya TAĞMAT - Tuğba ERAY BİBER
ANKARA -İSTANBUL
JUNE, 2026

Balkan Spectrum Journal

Ioannis Kalfoğlu'nun Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası: Karamanlıca Yurttaşlık Dersi

ÖZ

1871 yılında İstanbul'un Hrisupoli (Üsküdar) semtinde doğan Ioannis Kalfoğlu, Bafralı tanınmış bir tüccar Lazaros Artzoglou'nun ailesine mensuptur. Flaviana'daki (Zincidere) Rodokanakios Ruhban Okulu'nda eğitim görmüş ve 1890 yılında mezun olmuştur. 1892–1898 yılları arasında Evangelinos Misailidis tarafından yayımlanan Anatoli gazetesinde editör olarak görev yapmıştır. Vatana duyulan sevgi, Kalfoğlu'nun yazarlık faaliyetinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yazarın düşün dünyasında Küçük Asya, medeniyetin ve düşüncenin beşiği olarak konumlandırılmaktadır.

19. yüzyılın son otuz yılını Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyan tebaasından biri olarak geçirmiş, yaşamının sonraki otuz yıllık döneminde ise Yunan kimliğini benimsemiştir. Hayatının ilk dönemlerinde ana dili olan Türkçeyi kullanan Kalfoğlu, 30 yaşından sonra Yunanca kullanmaya başlamıştır. Farsça, Rusça ve Fransızcadan çeviriler yapan Kalfoğlu, ayrıca Türkçe eserler de kaleme almıştır. Kalfoğlu, *Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası* adlı eserini, yaklaşık beş yüz başlıktan oluşan Karamanlı edebiyatının geliştiği bir dönemde yayımlamıştır. Ayrıca Karamanlıca bir takvim yayımlamış, yazarlık faaliyetiyle hemşerilerinin kültür düzeylerinin yükselmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası, 1899 yılında İstanbul'da yayımlanmış bir eserdir. Kalfoğlu, Türkçe konuşan Ortodoks topluluklara hitap etmek amacıyla Karamanlı yazı dilini tercih etmiştir. Eserde yer alan "Biz Anadoluluyuz" ifadesi, yazarın Anadolu'ya yönelik aidiyet bilincini ortaya koyarken, bu ifade kendisini belirli bir toplumsal-kültürel kimlik çerçevesinde konumlandırdığı şeklinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ioannis Kalfoğlu, Karamanlıca, kimlik, Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası, kültür.

YAZAR
Prof. Dr. Stavros ANESTİDİS
Küçük Asya Araştırmaları Merkezi
Atina, Yunanistan
ORCID: 0009-0004-5252-193X
E-posta: anestidis.stavros@gmail.com
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 11 Haziran 2026
Kabul: 12 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.7

ATIF
Anestidis, Stavros. 2026. "Ioannis Kalfoğlu'nun Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası: Karamanlıca Yurttaşlık Dersi." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 1–11. https://doi.org/10.71350/balkansj.7

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Ioannis Kalfoğlu's The Historical Geography of the Anatolian Peninsula: A Lesson in Citizenship in Karamanlidika

ABSTRACT

Born in 1871 in the Hrisoupoli (Üsküdar) district of Istanbul, Ioannis Kalfoğlu was a member of the family of Lazaros Artzoglou, a well-known merchant from the town of Bafra. He was educated at the Rodokanakios Theological School in Flaviana (Zincidere), graduating in 1890. Between 1892 and 1898, he served as an editor of the newspaper Anatoli, published by Evangelinos Misailidis. Love of the homeland formed the starting point of Kalfoğlu's literary career. In the author's intellectual world, Asia Minor was regarded as the cradle of civilisation and thought.

He spent the final thirty years of the nineteenth century as a member of the Turkish-speaking Orthodox Christian population of the Ottoman Empire, while in the subsequent thirty years of his life, he embraced his Greek identity. Although he used his native Turkish in the early years of his life, he began to use Greek after the age of thirty. Kalfoğlu, who translated works from Persian, Russian, and French, also wrote works in Turkish. He published *The Historical Geography of the Anatolian Peninsula* during a period when Karamanli literature, comprising approximately five hundred titles, was flourishing. He also published a Karamanli calendar, aiming through his literary activities to contribute to raising the cultural standards of his fellow Karamanlis.

The Historical Geography of the Anatolian Peninsula was published in Istanbul in 1899. Kalfoğlu chose the Karamanli literary language to address Turkish-speaking Orthodox communities. The phrase "We are Anatolians," which appears in the work, is interpreted as reflecting the author's sense of belonging to Anatolia while also positioning him within a specific socio-cultural identity framework.

Keywords: Ioannis Kalfoğlu, Karamanlidika, identity, The Historical Geography of the Anatolian Peninsula, culture.

AUTHOR
Prof. Dr. Stavros ANESTİDİS
Centre for Asia Minor Studies
Athens, Greece
ORCID: 0009-0004-5252-193X
E-mail: anestidis.stavros@gmail.com
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: June 11, 2026
Accepted: June 12, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.7

CITE AS
Anestidis, Stavros. 2026. "Ioannis Kalfoğlu's The Historical Geography of the Anatolian Peninsula: A Lesson in Citizenship in Karamanlidika." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 1–11. https://doi.org/10.71350/balkansj.7

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

EXTENDED ABSTRACT

Ioannis Kalfoğlu was a member of the family of Lazaros Artzoglou a well-known merchant from the town of Bafra and born in 1871 in Hrisupoli (Üsküdar). He was educated at the Rodokanakios Theological School in Flaviana (Zincidere), graduating in 1890. Between 1892 and 1898, he served as an editor for the Anatoli newspaper, published by Evangelinos Misailidis. His love for his homeland formed the starting point of Kalfoğlu's literary career. In the author's intellectual world, Asia Minor occupies a place as the cradle of civilisation and thought.

He spent the final thirty years of the 19th century as a member of the Ottoman Empire's Turkish-speaking Orthodox Christian population, but in the subsequent thirty years of his life he adopted a Greek identity. Kalfoğlu, who used Turkish—his mother tongue—in the early years of his life, began to use Greek as his spoken language after the age of 30. Kalfoğlu, who translated works from Persian, Russian and French, also wrote works in Turkish. Kalfoğlu published his work The Historical Geography of the Anatolian Peninsula during a period when Karamanli literature, comprising approximately five hundred titles, was emerging. He also published a Karamanli calendar, aiming through his literary activities to contribute to the cultural enrichment of his fellow Karamanlis. Kalfoğlu, who held a managerial position at the Anatoli newspaper founded by Evangelinos Misailidis, also wrote works on the Greek communities living in the Black Sea region.

Comprising three main sections, The Historical Geography of the Anatolian Peninsula is a work published in Istanbul in 1899. Kalfoğlu chose the Karamanli literary language in order to address Turkish-speaking Orthodox communities. The phrase "We are Anatolians" featured in the work highlights the author's sense of belonging to Anatolia, which is interpreted as positioning himself within a specific socio-cultural identity. Furthermore, whilst detailing the geography of Anatolia in his book, Kalfoğlu also recounts the changes the region underwent throughout history. Given that the work also includes a list of place names in Anatolia, it is fair to say that it serves to introduce the region. The work, which contains information on Anatolia's demographic structure and the Anatolian Greeks, is significant as a study that combines the disciplines of history and geography, and serves to shed light on its era.

Kalfoğlu's book can be regarded as a groundbreaking work set against a critical historical turning point. A similar transitional phase is clearly evident in the author's own life as well. As a historical figure, Kalfoğlu does not fit neatly into the categories commonly used today. This raises the question of whether his identity was Greek or Ottoman. Furthermore, the question of what the concepts of 'Greek' and 'Turk' signified in a pre-national world is also a matter that requires separate discussion. It does not appear possible to provide single, definitive answers to the questions raised by an examination of the work. However, it can be said that the example of Kalfoğlu points to an ideologically complex situation shaped by the spread of nationalism and the transition to the nation-state system. The most significant point regarding the author's writing of this book is the lack of sufficient knowledge among the people living in Anatolia about the region itself. Indeed, whilst the local population possesses knowledge about other countries, they lack a similar level of understanding regarding Anatolia. Furthermore, the Istanbul Greek Literary Society, which took one of the first steps towards addressing the geographical knowledge gap among Greeks living within the Ottoman geography, emphasised that geographical knowledge is essential for everyone.

Towards the end of the 19th century, history and geography became two fundamental components of national education. Whilst the teaching of history supported the idea of unity and solidarity, the teaching of geography began to reinforce the concept of spatial unity. During this period, the approach to moral and religious education gradually gave way to education with a moral and national focus. Consequently, moral lessons were linked to the concept of patriotism, and it was accepted that loyalty to the homeland could only be achieved through an understanding of the geography in which one lived. Thus, morality and patriotism necessitated an understanding of the local geography. Efforts to make the geography better known began, from the perspective of the Anatolian Greeks, with periodicals, and Kalfoğlu's work formed a continuation of this. Kalfoğlu, who made great efforts to ensure that the Karamanli language was given its due value, aimed both to contribute to Karamanli literature in his own works and to instil a sense of patriotism. In this way, the author, who regarded Anatolia as his homeland, sought to convey this to society through his works.

In the author's view, Asia Minor is positioned as the cradle of civilisation and thought. This approach is also influenced by two fundamental ideas of the Greek Romantic intellectuals, which can be summarised as 'From Anatolia to Anatolia (Η Ανατολή διά της Ανατολής)' and 'the rebirth of Anatolia'. These ideas influenced not only thinkers such as Anastasios Pykaios, but also scholars associated with the Patriarchate. Manuel Gedeon, a representative of this circle, envisioned an Anatolia that was powerful, prestigious, wealthy, densely populated and prosperous in every respect.

Kalfoğlu, who has contributed to raising awareness among Turkish-speaking Orthodox Christians and supported the development of a distinct literary tradition within this community, has produced a significant resource that enables researchers to re-evaluate such issues. The work also clearly demonstrates that Karamanli literature is one of the fundamental sources for examining and understanding the world of the Turkish-speaking Orthodox community. In addition to all this, Kalfoğlu, who envisioned a rich and powerful Anatolia much like his contemporaries, acted with the aim of raising awareness within his own community.

Although the author was a subject of the Ottoman Empire, the fact that he lived during and after the period when national identity consciousness was awakening, and that he chose to speak Greek as his language of communication during the last 30 years of his life, reveals his choice of national identity.

Kalfoğlu, who wrote his works in the Karamanlidika, focused on the fields of cultural and local history, using his career in journalism as a foundation for this work. Given that Turkish-speaking Orthodox Christians were considered to be educationally disadvantaged due to their distance from mainland Greece, it is fair to say that a local literature emerged for the benefit of this community's development.

Giriş

Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası, 1899 yılında İstanbul'da yayımlanmış bir eserdir. Eserin yazarı, Pontus kökenli Ioannis Kalfoğlu'dur (1871–1931). Kalfoğlu, Türkçe konuşan Ortodoks topluluklara hitap etmek amacıyla Karamanlıca yazı dilini tercih etmiştir. Eserde yer alan "Biz Anadoluluyuz" ifadesi, yazarın Anadolu'ya yönelik aidiyet bilincini ortaya koymakta ve kendisini belirli bir toplumsal-kültürel kimlik çerçevesinde konumlandırdığını göstermektedir. Bu söylem, Kalfoğlu'nun yaşadığı coğrafya ve mensubu olduğu toplulukla kurduğu kimlik ilişkisinin bir yansıması olarak algılanabilir.

Kalfoğlu'nun söz konusu kitabı, kritik bir tarihsel dönemeçte konumlanan ve bir dünyadan diğerine geçiş sürecini yansıtan sınır niteliğinde bir eser olarak değerlendirilebilir. Benzer bir geçiş durumu yazarın kendisi için de söz konusudur. Tarihsel bir şahsiyet olarak Kalfoğlu, günümüzde yaygın olarak kullanılan kategoriler çerçevesinde kolaylıkla tanımlanabilecek bir konumda değildir. Bu durum, onun kimliğine ilişkin olarak Yunan mı yoksa Osmanlı mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, ulus-öncesi bir dünyada "Yunan" ve "Türk" kavramlarının ne ifade ettiği hususu da ayrıca tartışılması gereken bir meseledir. Eserin incelenmesiyle ortaya çıkan bu sorulara tek ve kesin cevaplar vermek mümkün görünmemektedir. Ancak Kalfoğlu örneğinin, milliyetçiliğin yaygınlaşması ve ulus-devlet sistemine geçiş sürecinin şekillendirdiği ideolojik açıdan karmaşık bir duruma işaret ettiği söylenebilir.

1871 yılında doğan Kalfoğlu, 19. yüzyılın son otuz yıllık dönemini Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyan tebaasının mensubu olarak geçirmiştir. Yaşamının sonraki yaklaşık otuz yıllık döneminde ise Yunan millî düşüncesine bağlı bir kimlik benimsemiştir. Hayatının ilk dönemlerinde ana dili olan Türkçe ile iletişim kuran Kalfoğlu, 30 yaşından itibaren Yunanca kullanmaya başlamış; bunun yanı sıra Farsça, Rusça ve Fransızcadan çeviriler yapmış, ayrıca Türkçe eserler yayımlamayı sürdürmüştür.

1. Coğrafi Bilgi ve Millî Öz Bilinç Unsuru Olarak Coğrafya

1873 yılında Peder Petros Gerakakis, Charles Texier'nin *Küçük Asya'nın Coğrafi Tasviri*[1] adlı eserini tercüme ederek yayımlamış ve bu süreçte yarımadaya ilişkin bilgi eksikliğine dikkat çekmiştir. Gerakakis'e göre öğrenciler Avrupa'nın büyük şehirleri hakkında bilgi sahibi olmalarına rağmen kendi

[1] Charles Texier, *Asie Mineure: Description géographique, historique et archéologique des provinces de la Chersonnèse d'Asie* (Paris, 1862).

ülkelerinin şehirlerini yeterince tanımamaktaydılar.[2] Üç yıl sonra ünlü Kydonies (Ayvalık) Okulu'nun doktoru ve müfettişi Aristomenis Stavridis tarafından Osmanlı Devleti coğrafyasına ilişkin bir el kitabı yayımlanmıştır. Stavridis'in tespitleri de Gerakakis'in görüşleriyle paralellik göstermektedir. Buna göre okul mezunları Japonya'yı, Yeni Hollanda'yı ve hatta Polinezya adalarında yaşayan toplulukların etnik özelliklerini bilirken, kendi vatanlarının şehirleri hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdir.[3] Yaklaşık çeyrek yüzyıl sonra Kalfoğlu da benzer bir gözlemde bulunmuş; Küçük Asya'da yaşayanların Çin, Amerika ve İskoçya'nın coğrafi özelliklerini bilmelerine rağmen Küçük Asya coğrafyasını yeterince tanımadıklarını belirtmiştir.[4]

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum milleti açısından coğrafi bilginin önemi daha önce İstanbul Rum Edebiyat Cemiyeti tarafından da vurgulanmıştır. Cemiyet üyeleri, coğrafi bilgiyi herkes için gerekli ve yararlı bir unsur olarak değerlendirmiştir. Başkan İroklis Vasiadis ve çalışma arkadaşlarının temel amacı, soydaşlarının eğitim düzeyini yükseltmek olmakla birlikte, öncelikle yaşadıkları coğrafyayı ve bu coğrafyanın sorunlarını tanımalarını sağlamaktı. Çünkü söz konusu bilgi, onların anlayışına göre, İmparatorluk içerisindeki Rum toplumunun haklarını savunabilmesi ve koruyabilmesi için gerekli bir ön koşul niteliği taşımaktaydı.[5]

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde tarih ve coğrafya, ulusal eğitimin iki temel unsuru hâline gelmiştir. Tarih öğretimi zaman bakımından birlik fikrini desteklerken, coğrafya öğretimi mekânsal birlik anlayışını güçlendirmekteydi. Bu dönemde ahlâkî ve dinî eğitim anlayışı giderek yerini ahlâkî ve millî içerikli eğitime bırakmıştır. Buna bağlı olarak ahlâk dersleri vatanseverlik düşüncesiyle ilişkilendirilmiş, vatana yönelik bağlılığın ise yaşanılan coğrafyanın tanınmasıyla mümkün olacağı kabul edilmiştir.[6]

2. Heleno-Osmanlıcılık ve Anadolu

İncelenen dönemde Rum Ortodoks millet sistemi, Kırım Savaşı sonrasında şekillenmeye başlayan Heleno-Osmanlıcı perspektifin ortaya koyduğu özel bir vatanseverlik anlayışından da beslenmekteydi. Söz konusu yaklaşım, Yunanistan merkezli Megali İdea'ya bir cevap niteliği taşırken, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü savunan düşüncenin Rum toplumundaki karşılığını oluşturmaktaydı. Siyasal bir yönelim olarak Heleno-Osmanlıcılık, Rum unsurunun Tanzimat'ın uygarlaştırıcı misyonuyla uzlaşma ve reformların sağladığı imkânlardan yararlanma isteğini ifade etmekteydi. Bununla birlikte, bu yaklaşım Anadolu'da Rumların üstün konuma ulaşmasına yönelik beklentileri de bünyesinde barındırmaktaydı.[7]

Kalfoğlu, *Coğrafya* adlı eserini, yaklaşık beş yüz eseri kapsayan Karamanlıca literatürün geliştiği bir dönemde yayımlamıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında popüler ve edebî eserlerin basımındaki artışa paralel olarak dünyevî yayınların sayısında da önemli bir yükseliş meydana gelmiştir.[8]

Kalfoğlu'nun eserinden önce bu alanda iki önemli yayın bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1863 yılında Nikolaos Theologidis Soullioglou tarafından çevrilen ve Evangelinos Misailidis tarafından yayına

---

[2] Bkz. Petros Gerakakis, çev., *Geografiki, istoriki kai arheologiki perigrafi ton poleon kai eparhion tis Mikras Asias*, cilt 1 (İzmir, 1873), 7–8.

[3] Aristomenis Stavridis, *Encheiridion politikēs, physikēs kai emporikēs geōgraphias tou Othōmanikou Kratous ek diaphorōn neōtatōn eurōpaikōn syngrammatōn* (Ayvalık, 1876; tıpkıbasım, haz. V. I. Anastasiadis ve S. Karavas, Midilli, 1996), 5.

[4] Hrisostomos A. Papadopoulos, *Madytos: Hē polis tēs Cherronēsou, patridographia* (Atina, 1890), A; Dimitrios Yassas, *Peri Mikras Asias: Pros chrēsin pantos en tē perikleei tautē chōra katoikountos* (Atina, 1898), V–VI.

[5] Iroklis Vasiadis, "Ekthesis tōn ergōn tou en Kōnstantinoupolei Hellēnikou Philologikou Syllogou," in *Synedrion tōn Hellēnikōn Syllogōn: Praktika tēs prōtēs autou synodou synkrotētheisēs en Athēnais en etei 1879* (Atina: Petros Perris, 1879), 150.

[6] Örnek olarak bkz. Leon Melas, *Paidagōgikon enkolpion tōn Hellēnopaidōn* (Atina: Typographeion S. K. Vlastou, 1879), 92–98; Vlasios G. Skordelis, *Didaskalikos hodēgos* (Atina: Typographeion tōn Katastēmatōn Anestē Kōnstantinidou, 1890), 102–104; Maria Dimasi, "Oi thrēskeutikes kai ethnikes aretes sta ellēnoglōssa anagnōstika vivlia tou Dēmotikou Scholeiou tēs Kōnstantinoupolēs, 1880–1955," *Hē kath' hēmas Anatolē* 3 (1996): 220–221. Vatanseverlik ve coğrafya ilişkisi için bkz. Konstantinos M. Mitsopoulos, *Hoi kyrioi N. G. Politēs kai S. P. Lampros hōs kritai tēs geōgraphias mou en tō diagōnismō tou etous 1894* (Atina: Typographeion S. K. Vlastou, 1895), 49–51.

[7] Bu eğilimler İstanbul Örgütü'nün (Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως) stratejisi ve beklentilerinde yoğunlaşmıştır; bkz. Athanasios Souliotis-Nikolaidis, *Organōsis Kōnstantinoupoleōs*, haz. Thanos Veremis ve Katerina Boura (Atina–Yanya: Dodoni, 1984), 61–64; Charles Bigot, *Grèce–Turquie–Le Danube* (Paris: Paul Ollendorff, 1886), 269–271; N. Nicolaïdès, *Les Grecs et la Turquie* (Brüksel, 1910), 138.

[8] Sévérien Salaville ve Eugène Dalleggio, *Karamanlidika: Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, cilt 1, 1584–1850 (Athènes: Institut français d'Athènes, 1958); aynı yazarlar, *Karamanlidika*, cilt 2, 1851–1865 (Athènes: Institut français d'Athènes, 1966); Evangelia Balta, *Karamanlidika: Additions (1584–1900)* (Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1987); Balta, *Karamanlidika: XXe siècle* (Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1987); Balta, *Karamanlidika: Nouvelles additions et compléments I* (Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1997). Ayrıca bkz. Richard Clogg, "Anadolu Hıristiyan Kardeşlerimiz: The Turkish-Speaking Greeks of Asia Minor," in *Anatolica: Studies in the Greek East in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (Aldershot: Variorum, 1996), 65–91; Evangelia Balta, "Périodisation et typologie de la production des livres karamanlis," *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon* 12 (1997–1998): 129–153; Eftychios Gabriel, "Schetika me ta Karamanlidika," *Hē kath' hēmas Anatolē* 5 (2000): 261–281.

hazırlanan *Coğrafiya* adlı eserdir.[9] Bu çalışma, fizikî ve siyasî coğrafya metinlerinin yeniden düzenlenmesiyle oluşturulmuş bir derleme niteliğindedir. İkinci yayın ise 1877 yılında basılan ve Avrupa ile dünya coğrafyasına ilişkin genel bilgiler içeren bir okul kitabıdır.[10] Bu eserlerin yanı sıra Stavros İroidis'in popüler tıp kitabı,[11] Aristoteles'in *Fizyonomikler* adlı eseri,[12] *Ezop Masalları*[13] ve Fénelon'un *Telemakhos'un Maceraları*[14] gibi çalışmalar da yayımlanmıştır. Karamanlıca süreli yayınlardan *Anatol Ahteri* aracılığıyla okuyucular, Marco Polo'nun seyahatlerini, Alexandre Dumas'nın eserlerini, Kapadokya ve Çin coğrafyasına ilişkin yazıları, ayrıca temel kozmoloji ve tıp bilgilerini takip edebilmekteydi.[15]

Kalfoğlu, 1893 yılında Evangelinos Misailidis'in izinden giderek Karamanlıca bir takvim yayımlamıştır.[16] Bu yayının temel amacı, hemşerilerinin genel eğitim seviyesinin yükseltilmesine katkıda bulunmaktı. Aynı zamanda söz konusu yayın, Kalfoğlu'na önem verdiği dil meselesini gündeme taşıma imkânı sağlamıştır. Bu bağlamda yazar, Türkçe konuşan Ortodoks Hristiyanların Karamanlıca edebiyatına yeterli değeri vermediklerini dile getirmektedir.

3. Vatan Bilgisi ve Millî Kimlik

Vatanı tanıma ve vatana duyulan sevgi, Kalfoğlu'nun yazarlık faaliyetinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Yazarın düşüncesinde Küçük Asya, medeniyetin ve düşüncenin beşiği olarak konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşım, aynı zamanda Yunan Romantizmi aydınlarının "Anadolu'dan Anadolu'ya [*Η Ανατολή διά της Ανατολής*]" ve "Anadolu'nun yeniden doğuşu" şeklinde özetlenebilecek iki temel düşüncesinden etkilenmektedir. Söz konusu düşünceler yalnızca Anastasios Pykaios gibi düşünürleri değil, Patrikhane çevresindeki âlimleri de etkilemiştir. Bu çevrenin temsilcilerinden Manuel Gedeon, güçlü, itibarlı, zengin, nüfusu fazla ve her bakımdan müreffeh bir Anadolu tasavvur etmektedir.[17]

Kalfoğlu da bu ideolojik çerçeve içerisinde değerlendirilebilecek bir isimdir. Yazar, faaliyetlerini ve yaşamını çağının düşünsel atmosferiyle uyumlu hâle getirmeye çalışan bir kişi olarak görünmektedir. 1871 yılında İstanbul'un Hrisupoli (Üsküdar) semtinde doğmuş; Pontus'un Bafra kentinden tanınmış bir tüccar olan Lazaros Artzoglou ailesine mensuptur. Flaviana'daki (Zincidere) Rodokanakios Ruhban Okulu'nda eğitim görmüş ve 1890 yılında mezun olmuştur.[18] 1892-1898 yılları arasında Evangelinos Misailidis tarafından yayımlanan *Anatoli* gazetesinde editör olarak görev yapmıştır.

Bu iş birliği tesadüfî bir nitelik taşımamaktadır. Kalfoğlu, Türkçe konuşan Ortodoksların aydınlatılmasıyla özdeşleştirilen Misailidis'in çevresinde yetişmiştir.[19] *Anatoli*, tarih, halk bilimi, Küçük Asya Rumlarının topografyası, siyasal gelişmeler ve bibliyografik haberler gibi konuları içeren kapsamlı bir yayın organı niteliğindeydi. Kalfoğlu'nun düşünsel şekillenmesinde bu yayın çevresinin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kendisi, yalnızca yazarlık faaliyetiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda çeşitli toplumsal ve siyasal girişimlerle de ilgilenmiştir. 1901 yılında Kapadokyalı Lazaros Piniatoğlu'nun tütün fabrikasında çalışmak amacıyla Batum'a yerleştiğinde, Pontus kurtuluş hareketiyle doğrudan temas kurmuştur. Bu süreç, Türkçe konuşan Ortodoksların kültürel aydınlatılması yönündeki faaliyetlerden millî nitelikli bir siyasî mücadeleye geçişin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kapadokya'da Türkçe konuşulması olgusunun, bu bölgenin Yunan tarih yazımında uzun süre ihmal edilmesiyle açıklanması mümkündür. Bunun temel nedeni, söz konusu tarih yazımının uzun süre Yunanistan merkezli bir bakış açısının etkisi altında kalmış olmasıdır.

---

[9] Nikolaos Theologidis, çev., *Dzagrafia (Geografia): Meshur Muallimlerin Telifkerdesi Olan Muntazam Coğrafyalardan Fertekli Sulli oğlu Nikolaos Theologidis marifeti ile tercüme ve tanzim*, cilt 1 (İstanbul: Evangelinos Misailidis, 1863), 3.
[10] *Muhtasar Coğrafya: Sual ve Cevap Usulü Üzre Tertip Olunmuş Ders Kitabıdır* (İstanbul, 1877).
[11] Stavros Georgiou Iroidis, *Hıfz-ı Sıhhat-ı Avam* (İstanbul, 1881).
[12] Aristotelēs, *Aristotelous Physiognōmika* (En Kōnstantinoupolei, 1819).
[13] *Ezopos'un Kıssadan Hisse Almaya Mahsus*, çev. Evangelinos Misailidis (İstanbul, 1854).
[14] François de Salignac de La Mothe Fénelon, *Sergüzeşt-i Telemak*, çev. Pavlos I. Misailidis (İstanbul: Typois I. Margaritou, 1887).
[15] Örnek olarak bkz. *Anatol Ahteri*, 22 Eylül 1886; 1 Ekim 1886; 20 Ocak 1887.
[16] Bkz. Ioannis H. Kalfoğlu, *Hēmerologion "Hē Anatolē": Anadolu Rumlarına Mahsus Rumîü'l-Hurûf ve Türkîü'l-İbare Salname, 1894, Birinci Sene* (İstanbul, 1893).
[17] Manuel Gedeon, "Fos apo tou skotous," *Anatoli* 2 (4 Mart 1877).
[18] Ioannis H. Kalfoğlu, *Zincidere Karyesinde Bulunan Ioannis Prodromos Manastırı Yahut Moni Flavianon* (İstanbul: Alexandros Nomismatidis Matbaası, 1898), 400.
[19] *Ekklēsiastikē Alētheia* 10 (1890): 4.

Bu durumun önemli istisnalarından biri, kendisi de Kapadokyalı olan (Endirlik), Atina Üniversitesi Tarih Profesörü Pavlos Karolidis'tir. Karolidis, memleketine yönelik araştırmalar gerçekleştirmiş; bölgenin arkeolojisi, coğrafyası ve dili üzerine özgün çalışmalar yapmıştır.[20]

Kapadokya ve burada yaşayan Türkçe konuşan Ortodoks topluluğu, millî kimliğin oluşum süreçleri ile milliyetçilik olgusunun incelenmesi açısından elverişli bir örnek teşkil etmektedir. Dilsel ve toplumsal bakımdan parçalı bir yapının hâkim olduğu bu ortamda Yunanca eğitim, toplumsal bütünleşmenin araçlarından biri olarak işlev görmüştür. Bununla birlikte, tarihsel bir durgunluk döneminden çıkarak kendi geçmişinin ve kültürel mirasının farkına varmaya yönelen bir toplum içerisinde çeşitli gerilimlerin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak Kalfoğlu'nun *Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası* adlı eseri, araştırmacıların bu tür meseleleri yeniden değerlendirmelerine imkân sağlayan önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Eser ayrıca, Karamanlıca edebiyatının Türkçe konuşan Ortodoks toplumunun dünyasını incelemek ve anlamak açısından temel kaynaklardan biri olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Yazar her ne kadar Osmanlı tebaası olsa da millî kimlik bilincinin uyandığı dönem ve sonrasındaki yıllarda yaşamış olması ve yaşamının son 30 yılında konuşma dili olarak Yunancayı tercih etmesi onun ulusal kimlik seçimini ortaya koymaktadır.

Eserlerini Karamanlıca yazan Kalfoğlu kültürel ve yerel tarih alanlarına eğilmiş, gazetecilik mesleğini de bunun altyapısı olarak kullanmıştır. Türkçe konuşan Ortodoksların ana kara Yunanistan'dan uzak olmaları sebebiyle eğitim açısından eksik kaldıkları düşünüldüklerinde, bu topluluğun gelişmesi adına bir yerel edebiyatın ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Çağdaşları gibi zengin ve güçlü bir Anadolu tasavvur eden Kalfoğlu, kendi toplumunu bilinçlendirme amacıyla hareket etmiştir. Coğrafyanın daha bilinir hâle getirilmesi çalışmaları, Anadolu Rumları açısından süreli yayınlarla başlamış ve Kalfoğlu'nun eseri de bunun devamını teşkil etmiştir. Karamanlıcaya gereken değerin verilmesi adına yoğun çaba sarf eden Kalfoğlu, kendi eserlerinde hem Karamanlıca edebiyatına katkı yaparken diğer yandan da vatanseverlik duygusunu aşılamayı hedeflemiştir. Böylelikle Anadolu'yu vatanı olarak gören yazar bunu eserleriyle topluma ulaştırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak kaleme aldığı eseriyle tarih ve coğrafyayı aynı potada eritmeyi başaran yazar bir yandan Anadolu'nun tanınması için önemli katkı sunarken, aynı zamanda Türkçe konuşan Ortodoks toplumunda millî ve edebî bilincin gelişmesini desteklemiştir.

[20] Pavlos Karolidis, *Kappadokias kai Pontou archaiologia: Ētoi peri tōn palai tēn Kappadokian kai ton Ponton oikēsantōn laōn* (yayımlanmamış el yazması, Tübingen, 1872); Karolidis, *Ta Komana kai ta ereipia autōn* (Atina: Typographeion Nikolaou Lamprinou, 1882); Karolidis, *Glōssarion synkritikon hellēnokappadokikōn lexeōn* (İzmir: Ho Typos, 1885).

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Süreli Yayınlar

Anatol Ahteri [Ανατόλ Αχτερί].

Anatoli [Ανατολή].

Ekklēsiastikē Alētheia [Εκκλησιαστική Αλήθεια].

Kitap ve Makaleler

Aristotelēs. *Aristotelous Physiognōmika [Ἀριστοτέλους Φυσιογνωμικά]. Metaphrasthenta apo tou Hellēnikou eis tēn kath' hēmas homiloumenēn aplēn phrasin; eti de eis tēn Tourkikēn aplēn dialekton methermēneuthenta, kai syn tō Prōtotypō ekdothenta para Anastasiou Chatzēgrēgoroglou [Μεταφρασθέντα από του Ελληνικού εις την καθ' ημάς ομιλουμένην απλήν φράσιν· έτι δε εις την Τουρκικήν απλήν διάλεκτον μεθερμηνευθέντα, και συν τω Πρωτοτύπω εκδοθέντα παρά Αναστασίου ΧατζήΓρηγόρογλου].* En Kōnstantinoupolei [Ἐν Κωνσταντινουπόλει], 1819.

Balta, Evangelia. *Karamanlidika: Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque en caractères grecs. Additions (1584–1900).* Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1987.

Balta, Evangelia. *Karamanlidika: Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque en caractères grecs. XXe siècle.* Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1987.

Balta, Evangelia. *Karamanlidika: Nouvelles additions et compléments I.* Athènes: Centre d'Études d'Asie Mineure, 1997.

Balta, Evangelia. "Périodisation et typologie de la production des livres karamanlis." *Deltio Kentrou Mikrasiatikon Spoudon* 12 (1997–1998): 129–153.

Bigot, Charles. *Grèce–Turquie–Le Danube.* Paris: Paul Ollendorff, 1886.

Clogg, Richard. "Anadolu Hıristiyan Kardeşlerimiz: The Turkish-Speaking Greeks of Asia Minor." In *Anatolica: Studies in the Greek East in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, 65–91. Aldershot: Variorum, 1996.

Dimasi, Maria. "Oi thrēskeutikes kai ethnikes aretes sta ellēnoglōssa anagnōstika vivlia tou Dēmotikou Scholeiou tēs Kōnstantinoupolēs, 1880–1955" ["Οι θρησκευτικές και εθνικές αρετές στα ελληνόγλωσσα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου της Κωνσταντινούπολης, 1880–1955"]. *Hē kath' hēmas Anatolē* 3 (1996): 207–225.

Ezopos'un Kıssadan Hisse Almaya Mahsus [Αισώποσουν κησσαδάν χησσέ αλμαγά μαχσούς]. Translated by Evangelinos Misailidis. İstanbul, 1854.

Fénelon, François de Salignac de La Mothe. *Sergüzeşt-i Telemak [Σερ-Γκιουζέστ-ι Τελεμάκ].* Translated by Pavlos I. Misailidis. İstanbul: Typois I. Margaritou, 1887.

Gabriel, Eftychios. "Schetika me ta Karamanlidika" ["Σχετικά με τα Καραμανλίδικα"]. *Hē kath' hēmas Anatolē [Η καθ' ημάς Ανατολή]* 5 (2000): 261–281.

Gedeon, Manuel. "Fos apo tou skotous." *Anatoli* 2, March 4, 1877.

Gerakakis, Petros, trans. *Geografiki, istoriki kai arheologiki perigrafi ton poleon kai eparhion tis Mikras Asias [Γεωγραφική, ιστορική και αρχαιολογική περιγραφή των πόλεων και επαρχιών της Μικράς Ασίας].* Vol. 1. İzmir, 1873.

Iroidis, Stavros Georgiou. *Hıfz-ı Sıhhat-ı Avam [Χήφζ-η σηχάτ-η αβάμ].* İstanbul, 1881.

Kalfoğlu, Ioannis H. *Hēmerologion "Hē Anatolē": Anadolu Rumlarına Mahsus Rumîü'l-Hurûf ve Türkîü'l-İbare Salname, 1894, Birinci Sene [Ἡμερολόγιον «Ἡ Ἀνατολή». Ἀνατολή Ρουμλαρηνά Μαχσούς Ρουμί ούλ χουρούφ βὲ Τουρκί ούλ ίπαρὲ σαλναμέ, 1894, Πιρινδζί Σενέ].* İstanbul, 1893.

Kalfoğlu, Ioannis H. *Küçük Asya Yarımadasının Tarihî Coğrafyası.* İstanbul, 1899.

Kalfoğlu, Ioannis H. *Zincidere Karyesinde Bulunan Ioannis Prodromos Manastırı Yahut Moni Flavianon [Ζινδζίδερε καργεσινδὲ πουλουνὰν Ἰωάννης Πρόδρομος Μοναστηρὴ γιαχόδ Μονὴ Φλαβιανῶν].* 5 vols. İstanbul: Alexandros Nomismatidis Matbaası, 1898–1899.

Karolidis, Pavlos. *Glōssarion synkritikon hellēnokappadokikōn lexeōn: Ētoi hē en Kappadokia laloumenē hellēnikē dialektos kai ta en autē sōzomena ichnē tēs archaias kappadokikēs glōssēs [Γλωσσάριον συγκριτικὸν ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων: ἤτοι ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ λαλουμένη ἑλληνικὴ διάλεκτος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σωζόμενα ἴχνη τῆς ἀρχαίας καππαδοκικῆς γλώσσης].* İzmir: Ho Typos, 1885.

Karolidis, Pavlos. *Kappadokias kai Pontou archaiologia: Ētoi peri tōn palai tēn Kappadokian kai ton Ponton oikēsantōn laōn [Καππαδοκίας καὶ Πόντου ἀρχαιολογία: ἤτοι περὶ τῶν πάλαι τὴν Καππαδοκίαν καὶ τὸν Πόντον οἰκησάντων λαῶν].* Unpublished manuscript. Tübingen, 1872.

Karolidis, Pavlos. *Ta Komana kai ta ereipia autōn: Ētoi monographia archaiologikē kai topographikē peri Komanōn [Τὰ Κόμανα καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν: ἤτοι μονογραφία ἀρχαιολογικὴ καὶ τοπογραφικὴ περὶ Κομάνων].* Atina: Typographeion Nikolaou Lamprinou, 1882.

Melas, Leon. *Paidagōgikon enkolpion tōn Hellēnopaidōn [Παιδαγωγικὸν ἐγκόλπιον τῶν Ἑλληνοπαίδων].* Atina: Typographeion S. K. Vlastou, 1879.

Mitsopoulos, Konstantinos M. *Hoi kyrioi N. G. Politēs kai S. P. Lampros hōs kritai tēs geōgraphias mou en tō diagōnismō tou etous 1894 [Οἱ κύριοι Ν. Γ. Πολίτης καὶ Σ. Π. Λάμπρος ὡς κριταὶ τῆς γεωγραφίας μου ἐν τῷ διαγωνισμῷ τοῦ ἔτους 1894].* Atina: Typographeion S. K. Vlastou, 1895.

Muhtasar Coğrafya: Sual ve Cevap Usulü Üzre Tertip Olunmuş Ders Kitabıdır [Μουχτασάρ Τζογράφια. Σουάλ βε τζεβάπ ουσουλί ουζρέ τερτίπ ολουνμούς τερς κιταπή τηρ]. İstanbul, 1877.

Nicolaïdès, N. *Les Grecs et la Turquie.* Brüksel, 1910.

Papadopoulos, Hrisostomos A. *Madytos: Hē polis tēs Cherronēsou, patridographia [Μάδυτος. Ἡ πόλις τῆς Χερρονήσου. Πατριδογραφία].* Atina, 1890.

Salaville, Sévérien, and Eugène Dalleggio. *Karamanlidika: Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs.* Vol. 1, 1584–1850. Athènes: Institut français d'Athènes, 1958.

Salaville, Sévérien, and Eugène Dalleggio. *Karamanlidika: Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs.* Vol. 2, 1851–1865. Athènes: Institut français d'Athènes, 1966.

Skordelis, Vlasios G. *Didaskalikos hodēgos: Ētoi theōrētikos kai praktikos hodēgos tōn Dēmotikōn Scholeiōn kai Parthenagōgeiōn [Διδασκαλικὸς ὁδηγός: ἤτοι θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς ὁδηγὸς τῶν Δημοτικῶν Σχολείων καὶ Παρθεναγωγείων].* Atina: Typographeion tōn Katastēmatōn Anestē Kōnstantinidou, 1890.

Souliotis-Nikolaidis, Athanasios. *Organōsis Kōnstantinoupoleōs [Ὀργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως].* Edited by Thanos Veremis and Katerina Boura. Atina–Yanya: Dodoni, 1984.

Stavridis, Aristomenis. *Encheiridion politikēs, physikēs kai emporikēs geōgraphias tou Othōmanikou Kratous ek diaphorōn neōtatōn eurōpaikōn syngrammatōn [Ἐγχειρίδιον πολιτικῆς, φυσικῆς καὶ ἐμπορικῆς γεωγραφίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους ἐκ διαφόρων νεωτάτων εὐρωπαϊκῶν συγγραμμάτων].* Ayvalık, 1876. Facsimile edition, edited by V. I. Anastasiadis and S. Karavas. Midilli, 1996.

Texier, Charles. *Asie Mineure: Description géographique, historique et archéologique des provinces de la Chersonnèse d'Asie.* Paris, 1862.

Theologidis, Nikolaos, trans. *Dzagrafia (Geografia): Meshur Muallimlerin Telifkerdesi Olan Muntazam Coğrafyalardan Fertekli Sulli oğlu Nikolaos Theologidis marifeti ile tercüme ve tanzim [Δζαγραφία (Γεωγραφία)].* Vol. 1. İstanbul: Evangelinos Misailidis, 1863.

Vasiadis, Iroklis. "Ekthesis tōn ergōn tou en Kōnstantinoupolei Hellēnikou Philologikou Syllogou" ["Ἔκθεσις τῶν ἔργων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου"]. In *Synedrion tōn Hellēnikōn Syllogōn: Praktika tēs prōtēs autou synodou synkrotētheisēs en Athēnais en etei 1879*, 101–156. Atina: Petros Perris, 1879.

Yassas, Dimitrios. *Peri Mikras Asias: Pros chrēsin pantos en tē perikleei tautē chōra katoikountos [Περὶ Μικρᾶς Ἀσίας: Πρὸς χρῆσιν παντὸς ἐν τῇ περικλεεῖ ταύτῃ χώρᾳ κατοικοῦντος].* Atina, 1898.

Balkan Spectrum Journal

The Dobrich Military Cemetery: An Inclusive Space of Wartime Remembrance from Its Establishment to Recent Times

ABSTRACT

This article examines the historical evolution and commemorative significance of the Dobrich Military Cemetery in Southern Dobruja from the aftermath of the First World War to the present day. The principal purpose of the study is to analyze how the cemetery functioned simultaneously as a site of Romanian national memory and as an inclusive space of transnational and interconfessional remembrance. Established in a politically contested borderland inhabited by diverse ethnic and religious communities, the cemetery contains the graves of Romanian, Bulgarian, German, Russian, Serbian, Ottoman, and Jewish soldiers who fought on opposing sides during the Great War. Using interwar press reports, archival testimonies, the cemetery's Golden Book, commemorative inscriptions, and documentation regarding post-1989 restoration projects, the article investigates how official ceremonies, diplomatic initiatives, and civic collaborations contributed to shaping the cemetery's symbolic meaning.

The study argues that despite nationalist frameworks and political tensions, the Dobrich Military Cemetery evolved into an important example of reconciliation, shared European heritage, and intercultural dialogue.

Keywords: Dobrich Military Cemetery, First World War remembrance, Transnational memory, Romanian-Bulgarian relations, Military cemeteries.

AUTHOR
Assoc. Prof. Dr. habil. Costel COROBAN
Ovidius University of Constanța, Romania
ORCID: 0000-0001-9753-7880
E-mail: costel.coroban@365.univ-ovidius.ro
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: June 4, 2026
Accepted: June 4, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.6

CITE AS
Coroban, Costel. 2026. "The Dobrich Military Cemetery: An Inclusive Space of Wartime Remembrance from Its Establishment to Recent Times." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 12–26.

https://doi.org/10.71350/balkansj.6

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Dobriç Askerî Mezarlığı: Kuruluşundan Günümüze Savaş Dönemi Anmasının Kapsayıcı Bir Mekânı

ÖZ

Bu makale, Güney Dobruca'daki Dobriç Askerî Mezarlığı'nın Birinci Dünya Savaşı sonrasından günümüze kadar uzanan tarihsel gelişimini ve anma kültürü içerisindeki yerini incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, mezarlığın hem Romanya ulusal hafızasının bir unsuru hem de ulusötesi ve dinlerarası kapsayıcı bir anma mekânı olarak nasıl işlev gördüğünü analiz etmektir. Etnik ve dinî açıdan çeşitlilik gösteren, siyasi açıdan tartışmalı bir sınır bölgesinde kurulan mezarlıkta, savaşın karşıt taraflarında yer alan Romanyalı, Bulgar, Alman, Rus, Sırp, Osmanlı ve Yahudi askerlerin mezarları bulunmaktadır. Çalışma; iki savaş arası dönem basını, arşiv tanıklıkları, mezarlığın Altın Defteri, anıt yazıtları ve 1989 sonrası restorasyon projelerine ilişkin belgelerden yararlanarak, resmî törenlerin, diplomatik girişimlerin ve sivil iş birliklerinin mezarlığın sembolik anlamını nasıl şekillendirdiğini araştırmaktadır.

Makale, milliyetçi çerçevelere ve siyasi gerilimlere rağmen Dobriç Askerî Mezarlığı'nın uzlaşma, ortak Avrupa mirası ve kültürlerarası diyalog açısından önemli bir örnek hâline geldiğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dobriç Askerî Mezarlığı, Birinci Dünya Savaşı anma kültürü, Ulusötesi hafıza, Romanya-Bulgaristan ilişkileri, Askerî mezarlıklar.

YAZAR
Doç. Dr. habil. Costel COROBAN
Ovidius Üniversitesi, Köstence, Romanya
ORCID: 0000-0001-9753-7880
E-posta: costel.coroban@365.univ-ovidius.ro
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 4 Haziran 2026
Kabul: 4 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.6

ATIF
Coroban, Costel. 2026. "Dobriç Askerî Mezarlığı: Kuruluşundan Günümüze Savaş Dönemi Anmasının Kapsayıcı Bir Mekânı." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 12–26.

https://doi.org/10.71350/balkansj.6

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Introduction

The First World War left behind an unprecedented landscape of death and destruction across Europe, prompting states, local communities, and veterans' organizations to develop new forms of commemorating the fallen. Military cemeteries became among the most visible manifestations of this process, serving not only as burial grounds but also as sites of collective memory, political symbolism, and public ritual. While much of the historiography on war remembrance has focused on Western Europe, the borderlands of Southeastern Europe provide equally important examples of how memory was constructed in regions marked by contested sovereignties, ethnic diversity, and shifting national identities. The Dobrich Military Cemetery, established after the First World War in Southern Dobruja, represents one such example.

This article examines the history of the Dobrich Military Cemetery from its establishment in the aftermath of the Great War to its contemporary significance as a place of transnational remembrance. Located in a region that passed between Romanian and Bulgarian sovereignty during the twentieth century, the cemetery occupies a unique position within the memorial landscape of Southeastern Europe. Unlike many national military cemeteries, it contains the remains of soldiers belonging to several armies that fought on opposing sides during the war, including Romanians, Bulgarians, Russians, Germans, Serbians, and Ottomans. As a result, it offers an opportunity to explore the relationship between national commemoration and multicultural remembrance in a politically sensitive borderland.

The principal objective of this study is to analyze how the Dobrich Military Cemetery functioned as both a site of national memory and a space of international and interconfessional coexistence. Particular attention is paid to the ways in which Romanian authorities, local communities, foreign representatives, and later Bulgarian institutions contributed to shaping the cemetery's commemorative meaning. The article also seeks to investigate the extent to which the cemetery promoted reconciliation among former enemies and whether such inclusiveness was limited by broader political and national considerations.

Several research questions guide this analysis. How was the cemetery conceived and presented during the interwar period? In what ways did official commemorative ceremonies reflect the multicultural composition of the soldiers buried there? How did Romanian authorities reconcile the cemetery's multinational character with their own nation-building objectives in Southern Dobruja? To what extent did the cemetery serve as a space of cooperation among different ethnic and religious communities? Finally, how has the meaning of the site evolved after the territorial transfer of Southern Dobruja to Bulgaria and in the context of contemporary European commemorative practices?

The study is based on a diverse body of primary and secondary sources. Primary emphasis is placed on interwar Romanian press reports, owing to their detailed coverage of commemorative ceremonies, official visits, and prevailing public perceptions of the cemetery. Particular importance is given to interwar Romanian press reports, which provide detailed accounts of commemorative ceremonies, official visits, and public perceptions of the cemetery. These are complemented by the cemetery's Golden Book, archival testimonies, inscriptions, diplomatic statements, and documents relating to the restoration projects undertaken after 1989. Secondary literature on the First World War, memory studies, and Romanian-Bulgarian relations provides the broader interpretative framework. The theoretical approach is informed by the scholarship of Jay Winter and other historians of war remembrance, who have emphasized the role of military cemeteries as sites of mourning, pilgrimage, and collective memory.

Methodologically, the article combines historical analysis with approaches drawn from memory studies and heritage studies. Through a close reading of commemorative practices, ceremonial discourse, press representations, and material aspects of the cemetery, it investigates how different actors constructed and negotiated meanings attached to the site across time. By situating the Dobrich Military Cemetery within both regional and European frameworks, the article contends that it constitutes a significant example of how remembrance can simultaneously serve national objectives while promoting transnational dialogue. By situating the Dobrich Military Cemetery within both regional and European contexts, the article argues that it represents a significant example of how remembrance can simultaneously serve national purposes and foster transnational dialogue.

1. Historical Context

Romania's acquisition of Southern Dobruja (the Cadrilater), where Dobrich is located, was a direct consequence of the geopolitical realignments brought about by the Second Balkan War of 1913. After remaining neutral during the First Balkan War (1912–1913), Romania intervened against Bulgaria in the summer of 1913, arguing that the balance of power in the Balkans had been disrupted by Bulgaria's territorial expansion. The conflict ended with the signing of the Treaty of Bucharest on 10 August 1913, through which Bulgaria ceded Southern Dobruja to Romania. The newly acquired territory, which included the strategically important towns of Dobrich, Balchik, Silistra, and Tutrakan (Turtucaia), became an integral part of the Romanian state and was subsequently subjected to policies of administrative integration. However, the region's strategic location along the lower Danube and the Black Sea coast would soon make it a major theater of military operations during the First World War.

Following Romania's entry into the war on the side of the Entente in August 1916, Dobruja became the scene of intense fighting between Romanian and Russian forces on the one hand and the armies of the Central Powers, composed primarily of German, Bulgarian, and Ottoman troops under the command of August von Mackensen. One of the most significant engagements was the Battle of Tutrakan/Turtucaia (2-6 September 1916), which resulted in a devastating defeat for the Romanian army and the capture of the fortress of Turtucaia by Bulgarian and German forces. The battle had a profound psychological impact on Romanian society and exposed the vulnerability of the country's southern defenses. Subsequent military operations, including the battles of Cobadin and the advance of Mackensen's forces, led to the occupation of nearly the entire Dobruja region by German, Bulgarian, and Ottoman troops by the end of 1916. The occupation persisted for much of the war and transformed Dobruja into a contested borderland marked by military administration, population displacement, and extensive material destruction. Consequently, the region became one of the most important and symbolic fronts of the Romanian war experience, while the numerous military cemeteries established there, including the one at Dobrich, continue to bear witness.

After the end of the Great War and the confirmation of the status of Southern Dobruja as part of Romania, important steps were taken for the purpose of commemorating those that sacrificed themselves in the bloody military confrontation from the Balkan front. The memorialization of the Great War remains a preoccupation of every state no matter which side they fought for during the Great War, as a warning for future generations. The memorialization of the Great War has evolved into a transnational process of remembrance across both Western and Eastern Europe, encompassing countries such as France, the United Kingdom, Germany, Romania, Bulgaria, Serbia, and Russia, where commemorative practices have served not only to honor the war dead but also to foster historical reconciliation and a shared European memory of the conflict.

According to Jay Winter, the unprecedented scale of death during the First World War generated profound grief, and war memorials held deeply personal significance for contemporaries, functioning as sites of pilgrimage, remembrance, consolation, and mourning rather than merely ideological monuments.[1] At the same time, Winter challenges the conventional interpretation of the war as the decisive catalyst of modernism. Instead, he contends that the boundaries between elite and popular culture were permeable and that many supposedly modern cultural expressions retained strong traditional elements. Consequently, rather than inaugurating a complete break with the past, the war revitalized a range of traditional cultural languages, which were subsequently expressed in both conventional and innovative forms.[2] Historian Jay Winter argues that the creation of mass military cemeteries after the First World War marked a profound transformation in how modern societies dealt with death on the battlefield. Instead of returning soldiers' bodies to families or allowing scattered, individual burial practices, the postwar period - especially under organizations like the Imperial (later Commonwealth) War Graves Commission in the UK - produced carefully planned, uniform cemeteries that treated the dead as part of a collective national and/or imperial sacrifice. Winter emphasizes that this system replaced private mourning with a public, state-managed form of remembrance, in which

[1] Jay Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 94.
[2] Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning*, 18.

identical headstones and regimented layouts expressed equality in death regardless of rank or class. These cemeteries, in his interpretation, became symbolic landscapes of mass bereavement, offering families a permanent place of pilgrimage while simultaneously acknowledging that the sheer scale of industrialized war had made individualized commemoration impossible.[3]

2. The Interwar Period

In Dobrich,[4] after the end of the Great War,[5] the Bulgarian, Turkish, German, Russian and Serbian fallen soldiers were buried by the local population in a basic war cemetery, as ordered by the local Bulgarian "Committee of freedom".[6] Following this initiative, the Romanian society for the "Monuments of the Fallen Heroes" (established by a government decree on 12 September 1919), continued the work under the guidance of the Romanian government and with the help of the local population.[7] The Military Cemetery was finalized in 1921 when the sanctification ceremony also took place. Over three thousand Romanian, Bulgarian, Russian, Serbian, German and Turks were buried there, only 314 of them being identified: 252 Bulgarians, 20 Russians, 8 Germans, 5 Serbians and 4 Jews. Part of the original Romanian style gate can still be seen today but most of the tombstones have been replaced in 1967 thanks to the Bulgarian authorities, when also a small but extremely representative museum was build, the *Voenno-Grobishte Muzei Gr. Dobrich* – Museum of the Military Cemetery in Dobrich.

The Golden Book of the Cemetery, where important guests were invited to sign, contains in its preface a text that reveals an *a priori* European collaborative project: "Yesterday's enemies lie together, their remains being brought from all parts of the Caliacra County, from the places where they clashed in an immaculate struggle. For their memory, also to serve as an example for the future generations and for eternal remembrance, it has been built by the tribulation of the God and nation-beloved Colonel Nicolae Uica, the commander of the 17th Infantry Brigade, and by the beneficent adherence of the people in Caliacra County, and also under the protection of our loving sovereigns, this cemetery, so called 'of the heroes' who sacrificed their lives for the unification of their nation".[8] As we can see "yesterday's enemies" are mentioned in a respectful manner, tributary to the greatness of their sacrifice, as they are considered heroes no matter which side they fought for during the war. Even more, the dark and merciless war becomes "immaculate struggle" when serving a national purpose.

Less happy incidents also occurred in the interwar period due to the activity of Bulgarian komitadji or rebel bands and even border guards. Romanian border gendarme Tereudeacă Dumitru was fatally shot near the Romanian–Bulgarian frontier on 30 May 1924 during an incident in which Bulgarian border personnel allegedly crossed into Romanian territory; his death provoked official investigations and public outrage, and he was subsequently buried with full military honors in the Heroes' (Military) Cemetery at Bazargic (Dobrich).[9]

During the interwar period, on official holidays, military ceremonies would take place with the participation of important personalities, which also signed in the Golden Book. The signature of Queen Marie of Romania can be identified (on the 9th of October 1924), as well as that of the War Minister, General Mărdărescu (on the 3rd of August 1923). The visit of General Mărdărescu was detailed in the regional perioadical *Dobrogea Junǎ* [Young Dobrogea] in an article which includes a description of the site:

[3] Winter, *Sites of Memory, Sites of Mourning*, 78.
[4] When South Dobrogea was part of Romania, Dobrich was the seat of the Caliacra/Kaliakra county and was called Bazargic, a version of the name it had during the Ottoman period: Hacioglu Pazargic; during the communist regime it was called Tolbuhin, in the honor of Fiodor Ivanovich Tolbuhin, a Russian Marshal from the second World War.
[5] Petar Boychev et al., *Trutrakanskata epopeya i osvobojdenieto na Dobrudja* [The Tutrakan Epopee and the Liberation of Dobruja] (Silistra: Kovachev Press, 2006), 8.
[6] Radoslav Simeonov, *Dobrichkata epopeya 1916: Istoriko-bibliografski spravochnik* [The Epopee of Dobrich, 1916: A Historical-Bibliographical Record] (Dobrich: AVE FAKTA Press, 2006), 17.
[7] Remus Macovei, "Cimitirul eroilor din Dobrici" [The Heroes' Cemetery in Dobrich], *România Eroică*, no. 2 (33) (2007): 36–37.
[8] Quote taken from the first page of the Golden Book in Voenno Grobishte Muzei Dobrich (handwritten in Romanian and in single edition).
[9] "Grănicerii bulgari au încălcat teritoriu roman omorând un grănicer" [Bulgarian Border Guards Violated Romanian Territory, Killing a Border Guard], *România*, July 6, 1924, 192.

"Occupying an area of 200 meters by 200 meters, this cemetery was built in the year 1921, and within it rest the remains of 2,800 heroes of different nationalities who fell for their country.

Constructed entirely of reinforced concrete, endowed with admirable avenues, artistically laid out with beautiful and abundant plantings, the Heroes' Cemetery of Bazargic possesses a grand chapel, in whose crypt lie the bones of unknown soldiers of various nationalities and belonging to different armies that fought in these lands during the autumn of 1916.

In recent weeks this holy place was visited with particular attention by General Mărdărescu, Minister of War, who, after signing his name in the visitors' register, added that the Heroes' Cemetery of Bazargic is one of the most magnificent works of this kind possessed by the country.

All the expenses required for the construction of the cemetery were covered solely through public subscription; and the initiative and completion of this beautiful work, which is destined to serve as an example to future generations, are owed to Colonel Uică, commander of the infantry brigade in Bazargic".[10]

In 1924 an impressive celebration was held on Heroes' Memorial Day (the feast of the Ascension):

"The celebration of the nation's heroes was held this year in the town with special grandeur.
After the divine service officiated by priests of all rites in Peace Square, a procession was formed in front of the authorities, who then proceeded to the heroes' cemetery.
There, Colonel Stratilat read the list of heroes who died on the field of honor, in the presence of General Stan Poetaș, all the regimental officers, 40 infantrymen, and while the troops rendered honors, General Dragu's report was presented.
Speeches were then given by Colonel Stratilat, the garrison commander, Archpriest Gheorghiu, and the mayor of the city, Mr. Sarmaschiu, after which the troops marched past in parade formation.
A very poor impression was made by the Bulgarian choral society "Sedeanka" from Silistra, which sang during the ceremony only Bulgarian songs".[11]

An electoral press article in 1932 praising the local liberal candidate, Ahil Constantinescu, included the Dobrich Military Cemetery in a list of public buildings' repairs: "Repairs were performed recently at the municipality building, the slaughterhouse, at the fire trucks and firefighter's premises, at the Heroes' Cemetery and electrical lamps were installed in the public gardens and the outskirts".[12]

The Dobrich Military Cemetery or Bazargic Heroes' Cemetery, as it was known in Romania, was also visited by the Turkish ambassador to Bucharest, Hamdullah Suphi Bey, in 1933. The ambassador recalled this visit during a speech he delivered at the Ghencea Turkish Cemetery in Bucharest on Heroes' Memorial Day (20 May 1934, Ascension):

"This is the third time that I have joined in this ceremony honoring the Turkish heroes who fell on Romanian soil during the World War. Last year I had the opportunity to visit, at Comana, in the village so close to Bucharest, a crypt where Romanian soldiers and officers were buried together with the remains of Turkish soldiers who died in this region during the war. Also last year I visited the cemetery in Bazargic, where the Turkish heroes occupy a special place. The graves of the thousands of Turks are cared for and maintained just as well as those of the Romanians.

I feel a deep satisfaction in emphasizing that this care, devoted by the Romanian people to all soldiers who fell on the field of honor while carrying out their final duty, proves that they possess a noble spirit and an admirable character, which does them honor".[13]

[10] "Cimitirul Eroilor din Bazargic" [The Heroes' Cemetery in Bazargic], *Dobrogea Jună*, no. 210, September 13, 1923, 1. Author's translation.
[11] "La Bazargic" [At Bazargic], *Universul*, no. 127, June 9, 1924, 6.
[12] "Ajun de alegeri la Bazargic" [The Eve of the Elections in Bazargic], *Ziua*, no. 882, December 1, 1932, 1.
[13] "Între turci și români. O cuvântare emoționană a d-lui Ministru al Turciei" [Between Turks and Romanians: An Emotional Speech by the Turkish Minister], *Adevĕrul*, no. 15445, May 21, 1934, 4.

In 1934 the commemoration ceremonies in Dobrich were also marked by Romanian authorities:

> *"Throughout the ceremony, military music, trumpets, choirs, and singers performed patriotic and religious hymns.*
> *At the Heroes' Cemetery, one of the most beautiful in the country – the work of General Uică, Inspector of the Army – a cemetery where Romanian, Russian, Bulgarian, Turkish, and Jewish heroes who fell in the battles of August 1916 are buried, Orthodox priests, together with the mufti and the rabbi, officiated a memorial service for the repose of those who fell for their homeland. The graves were adorned with flowers.*
> *General Hermeziu and Deacon N. Georgescu, as well as Captain Onciu Shunda, president of the reserve officers, delivered moving speeches in memory of the heroes. This was followed by a parade of the troops of the 40th Infantry Regiment and the 12th Roșiori (cavalry regiment)".*[14]

In 1938 similar ceremonies were performed:

> *"At the Heroes' Cemetery, religious services were officiated for the repose of the souls of those who fell for their country. The military band intoned the "Royal Anthem," and the foreigners' "Heroes' Anthem." A roll call was made of the soldiers who died in the war, after which the entire audience knelt and observed a minute of silence.*
> *The foreign soldiers present covered the graves with wreaths and flowers.*
> *In the afternoon, representatives of the Muslim and Mosaic (Jewish) faiths held religious services, attended by the authorities, at the graves of soldiers of their respective faiths.*
> *The parade took place on the Bazargic–Constanța road, following the gathering of the foreigners, the townspeople, and the troops from the garrison commanded by Col. C. Bălăceanu.*
>
> *In the evening, at 8:30, there was a retreat with torches, and the Heroes' Monument was festively illuminated with tricolored electric bulbs".*[15]

These press articles reveal the Dobrich (Bazargic) Military Cemetery as both a site of Romanian state-building and an unusually inclusive space of wartime remembrance. They demonstrate how interwar commemorative culture in Southern Dobruja sought to reconcile national narratives with the region's ethnic and religious diversity, while also exposing the limits of that inclusiveness.

The earliest reports emphasize the cemetery's symbolic importance within the Romanian state. The 1923 article in *Dobrogea Jună* presents the cemetery as a monumental national achievement, stressing its scale, modern design, and patriotic purpose. The description highlights not only the burial of "2,800 heroes of different nationalities" but also the fact that the project was financed through public subscription and completed under the leadership of Colonel Uică. The article frames the cemetery as a model for future generations and as evidence of Romanian civic and military commitment to honoring the war dead. The repeated visits of prominent figures – including Queen Marie in 1924 and War Minister General Alexandru Mărdărescu in 1923 – further reinforced the site's official status. The maintenance of a Golden Book for distinguished visitors transformed the cemetery into a place of state pilgrimage, linking local memory to national authority.

At the same time, the articles consistently stress the multinational character of the cemetery. The 1923 description refers to the remains of soldiers of "different nationalities" and notes that the crypts contained unknown soldiers from several armies that fought in Dobruja in 1916. Later reports become more explicit.

The 1934 commemoration described the cemetery as a place where "Romanian, Russian, Bulgarian, Turkish, and Jewish heroes" were buried. Significantly, the memorial service was conducted jointly by Orthodox priests, the mufti, and the rabbi. Likewise, the 1938 ceremony included separate religious services for Muslim and Jewish soldiers, attended by local authorities. Such reports indicate an official recognition that military sacrifice transcended ethnic and confessional divisions.

[14] "La Bazargic" [At Bazargic], *Universul*, no. 136, May 22, 1934, 6.
[15] "La Bazargic" [At Bazargic], *Universul*, no. 154, June 7, 1938, 8.

The Turkish ambassador Hamdullah Suphi Bey's speech in 1934 offers particularly valuable external testimony. His praise for the care given to Turkish graves in Bazargic suggests that the Romanian authorities deliberately used the cemetery to project an image of civilized and impartial treatment of former enemies. By emphasizing that Turkish graves were maintained "just as well as those of the Romanians," the ambassador portrayed the cemetery as a space of reconciliation and mutual respect.

The ceremonies themselves were designed to create a sense of collective remembrance. The 1934 and 1938 reports describe military music, religious services, floral offerings, speeches, parades, and moments of silence. The reading of the names of the fallen, the participation of multiple religious communities, and the presence of foreign visitors all contributed to a ritual language that recognized the common experience of wartime loss. The 1938 account is particularly revealing. The performance of both the Romanian Royal Anthem and the "Heroes' Anthem" of the foreign delegations, together with the laying of wreaths by foreign participants, suggests a commemorative culture that incorporated international and transnational elements. Such practices were relatively unusual in a region marked by contested borders and competing national claims.

However, the same sources also reveal the limits of this inclusiveness. The cemetery's multinational character existed within a fundamentally Romanian commemorative framework. The ceremonies were organized by Romanian authorities, featured Romanian military units, and reinforced Romanian sovereignty over Southern Dobruja. The clearest indication of these limits appears in the report on Heroes' Day in 1924. Although a Bulgarian choir from Silistra participated in the ceremony, the newspaper criticized it for singing "only Bulgarian songs". This complaint demonstrates that multicultural participation was welcomed only insofar as it conformed to the expectations of Romanian state ceremonies. Expressions of distinct national identity could be interpreted as inappropriate or insufficiently respectful of the Romanian commemorative setting. The cemetery honored foreign and minority dead, but it did not challenge the dominant Romanian interpretation of the war and the region's history.

Starting on the 7th of September 1940, when Southern Dobruja was ceded to Bulgaria, the Dobrich Military Cemetery entered the patronage of the Bulgarian Defense Ministry. Until 1942, visitors noted their impressions in the old Golden Book, which has then been replaced with a new one containing testimonies mostly in the Bulgarian language. Surprisingly, even when the Iron Curtain was separating Romania, Bulgaria on the one side and on the other side, Europe, an account in Romanian can still be found in the Golden Book of the cemetery (on the 21st of September 1975, the only one between 1940 and 1990!), which evinces the same conciliatory spirit, as the Romanian visitor thanks the Bulgarians for their investment in restoring the cemetery.

3. The 2009 Restoration Works at the Dobrich Military Cemetery

The same European spirit of collaboration that was evident during the interwar period, in spite of certain excesses of propaganda or national pride,[16] reached its maturity after the fall of the communist regimes in 1989. In 1999 and 2000 the German Popular Union for the Restoration of Military Graves contributed to the upkeep and renovation of this military cemetery, while in 2003 the same organization sponsored the construction of the flag alleys, displaying the national flags of the countries which the militaries buried there belong to.

[16] Mariana Cojoc, "România şi restul lumii. Comerţul exterior al României cu Bulgaria derulat prin portul Constanţa în perioada interbelică" [Romania and the Rest of the World: Romania's Foreign Trade with Bulgaria through the Port of Constanţa during the Interwar Period], in *Români şi bulgari. Provocările unei vecinătăţi* [Romanians and Bulgarians: The Challenges of a Vicinity], ed. Florin Anghel, Mariana Cojoc, and Magdalena Tiţă (Bucharest: Cartea Universitară, 2007), 258; Ion Bulei, "Balcanii şi relaţiile româno-bulgare în preajma Primului Război Mondial. Consideraţii incomode" [The Balkans and Romanian-Bulgarian Relations on the Eve of the First World War: Uncomfortable Considerations], in *Români şi bulgari. Provocările unei vecinătăţi* [Romanians and Bulgarians: The Challenges of a Vicinity], ed. Florin Anghel, Mariana Cojoc, and Magdalena Tiţă (Bucharest: Cartea Universitară, 2007), 131; Mariana Cojoc, "Dinamica vieţii sociale în oraşul-port Constanţa între anii 1878–1916" [The Dynamics of Social Life in the Port City of Constanţa between 1878 and 1916], *Anuarul Muzeului Marinei Române* 4 (2001): 99–114; Mariana Cojoc, *Constanţa—port internaţional. Comerţ exterior al României prin portul Constanţa (1878–1939)* [Constanţa—International Harbor: Romania's Foreign Trade through the Port of Constanţa, 1878–1939] (Bucharest: Cartea Universitară, 2006); Stoica Lascu, "Presa dobrogeană şi idealul unităţii naţionale româneşti" [The Dobrujan Press and the Ideal of Romanian National Unity], *Revista Muzeelor şi Monumentelor—Muzee* 26, nos. 9–10 (1989): 61–68.

During the summer of 2009, in the same European spirit of cooperation and in commemoration of the great sacrifices of the First World War, the initiative was continued by the National Association for Heroes Memory of Constanta, Romania (hereafter NAHMC), even though only 27 graves of the 500 existing ones in the cemetery are for Romanian militaries. Thus, the campaign for restoring the historical elements of the Military Cemetery in Dobrich took form, in which the undersigned also participated as a translator and volunteer, together with a colleague, on behalf of the "Ovidius" University of Constanta.

The NAHMC is a non-governmental organization of retired officers, priests and history teachers and it has worked in collaboration with the National Office for Heroes Memory in Bucharest, which is a government-controlled institution,[17] and with the Regional History Museum of Dobrich. The first steps were taken back in 2006, when members of the association visited the War Cemetery and were profoundly impressed by what they saw. A bilateral Romanian-Bulgarian agreement was signed on the 7th of July 2009 between the representatives of the previously mentioned institution, and after this date the leader of the project, Colonel Remus Macovei (first vice-president of the National Association for Heroes Memory in Constanta at the time), coordinating over 20 volunteers from the NAHMC and two students, effectively began work.[18] In approximately two months the aesthetics of the War Cemetery were greatly improved with the restoration of the tombstones. The media, especially the Bulgarian one, expressed interest in the project. The final ceremony marking the conclusion of the restoration works, which took place on the 11th of September 2009, saw many personalities attend.

Figure 1. Dobrich Military Cemetery front gate and premises with chapel in 2009. Source: personal photograph.

[17] The National Office for Heroes Memory (NOHM) - established through the Law 379/2003 on the regime of war graves and memorials, and The Government Ordinance no. 635/2204 - is a specialized organization belonging to the central public administration, with juridical personality, reporting to the Romanian Government. The Office is the rightful continuator of Queen Marie National Seed for the Heroes Memory and its establishment represents an important step of the alignment of the Romanian legislation to the European one, from this point of view. The Office has functions of regulating, counseling, support and control, representation, civic education and administration of its own patrimony. Also, NOHM is tasked to research, discover and identify war graves and memorials, both Romanian and foreign, on the territory of Romania and also the Romanian ones abroad. It co-operates with non-governmental organizations and with the religious cults recognized by law, and, by request, delivers information on war burial places. Together with other institutions, NOHM draws the program of manifestation with the occasion of the Heroes Commemorative Day, which is, according to the law, a national holiday. In order to conclude international agreements concerning the regime of war graves and memorials, The National Office for the Heroes Memory co-operates with the Ministry of Foreign Affairs and takes the required measures for founding and protecting those abroad, being tasked to represent the Romanian Government in foreign activities, within the allotted budget and according to the international treaties which Romania agreed to.
The Office supervises the change and movement of war graves and memorials, as well as the building of the latter and gives approval for the founding of cemeteries and honour lots with Romanian tombs. The Office is ruled by a director, appointed by the Minister of National Defence. accessed May 25, 2026, https://once.mapn.ro/.

[18] Remus Macovei, "Cimitirul din localitatea bulgară Dobrici, loc de veşnică odihnă pentru ostaşii căzuţi în Primul Război Mondial pe aceste meleaguri, fie că au fost amici, fie că au fost inamici..." [The Cemetery of the Bulgarian Town of Dobrich, a Place of Eternal Rest for Soldiers Fallen in the First World War in This Region, Whether They Were Friends or Enemies], *Timona* 14, no. 134 (October–November 2009): 8.

This initiative represented a particularly effective unifying endeavor, not only between Romanians and Bulgarians, but also among all six nations represented in the Dobrich Military Cemetery, as well as between older and younger generations. The project clearly demonstrated that historical grievances had largely been overcome, as the volunteers involved were primarily motivated by a shared commitment to the preservation and restoration of the cemetery's historical heritage. In accordance with the European principles of international cooperation - principles that have likewise found expression in this context in the past - the Romanian, Bulgarian, Turkish, Russian, Serbian, and German soldiers interred there are regarded, and will continue to be regarded, as heroes whose memory transcends national boundaries.

The partnership between the National Association for Heroes Memory in Constanta (NAHMC) and the Regional History Museum of Dobrich was started in 2006, when members of the association had visited this location for the first time, but the official collaboration agreement between the NAHMC and the Dobrich Military Cemetery was signed after different consultations the 7th of July 2009 following a Romanian initiative. This was the first international project of the NAHMC. The work was coordinated by the first vice-president of the association, the retired Colonel Remus Macovei, with the participation of over 20 volunteers, including 11 retired officers, as well as two young students from the History specialization of the University "Ovidius" of Constanta. The students' participation was possible thanks to the good collaboration with the Faculty of History and Political Sciences of the "Ovidius" University of Constanta.

Half of the necessary funds were provided by the National Office for Heroes Memory in Bucharest (from the state budget) and the other half by sponsors from the Constanta area. The main sponsors were: S.C. Valentino Auto Service, Trans Euro Import Export S.R.L., Green Seas Ltd. and Cdor. (r) Prof. Dr. Toma Dumitru. Restoration activities took place every weekend (sometimes also during the week) between the 20th of July and the 11th of September 2009. The students participated as volunteers, not only working for the cemetery's restoration but also functioning as the group's translators into English and partly in Bulgarian.

As previously mentioned, the Dobrich Military Cemetery is the biggest one on Bulgarian territory from the First World War, sheltering the remains of over 4500 militaries, belonging to Bulgaria, Romania, Germany, Russia, Serbia and Turkey.[19] The restoration work consisted in cleaning the tombstones, which was performed by a qualified team, hired from the Central Cemetery of Constanta, and the repainting of the funeral inscriptions. The front gate of the cemetery and the fence were also restored, so in less than three months, the volunteers managed to provide a refurbished look to the whole location.

Thanks to one of the volunteers the discovery of the inscription on the bell which hangs atop the front gate was possible. This has historical value, as it further proves Romania's involvement in the evolution of the site. The discovered inscription is: "Donat de Constanţa si de colonel Nicolae Uică în amintirea iubitei lor fetiţe Mărioara 29 septembrie 1921 Fabrica Oituz" meaning "Donated by Constanţa and Colonel Nicolae Uică in the memory of their beloved young daughter Mărioara, 29 September 1921 Oituz Factory".

[19] See the appendix for a list of the tombstone inscriptions.

Figure 2. The inscription on the bell atop the Dobrich Military Cemetery entrance gate. Source: personal photography.

At the end of the restoration campaign, on the 11th of September 2009, a ceremony was held at the Dobrich Military Cemetery where notable guests were invited to give talks. The students and all the volunteers were awarded honorary diplomas on behalf of the Municipality of Dobrich, bearing the following text: "Diploma awarded for the contribution in restoring and popularizing the Military Cemetery Museum in Dobrich".

In a solemn background the Bulgarian authorities, together with representatives from Romania, offered flower wreaths at the heroes' monument within the Military Cemetery and held a moment of silence for the fallen heroes. According to the Bulgarian authorities speaking at the press conference held at the Municipality of Dobrich on the same day as the ceremony, the actions taken in the summer months of 2009 for restoring and maintaining this historical location create an important precedent in Romanian-Bulgarian relations. The officialdom of the two countries expressed their interest in signing an agreement for the creation of a legal framework to ease the development of similar projects.

In order to pay homage to the fallen heroes of the First World War battles in Dobrogea, the ceremony was attended by the Romanian Social-Democrat senator Nicolae Moga, as a member of the Senate Committee for Defence and as a sponsor of the project. The press[20] and especially the Bulgarian television – including two national channels – showed special interest for this restoration campaign, but athe press in Constanta[21] also mentioned the project in several articles.

Conclusion

The history of the Dobrich Military Cemetery demonstrates how sites of wartime burial can transcend their original commemorative purpose and evolve into enduring spaces of dialogue, reconciliation, and shared historical memory. Established in the aftermath of the First World War in a region marked by shifting borders, competing national claims, and profound human losses, the cemetery emerged as one of the most significant memorial landscapes in Southern Dobruja.

[20] Many articles were written, refer to: "Komandvashtiat Voennomorskija flot na Turchia pocheti Voennoto Grobishte v Dobrich," *Dobrudjanska Tribuna*, April 2009; and "'Kult kam geroite' ot Rumania pochistva nadgrobishni znaci vav Voennoto grobishte v Dobrich" ["Heroes' Memory" from Romania Restores the Tombstones of the War Cemetery in Dobrich], *Dobrudjanska Tribuna*, no. 149 (9818), August 11, 2009, 1.

[21] For example, refer to the following: Simona Anghel, "Din respect pentru jertfa lor" [Tribute for Their Sacrifice], *Cuget Liber*, September 2, 2009, 6; Claudia Candet, "Membrii Cultului Eroilor refac cimitirul din Dobrich" [Members of the Heroes Memory Cult Are Restoring the Cemetery in Dobrich], *Ziua de Constanţa*, September 5, 2009; Tatian Iorga, "Eroii de la Dobrici, comemoraţi de autorităţile române şi bulgare" [The Heroes of Dobrich Commemorated by Romanian and Bulgarian Authorities], *Telegraf*, September 14, 2009; and Andreea Barbu, "Cooperare româno-bulgară pentru omagierea eroilor" [Romanian-Bulgarian Cooperation for Paying Homage to the Heroes], *Ziua de Constanţa*, no. 2672, September 14, 2009, 7.

While created under Romanian administration following the reintegration of the region into the Romanian state, the cemetery was exceptional in that it brought together the remains of soldiers from multiple armies and nations that

had fought against one another during the conflict. Romanians, Bulgarians, Russians, Germans, Serbians, Turks, and Jewish soldiers found a common resting place, transforming the cemetery into a unique expression of the universal human cost of war.

The interwar period reveals the dual nature of this commemorative project. On the one hand, the cemetery functioned as an instrument of Romanian state-building and national memory. Official ceremonies, visits by prominent political and military figures, and press coverage consistently emphasized the role of the Romanian authorities in constructing and maintaining the site. Through military rituals, patriotic speeches, and public commemorations, the cemetery reinforced Romania's sovereignty over Southern Dobruja and integrated the region into the broader narrative of Romanian sacrifice and nationhood.

On the other hand, the same sources reveal an unusually inclusive commemorative culture. Religious ceremonies involving Orthodox clergy, Muslim representatives, and rabbis, the presence of foreign delegations, and the respectful treatment of enemy soldiers' graves demonstrate a remarkable willingness to acknowledge the shared suffering produced by the Great War. The testimony of Turkish ambassador Hamdullah Suphi Bey in 1934 is particularly significant in this regard, illustrating how the cemetery could function as a diplomatic symbol of mutual respect between former adversaries. Such practices anticipated later European approaches to war remembrance, which increasingly emphasized reconciliation rather than exclusively national sacrifice.

Nevertheless, the inclusiveness of the cemetery had clear limits. The commemorative framework remained fundamentally Romanian, and multicultural participation was generally accepted only insofar as it supported the dominant state narrative. The criticism directed at the Bulgarian choir during the 1924 Heroes' Day ceremony reveals the tensions that persisted beneath the surface of official cooperation. Thus, the cemetery reflected both the possibilities and the constraints of interwar multiculturalism in a borderland society characterized by ethnic diversity and political contestation.

The later history of the cemetery further reinforces its significance as a place of transnational memory. Despite political changes, the transfer of Southern Dobruja to Bulgaria in 1940, and the ideological divisions of the Cold War, the site continued to preserve the memory of soldiers from different nations. The restoration campaigns undertaken after 1989, culminating in the Romanian-Bulgarian civic cooperation project of 2009, demonstrated that the principles of collaboration and mutual respect embodied by the cemetery could survive changing political contexts. Today, the Dobrich Military Cemetery stands not only as a monument to the fallen of the First World War but also as a testament to the capacity of historical memory to bridge national divides. In this sense, it represents a valuable example of how remembrance can contribute to international understanding and how former battlefields may become landscapes of peace, dialogue, and shared European heritage.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

References

Periodicals

Anghel, Simona. “Din respect pentru jertfa lor” [Tribute for Their Sacrifice]. *Cuget Liber*, September 2, 2009.

Barbu, Andreea. “Cooperare româno-bulgară pentru omagierea eroilor” [Romanian-Bulgarian Cooperation for Paying Homage to the Heroes]. *Ziua de Constanţa*, September 14, 2009.

Candet, Claudia. “Membrii Cultului Eroilor refac cimitirul din Dobrich” [Members of the Heroes Memory Cult Are Restoring the Cemetery in Dobrich]. *Ziua de Constanţa*, September 5, 2009.

“Cimitirul Eroilor din Bazargic” [The Heroes’ Cemetery in Bazargic]. *Dobrogea Jună*, no. 210, September 13, 1923, 1.

“Grănicerii bulgari au încălcat teritoriu roman omorând un grănicer” [Bulgarian Border Guards Violated Romanian Territory, Killing a Border Guard]. *România*, July 6, 1924, 192.

“Între turci şi români. O cuvântare emoţionană a d-lui Ministru al Turciei” [Between Turks and Romanians: An Emotional Speech by the Turkish Minister]. *Adevĕrul*, no. 15445, May 21, 1934, 4.

Iorga, Tatian. “Eroii de la Dobrici, comemoraţi de autorităţile române şi bulgare” [The Heroes of Dobrich Commemorated by Romanian and Bulgarian Authorities]. *Telegraf*, September 14, 2009.

“‘Kult kam geroite’ ot Rumania pochistva nadgrobishni znaci vav Voennoto grobishte v Dobrich” [“Heroes’ Memory” from Romania Restores the Tombstones of the War Cemetery in Dobrich]. *Dobrudjanska Tribuna*, August 11, 2009.

“La Bazargic” [At Bazargic]. *Universul*, no. 127, June 9, 1924, 6.

“La Bazargic” [At Bazargic]. *Universul*, no. 136, May 22, 1934, 6.

“La Bazargic” [At Bazargic]. *Universul*, no. 154, June 7, 1938, 8.

Books, Chapters, and Articles

Boychev, Petar, et al. *Trutrakanskata epopeya i osvobojdenieto na Dobrudja* [The Tutrakan Epopee and the Liberation of Dobruja]. Silistra: Kovachev Press, 2006.

Bulei, Ion. “Balcanii şi relaţiile româno-bulgare în preajma Primului Război Mondial. Consideraţii incomode” [The Balkans and Romanian-Bulgarian Relations on the Eve of the First World War: Uncomfortable Considerations]. In *Români şi bulgari. Provocările unei vecinătăţi* [Romanians and Bulgarians: The Challenges of a Vicinity], edited by Florin Anghel, Mariana Cojoc, and Magdalena Tiţă, 131–142. Bucharest: Cartea Universitară, 2007.

Cojoc, Mariana. *Constanţa—port internaţional. Comerţ exterior al României prin portul Constanţa (1878–1939)* [Constanţa—International Harbor: Romania’s Foreign Trade through the Port of Constanţa, 1878–1939]. Bucharest: Cartea Universitară, 2006.

Cojoc, Mariana. “Dinamica vieţii sociale în oraşul-port Constanţa între anii 1878–1916” [The Dynamics of Social Life in the Port City of Constanţa between 1878 and 1916]. *Anuarul Muzeului Marinei Române*, vol. 4 (2001): 99–114.

Cojoc, Mariana. “România şi restul lumii. Comerţul exterior al României cu Bulgaria derulat prin portul Constanţa în perioada interbelică” [Romania and the Rest of the World: Romania’s Foreign Trade with Bulgaria through the Port of Constanţa during the Interwar Period]. In *Români şi bulgari. Provocările unei vecinătăţi* [Romanians and Bulgarians: The Challenges of a Vicinity], edited by Florin Anghel, Mariana Cojoc, and Magdalena Tiţă, 257–304. Bucharest: Cartea Universitară, 2007.

Lascu, Stoica. “Presa dobrogeană şi idealul unităţii naţionale româneşti” [The Dobrujan Press and the Ideal of Romanian National Unity]. *Revista Muzeelor şi Monumentelor—Muzee* 26, nos. 9–10 (1989): 61–68.

Macovei, Remus. “Cimitirul din localitatea bulgară Dobrici, loc de veşnică odihnă pentru ostaşii căzuţi în Primul Război Mondial pe aceste meleaguri, fie că au fost amici, fie că au fost inamici...” [The Cemetery of the Bulgarian Town of Dobrich, a Place of Eternal Rest for Soldiers Fallen in the First World War in This Region, Whether They Were Friends or Enemies]. *Timona* 14, no. 134 (October–November 2009): 8.

Macovei, Remus. “Cimitirul eroilor din Dobrici” [The Heroes’ Cemetery in Dobrich]. *România Eroică*, no. 2 (33) (2007): 36–37.

Simeonov, Radoslav. *Dobrichkata epopeya 1916. Istoriko-bibliografski spravochnik* [The Epopee of Dobrich, 1916: A Historical-Bibliographical Record]. Dobrich: AVE FAKTA Press, 2006.

Winter, Jay. *Sites of Memory, Sites of Mourning: The Great War in European Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Online Resources

Oficiul Național pentru Cultul Eroilor [National Office for the Cult of Heroes]. Accessed May 25, 2026. https://once.mapn.ro/.

Balkan Spectrum Journal

Balkanlarda Karşılaştırmalı Bir Kamu Politikası Analizi: Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 Yılı Savunma Harcamaları

ÖZ

Bu çalışma, Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 yılında gerçekleştirdikleri savunma harcamalarını karşılaştırmalı kamu politikası bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikli olarak iki ülkenin savunma politikalarının tarihsel arka planına yer verilecek ve uluslararası ittifak sistemleri içerisindeki konumları analize tabi tutulacaktır. Her iki ülkenin NATO ve Avrupa-Atlantik güvenlik sistemi içerisine nasıl dahil oldukları incelenecek ve bu çerçevede savunma politikalarının nasıl bir dönüşüm geçirdiği sorusuna cevap aranacaktır. Her iki ülkenin savunma harcama kalemlerinin dağılımı ayrı ayrı ele alınarak, karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacaktır. Elde edilen bulgular neticesinde, Yunanistan'ın savunma harcamalarında modernizasyon ve ekipman yatırımlarına ağırlık verdiği görülmektedir. Buna karşılık Bulgaristan'ın savunma harcamalarında ise ağırlıklı payı personel giderleri almaktadır. Yunanistan'ın stratejik konumu ve yaşanan bölgesel gerilimler, ülkenin daha yüksek savunma harcaması ve uzun vadeli planlar yapmasına sebep olmaktadır. Bulgaristan ise Soğuk Savaş dönemi sonrasında yüzünü Batı'ya dönmüş bir ülke olarak, NATO ile uyumlu bir savunma politikası geliştirmeye çalışmaktadır. Nihayetinde, her iki ülkenin savunma harcamaları sadece bütçe büyükleri çerçevesinde değil, harcama kalemlerinin dağılımı bakımından da ayrışmaktadır. Bu ayrışmada tarihsel arka plan, tehdit algılamalarının farklılıkları ve ekonomik kapasite belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda çalışma, Balkanlardaki güvenlik dengelerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı, iki ülkenin savunma politikalarındaki benzerliklerin ve farklılıkların ortaya çıkarılmasını ve kamu politikasında karşılaştırmalı analiz literatürüne katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yunanistan, Bulgaristan, Balkanlar, Kamu Politikası, Savunma Politikası.

YAZAR
Dr. Nurettin ÇİÇEKÇİ
Bağımsız Araştırmacı
ORCID: 0000-0002-5915-267X
E-posta: nurettincicekci@outlook.com
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 27 Nisan 2026
Kabul: 28 Nisan 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.3

ATIF
Çiçekçi, Nurettin. 2026. "Balkanlarda Karşılaştırmalı Bir Kamu Politikası Analizi: Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 Yılı Savunma Harcamaları." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 27–42. https://doi.org/10.71350/balkansj.3

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

A Comparative Analysis of Public Policy in the Balkans: Greece and Bulgaria's Defense Expenditures for 2025

ABSTRACT

This study aims to examine the defence expenditures of Greece and Bulgaria in 2025 within a comparative public policy framework. It first outlines the historical background of the two countries' defence policies and analyses their positions within international alliance systems. The study examines how both countries have integrated into NATO and the Euro-Atlantic security system and seeks to answer how their defence policies have evolved within this framework. The distribution of defence expenditure items for each country is examined separately and subjected to comparative analysis. The findings reveal that Greece prioritises modernisation and equipment investments in its defence expenditure. In contrast, personnel costs account for the largest share of Bulgaria's defence expenditure. Greece's strategic position and ongoing regional tensions have led it to maintain higher defence expenditure and to formulate long-term plans. Bulgaria, having turned towards the West following the Cold War, is striving to develop a defence policy aligned with NATO. Ultimately, the defence expenditures of both countries differ not only in terms of budget size but also in the distribution of expenditure items. In this context, the historical background, differences in threat perceptions, and economic capacity play a decisive role. In this regard, the study aims to contribute to understanding the security balance in the Balkans, to highlight the similarities and differences in the defence policies of the two countries, and to contribute to the literature on comparative analysis in public policy.

Key Words: Greece, Bulgaria, Balkans, Public Policy, Defense Policy.

AUTHOR
Nurettin ÇİÇEKÇİ PhD
Independent Researcher
ORCID: 0000-0002-5915-267X
E-mail:
nurettincicekci@outlook.com
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: April 27, 2026
Accepted: April 28, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.3

CITE AS
Çiçekçi, Nurettin. 2026. "A Comparative Analysis of Public Policy in the Balkans: Greece and Bulgaria's Defense Expenditures for 2025." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 27–42. https://doi.org/10.71350/balkansj.3

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to examine the defence expenditures of Greece and Bulgaria in 2025 within the framework of NATO data, while also providing a brief historical overview in the context of comparative public policy analysis. The first section of the study examines Greece's defence policy, the historical development of its relations with the Western alliance, and developments regarding the country's defence policies in 2025. The second section examines Bulgaria's defence policy, addressing the transformation of its defence policies during its departure from the Eastern Bloc within a historical overview, and also covers developments in the country's defence policy in 2025. In the third and final chapter of the study, a brief historical overview of relations between Greece and Bulgaria is presented, and the defence expenditures of both countries in 2025 are subjected to a comparative analysis based on NATO data.

When comparing the defence expenditures of the two countries, the study examines not only the size of their budgets but also the allocation of these budgets across different categories, and analyses the similarities and differences in their defence policies. In this context, the study aims to contribute both to the literature on public policy analysis and to understanding the security balance in the Balkans by examining the 2025 defence expenditures of Greece and Bulgaria, two neighbouring Balkan countries.

The development of the Greek army was significantly shaped by foreign influences from the 19th century until the mid-20th century. As a newly independent nation, Greece turned to established military powers for guidance, adopting and adapting their doctrines to suit its own needs. This process not only modernised the Greek armed forces but also reflected the broader geopolitical dynamics of the era. Bulgaria, for its part, has made serious efforts to join NATO, particularly since the 2000s. This marked the clearest indication that Bulgaria was set to undergo a radical shift in its defence policy. Consequently, another Balkan country, which had been under the influence of the Eastern Bloc during the Cold War, initiated a process of integration with the Western Bloc, and this development began to have an impact in the public sphere as well.

Greece and Bulgaria have maintained a relationship spanning centuries, owing to their geographical proximity, cultural affinities and shared religious beliefs. Relations between Greece and Bulgaria have been the strongest of all those established by Greece with its Balkan neighbours. This can be attributed to Bulgaria's adoption of a prudent policy aimed at stability following the Cold War. The 'Declaration of Friendship, Good Neighbourliness and Cooperation' signed between the two countries in 1989 has reinforced the atmosphere of mutual friendship and trust between Athens and Sofia. Bulgaria's alignment with Europe in its foreign policy is undoubtedly linked to the direction the country adopted in the post-Cold War era. However, prior to these developments, there were also events that compelled the two countries to take steps regarding diplomatic relations. Furthermore, over time, certain issues have also emerged between the two countries. Ultimately, both Greece and Bulgaria have strengthened their diplomatic relations over time as a result of many years of efforts. These diplomatic relations have not been limited solely to the EU and NATO dimensions, but have extended to many key areas. The clearest evidence of this is the 14 agreements signed in 2010 covering a range of sectors. The relations between the two countries have not merely remained a factor affecting them alone, but have also directly influenced the EU's security policies. Viewed in the light of all these developments, Greece's accession to NATO in 1952, followed by Bulgaria's inclusion in NATO in 2004, has further strengthened the ongoing pursuit of friendship between the two countries.

Greece's defence policy is historically more established, institutionalised and better prepared to address perceived external threats. Its geopolitical position in the Eastern Mediterranean has led Greece to maintain high levels of defence spending and to prioritise investment in equipment and modernisation in particular. By 2025, the long-term investment programmes implemented, and in particular the reform initiatives known as 'Agenda 2030', have aimed to prepare Greece's defence capabilities not only against current threats but also for the future security environment.

Compared to Greece, Bulgaria's defence policy has embarked on a transformation process at a later stage. This situation has largely emerged as a consequence of the legacy of the Cold War era. With the end of the Cold War, Bulgaria began to turn towards the West, and the transition from the Warsaw Pact to NATO led to a transformation of Bulgaria's defence system. However, it is evident that this

transformation is still ongoing and, particularly when considering budgetary balances, the high level of personnel expenditure has limited modernisation capacity. Consequently, it can be stated that Bulgaria's defence expenditure has not yet reached the desired level in terms of quality.

When viewed within the framework of a comparative analysis, the most striking difference emerges in the distribution of defence expenditure between the two countries. Whilst Greece stands out for its higher expenditure on equipment and operational capabilities, Bulgaria, by contrast, is characterised by personnel-heavy expenditure. On the other hand, the 2% of GDP target set by NATO has been met by both countries. Furthermore, the fact that Greece and Bulgaria are members of NATO and the Euro-Atlantic alliances has led to certain similarities in the defence policies of both countries. Similar threat perceptions (such as issues and competition regarding border security and the Aegean Sea with Turkey), a collective defence perspective and alliance relations have led both countries to shape their defence policies within the same framework. However, the national priorities, historical experiences and differences in economic strength of the two countries provide the groundwork for different policy initiatives to emerge within this same framework. Consequently, when comparing the defence policies of the two countries, it has become apparent that, in the analysis of public policy, it is not only membership of institutional frameworks but also historical background, threat perceptions and budgetary priorities that are decisive factors. In this context, whilst Greece pursues a more active defence policy aimed at enhancing capabilities, Bulgaria is following a defence policy based more on transformation. From the perspective of the balance of power in the Balkans, it can be anticipated that, provided Bulgaria accelerates its modernisation process and manages to balance its budgetary system in the coming years, it may be able to narrow the capability gap with Greece.

Giriş

Politika süreçlerini, çıktılarını ve sonuçlarını araştırmaya yönelik karşılaştırmalı yaklaşım, araştırmacılar ve politika yapıcılar tarafından az kullanılsa da önemli bir araçtır. Karşılaştırmalı politika analizi, yabancı ülkelerdeki politika yapımını ve sonuçlarını anlamaya yardımcı olabilir. Farklı ülkelerdeki politikaları karşılaştırmak, politika yapımının temel motivasyonları ve dünya üzerindeki etkileri hakkında daha derin ve zengin bir anlayışa sahip olunmasını da sağlayabilir.[1] Politika analizi aynı zamanda bir hükûmetin performansını ve vatandaşların kaygılarına yanıt verebilirliğini artırmaya da yardımcı olabilir. [2] Karşılaştırmalı kamu politikası disiplin olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarından ayrı tutulabilse de genel olarak iç ve dış baskıların birbiriyle nasıl bir etkileşime girerek politika oluşturma süreçlerini şekillendirdiğinin incelenmesini içerir.[3]

Bu bağlamda savunma politikaları, devletlerin ulusal güvenliklerini tesis etme, dış tehlikelere karşı caydırıcılık oluşturma ve uluslararası arenadaki yerlerini kuvvetlendirme amacıyla geliştirdikleri en önemli politika alanlarından birini oluşturmaktadır. Savunma politikası çerçevesinde gerçekleştirilen harcamalar ise sadece askerî gücün bir göstergesi olmakla kalmamakta bunun yanı sıra ülkelerin tehdit algılamaları, ekonomik gücü ve dış politika tercihleri hakkında önemli varsayımlar yapabilmeyi mümkün kılmaktadır.

Tarihsel açıdan Balkanlarda ciddi güç mücadelelerinin yaşandığı su götürmez bir gerçektir. Bu çerçevede Balkanlar, günümüzde de stratejik önemini koruyan bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Komşulukları, tarihsel ilişkileri ve aynı uluslararası oluşumlara üyelikleri açısından (AB ve NATO gibi) Yunanistan ve Bulgaristan, kamu politikası analizi açısından uygun bir karşılaştırma alanı sunmaktadır. Öte yandan Yunanistan ve Bulgaristan'ın tarihsel tecrübeleri, güvenlik algılamaları ve savunma politikalarının geliştirilme süreçleri ciddi farklılıklar içermektedir. Yunanistan, 1952 yılından bu yana resmen Batı ittifakı içerisinde yer almakta ve sürekli olarak savunma alanını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bulgaristan'ın durumu ise Yunanistan'dan farklılık göstermektedir. Bulgaristan, Soğuk Savaş dönemi sonrasında Doğu Blokundan Batı'ya yönelen ve savunma politikalarını ise bu değişim süreci içerisinde tekrar şekillendiren bir ülke olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışma, Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 yılında gerçekleştirdikleri savunma harcamalarını NATO verileri çerçevesinde ve tarihsel kısa bir özetini de sunarak, karşılaştırmalı kamu politikası analizi

[1] Anneliese Dodds, *Comparative Public Policy* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), 5.
[2] Michael E. Kraft and Scott R. Furlong, *Politics, Analysis, and Public Policy* (California: SAGE Publications, 2013), 509.
[3] Dodds, *Comparative Public Policy*, 20.

bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde Yunanistan'ın savunma politikası, Batı ittifakı ile olan ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve ülkenin savunma politikalarına ilişkin 2025 yılında yaşanan gelişmeler ele alınacaktır. İkinci bölümde ise Bulgaristan'ın savunma politikası incelenecek olup, Doğu Blokundan ayrılış süreciyle birlikte savunma politikalarının dönüşümü tarihsel bir özet çerçevesinde ele alınacak ve yine ülkenin savunma politikası bağlamında 2025 yılında yaşanan gelişmelere yer verilecektir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki ilişkilerin kısa bir tarihsel özeti sunularak, her iki ülkenin 2025 yılı savunma harcamaları NATO verilerine dayalı olarak karşılaştırmalı bir analize tabi tutulacaktır.

İki ülkenin savunma harcamalarının karşılaştırılması yapılırken, bütçelerinin miktarı kadar, bu bütçelerin hangi kalemlere aktarıldığı da incelenecek ve her iki ülkenin savunma politikalarındaki benzerlikler ve farklılıklar analiz edilecektir. Bu bağlamda çalışma, iki komşu Balkan ülkesi olan Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 yılı savunma harcamalarını incelerken hem kamu politikası analizi literatürüne hem de Balkanlardaki güvenlik dengelerinin anlaşılmasına katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Yunanistan'ın Savunma Politikası

Coğrafya ve tarih Yunanistan'ı Avrupa, Asya ve Afrika'nın arasında kritik bir jeopolitik alana yerleştirmiştir. Yunanistan, stratejik ve ekonomik açıdan oldukça önemli bir deniz alanı olan Doğu Akdeniz bölgesinde yer almaktadır. Bu bölge sıcak gerilim ve çatışma alanlarıyla çevrili olduğundan dolayı stratejik öneme sahiptir.[4] Yunanistan'ın geniş bir kıyı şeridini içinde barındıran kendine özgü bu coğrafi konumu, bu ülkeye özel bir durum kazandırmaktadır. Öte yandan bölgenin bu belirgin jeostratejik önemi, Yunanistan'ın özel güvenlik ihtiyaçlarını da açıklamaktadır. [5] Bu bağlamda Yunanistan, birtakım coğrafi ve jeopolitik özelliklere sahip bir ülkedir. Ulusal toprakları kıta kütlesi ile birlikte Ege Denizi ve İyon Denizi'ndeki sayısız adadan meydana gelmektedir. Yunanistan, 13.676 km'lik uzun bir kıyı şeridine sahiptir ve bu kıyı şeridinin büyük bir bölümü Ege Denizi içerisinde bulunan sayısız ada ve adacıktan oluşmaktadır. Yunanistan kıta bölümünde dört ülke ile sınır komşusu durumundadır. Kuzeybatıda Arnavutluk, kuzeyde Kuzey Makedonya, kuzeydoğuda Bulgaristan ve doğuda Türkiye ile 1.110 km'lik bir ortak sınıra sahiptir.[6] Nitekim Yunanistan'ın bulunduğu coğrafya tarih boyunca bir çekişme alanı olmuştur. Bu durum da Yunanistan'ın savunma politikalarının gelişimini etkilemiştir. Öte yandan Yunanistan'ın savunma konusundaki iş birlikleri ve müttefiklikleri tehdit algısına göre şekillenmiştir. Yunanistan'daki karar alıcılar, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte ABD ve İngiltere'nin yanında pozisyon almış ve tercihlerini Batı dünyasından yana kullanmışlardır.

Yunan ordusunun gelişimi 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar yabancı etkiler tarafından önemli oranda şekillendirilmiştir. Bağımsızlığını elde eden bir ülke olarak Yunanistan, rehberlik için yerleşik askerî güçlere yönelmiş, onların doktrinlerini kendi ihtiyaçlarına göre ele almış ve uyarlayarak uygulamıştır. Bu süreç, Yunan silahlı kuvvetlerini modernize etmekle kalmamış aynı zamanda dönemin daha geniş jeopolitik dinamiklerini de yansıtmıştır.[7] Nitekim Yunanistan'ın 18 Şubat 1952 tarihindeki NATO üyeliği de bu dış etkilerin en somut örneklerinden birini ortaya çıkarmıştır. Yunanistan'ın NATO'ya katılımı, Yunan dış politikasında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Gerçekleştirilen bu stratejik girişim, komşu ülkelerin muhtemel saldırılarına ve daha geniş kapsamlı Sovyet tehdidine karşı güvenlik garantisi alma talebi de dâhil olmak üzere, birçok faktör tarafından yönlendirilmiştir. Yunanistan'ın NATO'ya katılımı ülkeyi yalnızca kolektif bir savunma sistemi ile bütünleştirmekle kalmamış aynı zamanda ittifak standartlarını karşılamak amacıyla askerî istihbarat yeteneklerinin geliştirilmesini ve güçlendirilmesini de gerekli kılmıştır.[8]

Öte yandan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, daha karmaşık bir küresel güvenlik ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Yunanistan'ın ulusal güvenlik ve savunma politikaları değişim yaşamaya başlamıştır. Bu değişim, yeni bir Avrupa

[4] RESDAL, "Chapter 1: Greece in the New Era," accessed March 9, 2024, https://www.resdal.org/Archivo/gre-cap1.htm.
[5] Miltiadis Fakitsas, "A Common European Security and Defense Policy in the European Union: Greek Policy and Strategy on ESDP" (doctoral thesis, Naval Postgraduate School, 2003), 48.
[6] Ioannis E. Kotoulas, "Greece Political Briefing: New Greek Armed Forces in the Making," *China-CEE Institute* 78, no. 1 (2024): 2.
[7] Marios Kyriakidis, "Military Education and Professionalization in Modern Greece: The Evelpidon Military Academy and the Impact of Foreign Military Doctrines (1828–20th Century)," *ISRG Journal of Arts Humanities & Social Sciences* 3, no. 1 (2025): 258.
[8] Marios Kyriakidis, "NATO Intelligence and Greek Military Strategy: Past, Present, and Future Developments in European Security," *ISRG Journal of Arts Humanities & Social Sciences* 3, no. 3 (2025): 187.

güvenlik ve savunma anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu da Yunan siyasal düşüncesinde değişikliğe yol açmıştır.[9] Çünkü Sovyetler'in çökmesiyle Avrupa'nın güvenlik ve savunma bağlamında ABD'ye olan bağımlılığı önemli oranda azalmıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'ya yapılabilecek olan bir saldırı tehlikesi ciddi oranda ortadan kalkmıştır.[10] Nihayetinde Yunanistan, tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD ve Avrupa tarafından savunulması ve desteklenmesi gereken bir kale olarak görülmüştür. ABD ve Avrupa'nın bu yaklaşımı ise doğal olarak Yunanistan'ın savunma politikalarını etkilemiştir.

Yunanistan, 1974-1980 yılları arası hariç[11] 1952 yılından bu yana NATO, 1981 yılından bu yana Avrupa Topluluğu ve 2002 yılından bu yana ise Ekonomik ve Parasal Birlik üyesidir. 1974 yılında Yunanistan'daki askerî cunta yönetiminin devrilmesinden sonra, siyasi sistemin güçlendirilmesiyle ve Yunan toplumu içerisindeki derin ideolojik ve siyasi tartışmalara rağmen Yunan hükûmetleri, Avrupa perspektifini giderek dış ilişkilerinde ekonomik güçlenme ve istikrar aracı olarak görmeye başlamıştır.[12] Nitekim, Yunanistan'ın Avrupa'ya entegrasyon süreci 1959 yılı gibi erken bir tarihte Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik arayışına girmesiyle başlamıştır. Bunun yanı sıra uzun vadede Yunan halkı ve siyasi elitleri arasında stratejik gerçekliğin yaygınlaşmasıyla beraber, Yunanistan'ın Avrupa-Atlantik alanı dışında kalması fikri, istisnai bir bakış açısını temsil etmiştir. Yunanistan dönemsel olarak Rusya ile yakınlaşmalar yaşasa da Yunan ulusal çıkarlarını en iyi şekilde koruyabilecek olan mekanizmanın Avrupa-Atlantik mekanizması olduğu Yunan elitler tarafından kabul edilmiştir. [13] Yunanistan'ın yüzünün Avrupa-Atlantik mekanizmasına dönük olması, savunma politikalarının, dolayısıyla da harcamalarının bu mekanizmayla uyumlu bir şekilde yürütülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Yunan elitleri ulusal çıkarları bir şekilde Avrupa-Atlantik bütünleşmesi ile korumaya çalışmıştır. Yunanistan'ın gerek AB gerekse NATO içerisinde olması kendi ulusal tehditlerini bertaraf edebilmede bir dayanak noktası olmuştur.

Bu çerçevede Yunanistan, savunma harcamaları ve modernizasyon konusunda kararlılığını sürdürmüş, bölgesel istikrarın başlıca aktörü ve güçlü bir NATO müttefiki olarak rolünü pekiştirmiştir. Yunanistan'ın savunmaya ayırdığı pay, NATO'nun Galler Zirvesi'nde taahhüt edilmiş olan GSYİH'nin %2'sini aşmıştır. 2025 yılının ilkbaharında Yunanistan Savunma Bakanlığı, 25 milyar euro tutarında (Temmuz 2025 itibariyle yaklaşık olarak 29 milyar ABD doları) bir yatırımı hedefleyen yeni ve kapsamlı bir 12 yıllık savunma stratejisi ortaya koymuştur. Belirlenen bu plan, başlıca dört temel alana odaklanmıştır: Kara, hava ve deniz kuvvetlerinin teçhizatının yenilenmesi; ortak tatbikatlar aracılığı ile operasyonel verimliliğin yükseltilmesi; ileri düzey tatbikatlar ile dijital hizmetlerin geliştirilmesi. Uzmanlar, gelecek on yıl süresince savunma harcamalarının Yunanistan için öngörülen daha güçlü uzun vadeli ekonomik büyüme tahminleriyle paralel bir şekilde artmaya devam edeceğini öngörmektedir. Bu yetenekler kuvvetli bir olasılıkla şu alanlara odaklanacaktır: Muharebe desteği (ateş gücü ve yer tabanlı hava savunması), muharebe hizmet desteği (lojistik ve idame), denizcilik (denizaltı ve amfibi), hava savunması (saldırı ve savunma), istihbarat, gözetleme ve keşif, siber ve uzay.[14] Yunanistan'ın savunma politikasında yaşanan bir diğer önemli gelişme de 2025 yılında Savunma Bakanlığı tarafından duyurulan, kapsamlı bir modernizasyon planı olan ve "Agenda 2030" olarak nitelendirilen savunma reformu olmuştur. "Agenda 2030" planı, 12-20 yıllık bir süreç içerisinde ve 25-28 milyar Euro değerinde bir yatırımla tüm Yunan savunma unsurlarını yenilemeyi hedeflemektedir.[15] Bu çerçevede Yunanistan Savunma Bakanlığı'nın 2025 yılında atmış olduğu savunma reformu adımları, Yunan savunma bütçesinde ve politikalarında gelecek yıllarda ciddi değişimlerin yaşanabileceğine ışık tutmaktadır. Ayrıca Yunanistan Savunma Bakanı Dendias, 2025 yılında "Agenda 2030" planı ile Yunan Silahlı

[9] Petros Violakis, "Europeanization of National Defense and Security: The Greek Case," *Journal of Modern Greek Studies* 37, no. 1 (2019): 66, https://doi.org/10.1353/mgs.2019.0002.
[10] Haydar Efe, "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası," *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 1 (2008): 71.
[11] Yunanistan, 1974–1980 yılları arasında NATO'nun entegre askerî komuta yapısından çekilmiştir.
[12] Maria Markantonatou, "Effects of the 'European Security and Defense Policy' in Greece," *European Research Studies* 13, no. 2 (2010): 53.
[13] Dimitrios Triantaphyllou, "Greek Foreign Policy in Defense of the National Interest: Teetering between Exceptionalism and Integration," *Uluslararası İlişkiler* 15, no. 58 (2018): 115.
[14] International Trade Administration, "Greece—Defense," accessed March 12, 2026, https://www.trade.gov/country-commercial-guides/greece-defense.
[15] GreekReporter, "Greece Unveils Sweeping Defense Reforms," accessed March 12, 2026, https://greekreporter.com/2025/07/24/greece-unveils-sweeping-defense-reforms/.

Kuvvetlerini kökten dönüştürmeyi ve ülkenin savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçladığını ifade etmiştir. Dendias, gerçekleştirilecek olan yeni girişimleri şu şekilde açıklamıştır:[16]

Achilles Shield – Çok katmanlı savunma kalkanı: Bu iddialı ve çok katmanlı hava savunma sistemi, reformun temel taşlarından birini oluşturmuş ve Yunanistan'a çok çeşitli hava tehditlerine karşı sağlam bir savunma sağlamak üzere dizayn edilmiştir. Tahminen 2,8 milyar euro, yani yaklaşık 3,2 milyar dolara mal olacağı tahmin edilen "Achilles Shield", hâlihazırdaki hava savunma araçlarını yapay zekâ destekli füze sistemleri, drone teknolojileri ve gelişmiş komuta birimleri dâhil olmak üzere yeni yeteneklerle bir araya getirmeyi hedeflemektedir.

ELKAK (Hellenic Defense Innovation Center) – Yunan Savunma İnovasyon Merkezi: Bu savunma inovasyon merkezinin başarılı bir biçimde kurumsallaştırılması ve işleyişi hayatî bir önem taşımaktadır. ELKAK, yerel teknoloji girişimlerini destekleme ve Yunan menşeli bileşenlerin ve teknik bilginin savunma alımlarına dahil edilmesini sağlama konusunda merkezi bir rol oynamaktadır.

Uzun Vadeli Silahlanma Planlaması ve Yerli Sanayinin Canlandırılması: Yunanistan, tarihinde ilk defa toplam bütçesi 25-28 milyar euro, yani yaklaşık olarak 29,4 milyar- 32,9 milyar dolar arasında olan 12 yıllık (ancak fiilen 20 yıllık) bir silahlanma planı sunmaktadır. Toplam tutarın %25'i gibi ciddi bir pay, Yunanistan için öncü bir girişim olan yerli savunma sanayisinin güçlendirilmesi için ayrılmıştır.

Yeni Kuvvet Yapısı: İletişim sistemlerinin modernizasyonu ve uydu kapasitelerinin kullanılmasına odaklanan, revize edilmiş kuvvet yapısı planları ve yeni elde edilen askerî varlıklarla desteklenecektir.

Nihayetinde 2025 yılında Yunanistan Savunma Bakanlığı tarafından atılan bu adımlar ciddi bir yenilenme atılımı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda 2025, savunma sistemlerinden Yunan ordusunun yapısına kadar gerçekleştirilecek olan birçok reformun altyapısının oluşturulduğu bir yıl olmuştur.

2. Bulgaristan'ın Savunma Politikası

Bulgaristan, Güneydoğu Avrupa'da Balkan Yarımadası'nın doğu kesimini kaplayan bir ülkedir. 7. yüzyılda kurulan Bulgaristan, Avrupa kıtasında yer alan en eski devletlerden biridir.[17] Doğuda Karadeniz bölgesiyle sınır komşusudur ve Türk boğazlarına çok yakındır. Bulgaristan'ın Avrupa ile Asya'nın kesişme noktasında yer alması, ülkeye jeostratejik önem kazandırmaktadır.[18] Doğu Avrupa'daki Sovyet egemenliğinin sona ermesi Bulgaristan'ı temelden farklı güvenlik problemleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Bulgaristan'ın tüm güvenlik yapısı, askerî bir çatışma durumunda Varşova Paktı'nın ve bilhassa da Sovyetler Birliği'nin koşulsuz yardım vereceği varsayımına dayanmıştır. Tahmin edileceği üzere Bulgaristan yönetimi başlangıçta Varşova Paktı'ndan ayrılma konusunda oldukça isteksiz bir tutum sergilemiştir. Sınırlı sayıda siyasetçi, özellikle de Bulgaristan Cumhurbaşkanı Zhelyu Zhelev, başından beri Paktın çoktan siyasi açıdan işlevini kaybettiğini savunmuş ve Batı ile daha yakın ilişkiler tesis edilmesi konusunda ısrar etmiştir.[19] Nitekim zaman geçtikçe, Doğu Avrupa'daki komünist sistemin 1989-1991 yılları arasında çöktüğü giderek netleşmiştir.[20] Hem Varşova Paktı'nın durumu hem de Sovyetler Birliği'nin çöküşü, 1991 yılı sonrasında Bulgaristan'ın konumunun değişmesine sebebiyet vermiştir. Zira bu durum, ülkenin savunma ve güvenlik algılamalarında bir eksen kayması yaşanacağının işareti olmuştur.

Ancak 1991 yılında Varşova Paktı'nın dağılması kaçınılmaz bir hal aldığında, Bulgaristan alternatif bir güvenlik politikası oluşturma konusunda zorluk yaşamıştır. Sofya, geleneksel güvenlik garantilerinin kaybedildiğini kabul etmekle birlikte ulusal askerî gücü artırmış, komşu devletlerle olan ilişkileri güçlendirmiş ve Sovyetler Birliği ile yeni ve daha eşitlikçi bir ilişki inşa ederek ulusal güvenliği tesis etmeye çabalamıştır. Bulgaristan, bu yeni bakış açısının NATO ile iyi ilişkiler gerektirdiğini kabul etmiş ancak ülkenin NATO'ya üye olabileceğinden şüphe duymuştur. Bulgaristan ile NATO arasındaki ilişkilerin temeli 13 Temmuz 1990 tarihinde Bulgaristan'ın Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi'nin (NACC)

[16] GreekReporter, "Greece Unveils Sweeping Defense Reforms," accessed March 12, 2025.
[17] "Bulgaria," *Encyclopaedia Britannica*, accessed March 27, 2026, https://www.britannica.com/place/Bulgaria.
[18] Adnan Mestan, "Bulgarian-Russian Relations After the Accession of Bulgaria to NATO in the Period From 2004 to 2024," in *The Balkans Politics, History and Society*, ed. Sevba Abdula (IDEFE Publications, 2024), 3.
[19] Blagovest Tashev, "In Search of Security: Bulgaria's Security Policy in Transition," in *Old Europe, New Europe and the US*, ed. Tom Lansford and Blagovest Tashev (Hampshire: Routledge, 2017), 3.
[20] Georgi Tzvetkov, "Defense Policy and Reforms in Bulgaria since the End of the Cold War: A Critical Analysis," *Connections* 13, no. 2 (2014): 70.

Londra Deklarasyonu'nda yer alan İttifak ile diplomatik ilişkiler tesis etme davetini kabul etme kararıyla atılmıştır. Bunun yanı sıra diğer Doğu Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Bulgaristan, ülkenin dış politika öncelikleri konusunda iç siyasi uzlaşma bulunmadığı için NATO üyeliği meselesinde kararsız bir duruş sergilemiştir. Bu çerçevede, dış politika öncelikleri konusunda iç çekişmeler yaşayan Bulgaristan'daki Sosyalist Parti ya NATO'nun önce bir değişim geçirmesi ve hatta Bulgaristan'ın NATO'ya katılmadan evvel Rusya'yı üye olarak ittifaka almayı kabul etmesi gerektiğini ısrarla savunmuş ya da NATO ile uzun vadeli ilişkiler tesis etmedeki her türlü girişime açık bir biçimde karşı çıkmıştır. Nihayetinde bu dönemde NATO'ya katılma fikrini destekleyen tek tutarlı ve güçlü ses olan ilk demokratik seçimle cumhurbaşkanı seçilen Zhelev olmuştur.[21] Bu bağlamda Bulgaristan'daki demokratikleşme süreci 1989 yılının Kasım ayında ve ülkenin 1991 yılında Varşova Paktı'ndan ayrılmasından sonra başlamıştır.[22]

Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın işlevini kaybetmesi, Bulgaristan'ı gerek dış politikada gerekse savunma politikasında değişim tartışmalarına sürüklemiş ve ülke için yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu da ülke açısından kamu politikalarının da değişimini işaret eden bir gösterge olmuştur. Bunlar sonucunda NATO'ya katılım tartışmaları daha önce Sovyet bloğuna bağlı bir ülke olan Bulgaristan'ın savunma politikalarında da değişimi zorunlu kılacaktır.

1989-1991 yılları arasında komünist sistemin domino etkisi ile çöküşe geçmesinin ardından, Orta ve Doğu Avrupa'daki ülkelerinin birçoğu, toplumları içerisinde önemli iç toplumsal dönüşümler ortaya çıkmadan önce uluslararası etkenlerin etkisiyle demokrasiye geçiş sürecine girmişlerdir. Dünyada yaşanan bu değişimler Bulgaristan'da da karşılık bulmuştur. 1989 yılında rejim kontrolündeki bir geçiş ile başlayan süreç, 1995 yılına gelindiğinde sağlamlaşmış bir demokrasiye dönüşmüştür. Bu dönem içerisinde demokratik kurumların inşası süreci kapsamında Bulgaristan'da askerî reform ve silahlı kuvvetler üzerinde sivil denetimin inşa edilmesi yavaş ve sancılı bir şekilde başlamıştır. Bu süreç, ulusal savunma politikasının oluşturulması ve uygulanmasına yardımcı olma yönünde askerî rollerin yeniden yapılandırılmasını ve ordunun toplumsal konulardan kurumsal konulara aktarılmasını içermiştir. Bu durumun yasal dayanağıysa 1991 yılında yapılan yeni Anayasa ve 1995 yılında uygulamaya geçirilen yeni Silahlı Kuvvetler Kanunu olmuştur. 1997 yılında Bulgaristan'da yaşanan ağır ekonomik krizin ardından yapılan genel seçimler sonucunda, Demokratik Güçler Birliği adlı siyasi yapılanmanın kurmuş olduğu yeni bir hükûmet iktidara gelmiştir. Kurulan bu yeni hükûmet Bulgaristan'ın NATO'ya üye olma isteğini ve üyelik müzakerelerine başlamak üzere davet edilmeye hazır olduklarını açıklamıştır.[23] Nihayetinde 1990'lı yılların ikinci yarısıyla birlikte Bulgaristan açısından NATO üyeliği en önemli hedefler arasındaki yerini almaya başlamıştır. Bilhassa Demokratik Güçler Birliği'nin yönetiminin ardından netleşmeye başlayan bu hedef, zaman içerisinde diğer siyasi partilerin de öncelikli hedefleri arasındaki yerini almaya başlamıştır.[24]

Böylelikle Bulgaristan'da değişen siyasi yapı ile birlikte toplumsal beklentilerin de farklılaşmaya başladığı ifade edilebilir. 1990'lı yıllarla birlikte Bulgaristan siyasetinde Sovyet bloğundan Batı'ya doğru bir yönelişin var olduğu ise açıkça görülür olmuştur. Demokratik Güçler Birliği'nin iktidara gelişi bu süreci hızlandırmış ve toplumsal yönelimin de bu doğrultuda şekillenmeye başladığını göstermiştir. Demokratik Güçler Birliği dışındaki siyasi yapılanmalar da hedeflerini Batı temelli olmak üzere değiştirmeye başlamıştır.

Bulgaristan tarafından 8 Mayıs 1997 tarihinde ülkenin NATO'ya katılımını, önemli bir ulusal öncelik olarak tanımlayan bir Ulusal Mutabakat Bildirgesi kabul edilmiştir. Aynı yıl, Bulgaristan Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu bir karar ile ülkenin NATO ve Batı Avrupa Birliği nezdindeki Daimî Diplomatik Temsilciliği Brüksel'de açılmıştır. Böylelikle Bulgaristan Temsilciğinin ilk başkanı 18 Mart 1998 tarihinde güven mektubunu sunmuştur. Birkaç yıl sonra ise 21 Kasım 2002 tarihinde, Bulgaristan ve diğer altı aday ülke olan Romanya, Slovenya, Slovakya, Litvanya, Letonya ve Estonya, NATO müzakerelerini başlatmak amacıyla davet almıştır. Bu karar Prag'da düzenlenen NATO zirvesinin ilk

[21] Tashev, "In Search of Security," 3–4, 9.
[22] Yordan Doykov, "The Bulgarian Army—From the Warsaw Pact to NATO (Some Problems of the Military Reform)," *Papeles del Este* 8 (2004): 4.
[23] Nina Nikolava, "The Republic of Bulgaria and NATO—Partnership and Integration" (master's thesis, Naval Postgraduate School, 2000), 33–34.
[24] Nuri Korkmaz, "Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği'nin Etkileri," *Karadeniz Araştırmaları* 13, no. 49 (2016): 37.

gününde NATO Genel Sekreteri George Robertson tarafından açıklanmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan Cumhurbaşkanı Georgi Parvanov, Bulgar halkının bu kararı memnuniyetle karşıladığını çünkü son 12 yıldır gösterdikleri gayretlerin, zorlu reformların sonuçlarının ve bölgesel istikrar ile küresel güvenliğe yaptıkları katkının takdir edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Bulgaristan Devlet Başkanı, NATO'nun daha da genişlemesinin olasılığını Avrupa'nın güneydoğusunda kalıcı istikrarın sağlanması açısından en iyi garanti olarak değerlendirmiştir. Aynı tarihte yani 21 Kasım 2002'de Prag'daki Kongre Merkezi'nde düzenlenen ortak basın toplantısında, Bulgaristan Cumhurbaşkanı Parvanov ve Bulgaristan Başbakanı Gotha son on yılda diplomasi politikalarının stratejik hedefi olan Bulgaristan'ın NATO'ya katılımını gerçekleştirebilmek adına çaba gösteren herkese teşekkür etmişlerdir.[25]

Özellikle 2000'li yıllarla birlikte Bulgaristan NATO'ya katılım amacıyla ciddi çabalar sarf etmiştir. Bu durum Bulgaristan'ın savunma politikasında radikal bir değişime imza atacağının en büyük göstergesi olmuştur. Böylelikle Soğuk Savaş yıllarında Doğu Blokunun etkisi altında olan bir Balkan ülkesi daha Batı Bloku ile bütünleşme sürecini başlatmış ve durum kamusal alanda da etkisini göstermeye başlatmıştır.

26 Mart 2003 tarihine gelindiğinde NATO üyesi ülkelerin daimî temsilcileri Brüksel'de Bulgaristan'ın üyeliğine ilişkin bir protokol imzalamışlardır. İmzalanan bu belge, Bulgaristan'ın üyeliğine izin veren ve anlaşmanın coğrafi içeriğini genişleten Kuzey Atlantik Antlaşması'na ek niteliğinde olmuştur. Bulgaristan Parlamentosu'nun 18 Mart 2004 tarihinde antlaşmanın onaylanmasına ilişkin oylamayı hayata geçirmesinin ardından, 29 Mart 2004 tarihinde Washington'daki ABD Hazine Bakanlığı'nda düzenlenen bir törende, Bulgaristan ve diğer altı Doğu Avrupa ülkesinin başbakanları, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'a Kuzey Atlantik Antlaşması'nın onay belgelerini sunmuştur. Böylece Bulgaristan ve diğer altı ülke NATO'nun tam üyesi olmuştur. 2 Nisan 2004 tarihinde yedi yeni üyenin ulusal bayraklarının göndere çekilmesi töreni, Brüksel'de NATO genel merkezinin önünde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle 4 Nisan 1949 tarihinde, 10 Avrupa ülkesi, ABD ve Kanada'nın oluşturduğu bir askerî ittifak olarak kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması'nın beşinci genişlemesi gerçekleşmiştir. 1 Şubat 2024 tarihine gelindiğinde Bulgaristan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun aldığı bir karar ile Bulgaristan Cumhuriyeti'nin NATO üyeliğinin 20. yıldönümü sebebiyle 2024 yılında gerçekleştirilecek kutlamalara ilişkin girişimleri içeren ulusal bir program kabul edilmiştir. Program metnine göre Bakanlar Kurulu 2024 yılı boyunca ülke genelinde ve yurtdışında bu yıldönümünü kutlamak amacıyla bir dizi girişimi onaylamıştır. Bu kutlamalar, "*Bulgaristan'ın tarihin en büyük ve en başarılı siyasi-askerî birliğine ve ortak değerler, çıkarlar ve karşılıklı koruma hazırlığı üzerine kurulu tek bir topluluğa ait olduğunu gösteren*" kapsamlı bir konsept ve ortak mesajlarla birbirine bağlanmıştır. Program, Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Gabriel'in inisiyatifiyle Dışişleri, Savunma, İçişleri, Eğitim ve Bilim, Maliye, İnovasyon ve Büyüme Bakanlıkları ile Bakanlar Kurulu'nun katılımıyla bir Bakanlıklar Arası Çalışma Grubu tarafından gerçekleştirilmiştir. [26] Bulgaristan'ın bu girişimleri ülkenin NATO'ya girişinin yalnızca savunma kaygısı ile açıklanamayacağını, bunun aynı zamanda bir toplumsal dönüşüm atılımı olduğunu göstermiştir. Nitekim ülkenin NATO'ya katılımının 20. yıldönümü gerekçesi ile yapılacak kutlamalara birçok bakanlığın katılımı bu durumun açık bir göstergesi olmuştur. Ülkenin NATO'ya girişi başta savunma olmak üzere eğitimden maliyeye kadar pek çok alanda bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

2025 yılının Eylül ayında Sofya'da NATO Genel Sekreter Yardımcısı Shekerinska ile gerçekleştirilen bir görüşmede, Bulgaristan Başbakanı Zheliazkov, Bulgaristan'ın NATO ve kolektif savunma içerisindeki aktif rolünün ülkenin ulusal güvenliğinin ve savunma kapasitesinin artırılmasının garantisi olduğunu belirtmiştir. Yine aynı toplantıda Bulgaristan Başbakanı, Bulgaristan'ın savunma harcamalarının hâlihazırda GSYİH'nin %2'sini aştığını ve belirlenen süre içerisinde yani 2035 yılına kadar bu oranın GSYİH'nin %5'ine kademeli bir şekilde çıkarılması konusunda siyasi mutabakat olduğunu belirtmiştir. Bulgaristan Başbakanı ayrıca Bulgaristan'ın NATO'nun doğu kanadında ve Karadeniz bölgesindeki caydırıcı ve savunma gücünü güçlendirme gayretlerine de vurgu yapmıştır. Müttefiklerle yapılan başarılı iş birliğinin iyi bir örneği olarak Zheliazkov, İtalya'nın liderliğinde ve birçok müttefik ülkenin katkısıyla Bulgaristan topraklarında konuşlanmış çok uluslu muharebe grubuna işaret etmiştir.[27]

[25] Evgeniy Kandilarov, "Bulgaria External Relations Briefing: Bulgaria Celebrates 20 Years of Joining NATO with a Large Scale Government Program," *China-CEE Institute* 71, no. 4 (2024): 2–3.
[26] Kandilarov, "Bulgaria Celebrates 20 Years," 3–4.
[27] Evgeniy Kandilarov, "Bulgaria External Relations Briefing: The Importance of Bulgaria for NATO's Eastern Flank Security and Defense Capabilities," *China-CEE Institute* 11, no. 4 (2025): 1–2.

Nihayetinde uzun gayretler sonucunda Bulgaristan, 2004 yılında NATO'ya katılarak savunma politikasında köklü bir dönüşüme imza atmıştır. Böylelikle Bulgaristan siyasi bir karar ile yönünü Batı dünyasına çevirmiş ve uzun yıllardır etkisi altında olduğu Doğu Blokundan bir kopuş yaşamıştır. Ayrıca bu kopuş aynı zamanda toplumsal bir talep ya da tercih olarak nitelendirilebilir. Zira 2025 yılına gelindiğinde Bulgaristan'ın savunma harcamalarının GSYİH'nin %2'sini aşması, NATO hedefleri ile tam uyumlu bir politika izlediğini göstermiştir.

3. Yunanistan ve Bulgaristan'ın 2025 Yılı Savunma Harcamaları: Karşılaştırmalı Bir Kamu Politikası Analizi

Yunanistan ve Bulgaristan iki ülkenin coğrafi konumu, kültürel yakınlıkları ve ortak dinî inançları sebebiyle yüzyıllardır süregelen bir ilişki içerisindedirler.[28] Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler, Yunanistan'ın Balkan komşuları ile kurduğu en iyi ilişkiler olmuştur. Bunun sebebi olarak ise Bulgaristan'ın Soğuk Savaş dönemi sonrasında istikrara yönelik sağduyulu bir politika izlemiş olması gösterilebilir. 1989 yılında iki ülke arasında imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk ve İş Birliği Bildirgesi", Atina ve Sofya arasındaki karşılıklı dostluk ve güven ortamını pekiştirmiştir. Bulgaristan dış politikasının Avrupa'ya yakınlaşması, kuşkusuz ki Soğuk Savaş dönemi sonrasındaki süreçte ülkenin benimsediği yönelimle bağlantılı olmuştur.[29] Fakat bu gelişmeler yaşanmadan önce iki ülkeyi diplomatik ilişkiler konusunda adım atmaya zorlayan gelişmeler de yaşanmıştır. Bunun yanı sıra zaman içerisinde iki ülke arasında bazı problemlerin de ortaya çıktığı görülmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının ilk yıllarında Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler yok denebilecek bir düzeyde olmuştur. Uluslararası ortamın ciddi oranda iyileşmeye başladığı 1954-1964 yılları arasına kadar, bu konuda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ancak 1964 ve 1974 yılları arasında Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde hızlı bir ilerleme söz konusu olmuştur. 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerde yaşanan gerilim, Atina'ya kuzey komşusuyla olan ilişkilerini geliştirme açısından bir zemin hazırlamıştır. Öte yandan Bulgaristan da Balkanlardaki izolasyonundan bir şekilde kurtulması gerektiğini fark etmiştir.[30] Fakat iki ülke arasında birtakım problemler de yaşanmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında 1990'lı yıllarda yaşanan Makedonya krizi yer almıştır. Bulgaristan'ın Makedon ulusunu tanımamasına rağmen, Ocak 1992'de Makedonya'yı tanıması Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki en önemli ayrılık noktasını ortaya çıkarmıştır. Bazı Yunanlar, bu yaklaşımın Bulgaristan'a ileride tartışmalı topraklar üzerindeki geleneksel hak taleplerini yeniden gündeme getirme fırsatı vereceğini savunmuştur. Nihayetinde Bulgaristan'ın Makedon azınlığı tanımama konusundaki ısrarı, bir yandan da aynı problemi yaşayan Yunanistan'ı rahatlatan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Her iki ülke de bu konudaki problemlerinde birbirlerine ihtiyaç duymuş ve birbirlerini rahatlatmıştır.[31] Böylelikle iki ülke arasındaki kriz çözümlenmiş ve ciddi bir kırılmaya yol açmamıştır. Bunun en önemli kanıtı ise 2000'li yıllara gelindiğinde Bulgaristan'ın hem AB hem de NATO üyeliklerinin Yunanistan tarafından desteklenmesi olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler sürmeye devam etmiş ve Bulgaristan'ın Avrupa'ya ve Atlantik organizasyonuna yönelmesi ile de gelişerek devam etmiştir.

Eski rejimin çöküşünden sonra Avrupa-Atlantik yapıları ile bütünleşme, Bulgaristan dış politikasının başlıca hedefi olmuştur. Öte yandan Yunanistan'ın, Bulgaristan'ın AB'ye üyelik çabalarına vermiş olduğu destek, iki ülke arasındaki ilişkilerde ön plana çıkan konulardan biri olmuştur. Aynı şekilde Bulgaristan'ın NATO üyeliği de Yunanistan ve Bulgaristan ilişkilerinde önemli bir konu olmuştur. Bu bağlamda Yunanistan, Bulgaristan'ın NATO üyeliğine vermiş olduğu desteği gittikçe daha fazla ifade etmiş ve bu çerçeve içerisinde askerî antlaşmalar imzalamıştır.[32] 2010 yılına gelindiğinde ise iki ülke bir "Üst Düzey İş Birliği Konseyi" kurma kararı almış, bu konsey Yunanistan ve Bulgaristan başbakanları ile kilit sektörlerdeki bakanlardan oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen bu girişim, iki ülke arasındaki ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Konsey, siyasi karar alma sürecini güçlendirmek amacıyla yıllık zirve toplantıları düzenleme imkânı sağlamak üzerine kurulmuştur. Konseyin Aralık 2010'da

[28] Aristidis Bitzenis, "Explanatory Variables for Low Western Investment Interest in Bulgaria," *Eastern European Economics* 42, no. 6 (2004): 6.
[29] İnan Rüma, "The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations," *The Turkish Yearbook of International Relations* 39 (2008): 32.
[30] Kyriakos D. Kentrotis, "Greece and Bulgaria: From the Experiences of the Past to the Challenges of the Future," *Journal of Modern Hellenism* 15 (1998): 31.
[31] Rüma, "The Shelter in the Cycles of Reason and Anger," 33–34.
[32] Rüma, "The Shelter in the Cycles of Reason and Anger," 36–37.

gerçekleştirilen ilk oturumunda tamamen ekonomik konulara odaklanılmıştır. Yunanistan ve Bulgaristan enerji, deniz güvenliği ve çevre, organize suçla mücadele, çevre koruma, ulaştırma, su yönetimi, tarım, kültür ve turizm gibi kilit alanlarda hükûmetler arası 14 anlaşma imzalamıştır. Tarihî açıdan bakıldığında 2010 yılında kaydedilen ilerleme, 1964 yılında imzalanan 12 ikili anlaşmaya benzetilebilecek, Yunanistan ve Bulgaristan ilişkilerinin diplomatik tarihinde büyük öneme sahip ikinci bir dönüm noktası olmuştur. Bölgesel çerçeveden bakıldığında ise yıllık ikili zirvelerde siyasi istişareler yapılması fikri, Balkanlarda son dönemde artan milliyetçi ve popülist söylemler göz önüne alındığında istikrar sağlayıcı bir rol üstlenme potansiyeline sahip olmuştur. Yunanistan ve Bulgaristan, ortak bir siyasi bildiride bu girişimleri Güneydoğu Avrupa'nın bütüncül kalkınmasıyla ilişkilendirmiş ve bölge genelinde barış, istikrar ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi için birlikte çalışma kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Buna ek olarak iki ülke, özellikle Güneydoğu Avrupa'daki AB dış sınırlarının güvenliğini güçlendirerek, AB'nin iç güvenliğini artırma sorumluluğunu paylaşma konusunda mutabık kalmıştır. Son yıllarda da Yunanistan ve Bulgaristan, AB ve NATO bünyesinde güvenilir ortaklar olarak yapıcı devletlerarası ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Diplomatik ilişkilerin yeniden başlamasının üzerinden uzun yıllar geçtikten sonra, geçmişin mirası aşılmış gibi görünürken, ikili iş birlikleri konusunda yeni ufuklar açılmıştır. Uluslarüstü açıdan değerlendirildiğinde, Suriye ve İran'da devam eden çatışmalar, AB'nin karşı karşıya kalmış olduğu artan mülteci ve göçmen akını ve bunun neticesinde AB'nin dış sınırlarını koruma ihtiyacı göz önüne alındığında, Yunanistan ile Bulgaristan arasındaki iş birliğinin rolü önem kazanmıştır. Öte yandan Ukrayna'da devam eden kriz, Yunanistan ve Bulgaristan'a jeopolitik önemlerini tekrar kazanma ve Karadeniz bölgesinin istikranın sağlanmasında öncü bir rol üstlenme imkânı sağlamıştır.[33]

Nihayetinde hem Yunanistan hem de Bulgaristan, uzun yıllar süren gayretlerin bir sonucu olarak diplomatik ilişkilerini zaman için güçlendirmiştir. Bu diplomatik ilişkiler yalnızca AB ve NATO boyutuyla sınırlı kalmamış ve birçok kilit alana yansımıştır. Bunun en büyük kanıtı ise 2010 yılında imza atılan 14 farklı alandaki anlaşma olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkiler yalnızca kendilerini etkileyen bir unsur olarak kalmamakla birlikte, AB'nin güvenlik politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler ışığında bakıldığında, 1952 yılında Yunanistan'ın NATO'ya girişinin ardından 2004 yılında Bulgaristan'ın da NATO'ya dâhil olması, iki ülke arasında süregelen dostluk arayışlarını daha da güçlendirmiştir. Böylelikle iki komşu Balkan ülkesi, Avrupa-Atlantik ittifakında buluşmuştur. Bu bağlamda iki komşu Balkan ülkesi ve NATO üyesi olan Yunanistan ile Bulgaristan'ın savunma harcamalarının karşılaştırılması, iki ülkenin savunma politikasına bakışlarını ve geldikleri yeri anlama hususunda faydalı olacaktır.

NATO verilerine dayalı olarak ele alındığında 2025 yılı itibariyle Yunanistan ve Bulgaristan'ın savunma harcamaları yaklaşık olarak şu şekilde gerçekleşmiştir:

Harcama Kalemi	Yunanistan ($ milyar)	Bulgaristan ($ milyar)	Yunanistan (%)	Bulgaristan (%)
Personel	3.7 – 4.0	1.4 – 1.6	%50 – 55	%60 – 65
Ekipman	2.3 – 2.5	0.6 – 0.7	%33 – 35	%27 – 29
Operasyon & Bakım	1.0 – 1.1	0.3	%13 – 15	%10 – 12
Altyapı & Diğer	0.2 – 0.3	0.1	%3 – 5	%3 – 5

[33] Tonka Kostadinova, "60 Years of Diplomatic Relations between Greece and Bulgaria: Challenges and Benefits of the Reconciliation Process," *Südosteuropa* 62, no. 3 (2014): 345–347, https://doi.org/10.1515/soeu-2014-620304.

Harcama Kalemi	Yunanistan ($ milyar)	Bulgaristan ($ milyar)	Yunanistan (%)	Bulgaristan (%)
TOPLAM	7.1 – 7.4	2.3 – 2.5	%100	%100

Kaynak: NATO – *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025)* (2025 estimate)

Bu tabloya bakıldığında, en kritik kalem olarak sayılabilecek ekipman harcamalarında Yunanistan'ın yaklaşık 2,4 milyar dolarlık bir harcama ile Bulgaristan'ın yaklaşık 4 kat farkla önünde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki askerî güç farkının başlıca nedeninin bu durum olduğu ifade edilebilir. Personel yükü bağlamında bakıldığında, Bulgaristan'da savunma bütçesinin %60'lık bir oranının daha çok personel maaşlarına gittiği görülmektedir ve Yunanistan'da ise bu oran bütçenin yaklaşık %50'sine denk gelmektedir. Operasyonel harcamalarda ise Yunanistan'ın daha önde olduğu görülürken, altyapı konusunda iki ülke de benzer oranlarda harcama yapmaktadır. Özetle 2025 yılı itibariyle iki ülkenin savunma harcamalarında bir karşılaştırmaya gidildiğinde, Yunanistan yüksek ekipman yatırımı, düşük personel oranı ve yüksek operasyon bütçesi ile ön plana çıkarken, Bulgaristan ise yüksek personel giderleri, orta seviyede sayılabilecek ekipman yatırımı ve sınırlı operasyon bütçesi ile dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Yunanistan'dan uzun yıllar sonra NATO'ya üye olan Bulgaristan'ın NATO ile uyumlu modernleşme çabalarının hala süregeldiği ifade edilebilir.

Sonuç

Bu çalışma çerçevesinde iki önemli Balkan devleti olan Yunanistan ile Bulgaristan'ın 2025 yılı savunma harcamaları NATO verilerine dayalı olarak karşılaştırmalı bir kamu politikası analizi çerçevesinde ele alınmıştır. Elde edilen analiz bulgularına bakıldığında, her iki Balkan ülkesinin aynı ittifak üyeliklerine sahip olmasına rağmen savunma politikaları ile harcama öncelikleri açısından dikkat çekici farklılıklara sahip oldukları görülmüştür.

İlk olarak Yunanistan'ın savunma politikası tarihî açıdan daha köklü, kurumsal ve dış tehdit algılarına karşı daha hazırdır. Doğu Akdeniz'deki jeopolitik konumu Yunanistan'ın savunma harcamalarını üst seviyede tutmasına ve bilhassa ekipman ve modernizasyon yatırımlarına daha fazla öncelik vermesine sebebiyet vermiştir. 2025 yılına gelindiğinde ise faaliyete geçirilen uzun vadeli yatırım programları ve özellikle "Agenda 2030" olarak adlandırılan reform girişimleri, Yunanistan'ın savunma gücünü yalnızca halihazırdaki tehditlere karşı değil aynı zamanda gelecekteki güvenlik ortamına karşı da hazır hale getirmeyi hedeflemiştir.

Yunanistan'a oranla Bulgaristan'ın savunma politikası ise dönüşüm sürecine daha geç başlamıştır. Bu durum büyük ölçüde Soğuk Savaş döneminin mirasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminin sonlanmasıyla, Bulgaristan yüzünü Batı'ya dönmeye başlamış ve Varşova Paktı'ndan NATO'ya geçiş süreci, Bulgaristan'ın savunma sistemini bir dönüşüme tabi tutmasına neden olmuştur. Fakat bu dönüşümün halen devam ettiği ve bilhassa bütçe dengelerine bakıldığında personel harcamalarının yüksek olması sebebiyle modernizasyon kapasitesinin sınırlı kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Bulgaristan'ın savunma harcamalarında nitelik açısından istenilen aşamada olmadığı ifade edilebilir.

Karşılaştırmalı analiz çerçevesinden bakıldığında en dikkat çekici fark ise iki ülkenin savunma harcamalarının dağılımında ortaya çıkmıştır. Yunanistan daha çok yüksek ekipman ve operasyonel kapasite harcamaları ile dikkat çekerken, Bulgaristan personel ağırlıklı harcamaları ile ön plana çıkmıştır. Öte yandan NATO'nun belirlemiş olduğu %2 GSYİH hedefi ise her iki ülke tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Yunanistan ve Bulgaristan'ın NATO ve Avrupa-Atlantik ittifakları içerisinde yer alması, her iki ülkenin savunma politikalarının bazı ölçülerde benzeşmesine neden olmuştur. Kolektif savunma bakışı ve müttefiklik ilişkileri, her iki ülkenin savunma politikalarını aynı çerçeve içerisinde şekillendirmelerine sebep olmuştur. Fakat her iki ülkenin ulusal öncelikleri, tarihsel tecrübeleri ve ekonomik güç farklılıkları, bu aynı çerçeve içerisinde farklı politika girişimlerinin de ortaya çıkabilmesine zemin hazırlamaktadır.

Sonuç olarak her iki ülkenin savunma politikasının karşılaştırılması yapıldığında, kamu politikası analizinde sadece kurumsal yapılara üyeliklerin değil, tarihsel geçmişin, tehdit algılarının ve bütçe önceliklerinin de belirleyici olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Yunanistan daha aktif ve kapasiteyi yükseltmeye yönelik bir savunma politikası izlerken, Bulgaristan ise daha çok dönüşüm temelli bir savunma politikası izlemektedir. Balkanlardaki güç dengesi açısından bakıldığında, gelecek yıllarda Bulgaristan'ın modernizasyon sürecini hızlandırması ve bütçe sistemini dengeleyebilmesi halinde Yunanistan ile olan kapasite farkını azaltabileceği öngörülebilir.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

NATO. *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2025).* 2025 estimate. https://www.nato.int/content/dam/nato/webready/documents/finance/def-exp-2025-en.pdf.

Kitap ve Makaleler

Bitzenis, Aristidis. "Explanatory Variables for Low Western Investment Interest in Bulgaria." *Eastern European Economics* 42, no. 6 (2004): 5–38.

Doykov, Yordan. "The Bulgarian Army—From the Warsaw Pact to NATO (Some Problems of the Military Reform)." *Papeles del Este* 8 (2004): 1–23.

Dodds, Anneliese. *Comparative Public Policy.* New York: Palgrave Macmillan, 2013.

Efe, Haydar. "Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 1 (2008): 66–78.

Kandilarov, Evgeniy. "Bulgaria External Relations Briefing: Bulgaria Celebrates 20 Years of Joining NATO with a Large Scale Government Program." *China-CEE Institute* 71, no. 4 (2024).

Kandilarov, Evgeniy. "Bulgaria External Relations Briefing: The Importance of Bulgaria for NATO's Eastern Flank Security and Defense Capabilities." *China-CEE Institute* 11, no. 4 (2025).

Kentrotis, Kyriakos D. "Greece and Bulgaria: From the Experiences of the Past to the Challenges of the Future." *Journal of Modern Hellenism* 15 (1998): 31–50.

Korkmaz, Nuri. "Bulgaristan'ın Karadeniz Politikası ve Avrupa Birliği'nin Etkileri." *Karadeniz Araştırmaları* 13, no. 49 (2016): 33–46.

Kostadinova, Tonka. "60 Years of Diplomatic Relations between Greece and Bulgaria: Challenges and Benefits of the Reconciliation Process." *Südosteuropa* 62, no. 3 (2014): 326–347. https://doi.org/10.1515/soeu-2014-620304.

Kotoulas, Ioannis E. "Greece Political Briefing: New Greek Armed Forces in the Making." *China-CEE Institute* 78, no. 1 (2024).

Kraft, Michael E., and Scott R. Furlong. *Politics, Analysis, and Public Policy.* California: SAGE Publications, 2013.

Kyriakidis, Marios. "Military Education and Professionalization in Modern Greece: The Evelpidon Military Academy and the Impact of Foreign Military Doctrines (1828–20th Century)." *ISRG Journal of Arts Humanities & Social Sciences* 3, no. 1 (2025): 253–264. https://doi.org/10.5281/zenodo.14738407.

Kyriakidis, Marios. "NATO Intelligence and Greek Military Strategy: Past, Present, and Future Developments in European Security." *ISRG Journal of Arts Humanities & Social Sciences* 3, no. 3 (2025): 184–200. https://doi.org/10.5281/zenodo.15479825.

Markantonatou, Maria. "Effects of the 'European Security and Defense Policy' in Greece." *European Research Studies* 13, no. 2 (2010): 46–61.

Mestan, Adnan. "Bulgarian-Russian Relations After the Accession of Bulgaria to NATO in the Period From 2004 to 2024." In *The Balkans Politics, History and Society*, edited by Sevba Abdula, 3–18. IDEFE Publications, 2024. https://doi.org/10.51331/EB06.01AK.

Rüma, İnan. "The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations." *The Turkish Yearbook of International Relations* 39 (2008): 19–49.

Tashev, Blagovest. "In Search of Security: Bulgaria's Security Policy in Transition." In *Old Europe, New Europe and the US*, edited by Tom Lansford and Blagovest Tashev, 127–150. Hampshire: Routledge, 2017. https://doi.org/10.4324/9781315247755-7.

Triantaphyllou, Dimitrios. "Greek Foreign Policy in Defense of the National Interest: Teetering between Exceptionalism and Integration." *Uluslararası İlişkiler* 15, no. 58 (2018): 107–117.

Tzvetkov, Georgi. “Defense Policy and Reforms in Bulgaria since the End of the Cold War: A Critical Analysis.” *Connections* 13, no. 2 (2014): 65–78.

Violakis, Petros. “Europeanization of National Defense and Security: The Greek Case.” *Journal of Modern Greek Studies* 37, no. 1 (2019): 61–98. https://doi.org/10.1353/mgs.2019.0002.

Tezler

Fakitsas, Miltiadis. “A Common European Security and Defense Policy in the European Union: Greek Policy and Strategy on ESDP.” Doctoral thesis, Naval Postgraduate School, 2003.

Nikolava, Nina. “The Republic of Bulgaria and NATO—Partnership and Integration.” Master’s thesis, Naval Postgraduate School, 2000.

Çevrimiçi Kaynaklar

RESDAL. “Chapter 1: Greece in the New Era.” Accessed March 9, 2024. https://www.resdal.org/Archivo/gre-cap1.htm.

International Trade Administration. “Greece—Defense.” Accessed March 12, 2026. https://www.trade.gov/country-commercial-guides/greece-defense.

GreekReporter. “Greece Unveils Sweeping Defense Reforms.” Accessed March 12, 2026. https://greekreporter.com/2025/07/24/greece-unveils-sweeping-defense-reforms/.

Encyclopaedia Britannica. “Bulgaria.” Accessed March 27, 2026. https://www.britannica.com/place/Bulgaria.

Cilt 1 | Sayı 1 | (Haziran) 2026 | ss. 43-63 e-ISSN: 3149-9244

Balkan Spectrum Journal

Kuruluşundan Çöküşüne Balkan Sosyalizmleri: Karşılaştırmalı Siyasal Analiz (1945–1990)

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk Savaş Döneminde Balkanlarda sosyalist sistemler kurulmuş olsa da her ülkenin kendine özgü siyasi gelenekleri, coğrafi konumu, tarihi ve toplum yapısı gibi etkenler nedeniyle farklı uygulamalar görülmüştür. Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta görülen sosyalizmlerin başlangıçları, uygulamaları ve sona ermeleri birbirinden çok farklı gerçekleşmiştir. Bir federatif devlet olan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti, milletler üstü bir yapıda kurulmasına karşın kurucu unsur olan Sırplar başta olmak üzere, cumhuriyetlerde milliyetçilik düşüncesi her zaman varlığını hissettirmiştir. Benzer şekilde kadim millet iddiasındaki Romenler ile eski antik dönem krallıklarını düşleyen Bulgarlar da sosyalizmlerini milliyetçilikten arındıramamışlardır. Bu bağlamda sosyalizmin enternasyonalist ruhuna ve din ile milliyetçilik kavramlarına en uzak devlet Arnavutluk olmuştur. Ancak Arnavutlar da erteledikleri milliyetçiliklerini, Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesinden hemen sonra açığa vurmuşlardır. Söz konusu hemen her ülkede sosyalizm güçlü liderlerle kurumsallaşmıştır. Tito, Çavuşesku, Enver Hoca ve Jivkov, Balkan sosyalizminde öne çıkan karizmatik liderler olarak tarihe geçmiştir. Merkezî ekonomi, tek partili yönetim, sıkı kamulaştırma ve devlet eliyle kalkınma, güçlü liderlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'taki sosyalist yönetimler, ABD ve Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler bağlamında ele alınacak, bu ülkelerde Soğuk Savaş Dönemine damga vuran liderlerin iç ve dış politikaları ortaya konulacak ve karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Balkanlar, Bulgaristan, Sosyalizm, Romanya, Soğuk Savaş, Yugoslavya

YAZAR
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara Üniversitesi
ORCID:0000-0002-8782-7355]
E-posta: tfertan@gmail.com
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 19 Haziran 2026
Kabul: 19 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.11

ATIF
Ertan, Temuçin Faik. 2026. "Kuruluşundan Çöküşüne Balkan Sosyalizmleri: Karşılaştırmalı Siyasal Analiz (1945–1990)." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 43–63. https://doi.org/10.71350/balkansj.11

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Balkan Socialisms: From Their Founding to Their Collapse: A Comparative Political Analysis (1945–1990)

ABSTRACT

Following the end of the Second World War, although socialist systems were established in the Balkans during the Cold War period (1945–1990), different practices emerged due to factors such as each country's unique political traditions, geographical location, history, and social structure. The origins, implementation, and demise of socialism in Yugoslavia, Romania, Bulgaria, and Albania differed significantly from one another. Although the Socialist Federal Republic of Yugoslavia was founded as a supranational entity, nationalist sentiment—particularly among the Serbs, the principal constituent group—was ever-present throughout the republics. Similarly, the Romanians, with their claims to an ancient nationhood, and the Bulgarians, who dreamed of reviving their historic kingdoms, were unable to rid their versions of socialism of nationalist influences. In this context, Albania was the state furthest removed from both the internationalist spirit of socialism and the concepts of religion and nationalism. However, the Albanians, too, gave free rein to their long-suppressed nationalism immediately after the end of the Cold War. In virtually every country under consideration, socialism became institutionalised under the leadership of powerful leaders. Tito, Ceaușescu, Enver Hoxha, and Zhivkov have gone down in history as the charismatic figures who came to define Balkan socialism. A centralised economy, one-party rule, extensive nationalisation, and state-led development paved the way for the emergence of such strong leaders.

In this study, the socialist regimes in Yugoslavia, Romania, Bulgaria, and Albania will be examined in the context of their relations with the United States and the Soviet Union. The domestic and foreign policies of the leaders who shaped the Cold War era in these countries will be analysed, and a comparative assessment will be conducted.

Key Words: Albania, Balkans, Bulgaria, Socialism, Romania, the Cold War, Yugoslavia.

AUTHOR
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Ankara University
ORCID: 0000-0002-8782-7355
E-mail: tfertan@gmail.com
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: June 19, 2026
Accepted: June 19, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.11

CITE AS
Ertan, Temuçin Faik. 2026. "Balkan Socialisms: From Their Founding to Their Collapse: A Comparative Political Analysis (1945–1990)." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 43–63. https://doi.org/10.71350/balkansj.11

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

EXTENDED ABSTRACT

The Balkans is a region in south-eastern Europe of considerable geographical, historical, and cultural significance. The region, which takes its name from the Balkan Mountains, does not have clearly defined borders. However, its generally accepted boundaries are as follows: to the north, the Rivers Danube and Sava; to the west, the Adriatic Sea; to the east, the Black Sea; and to the south, the Aegean Sea.

The Balkans are not merely a geographical region; they have also been an area of great historical importance as a crossroads of civilisations. Consequently, the Balkans have acquired significance as a region characterised by remarkable ethnic, linguistic, and religious diversity. This complexity has provided the foundation for both cultural richness and recurring conflicts.

The transition to socialism in the Balkans did not occur until after the Second World War. With the collapse of Tsarist Russia and the establishment of a socialist republic in its place, it became clear towards the end of the First World War that the move towards socialism was not merely a matter of choosing an economic system, but also a question of political regime. However, during the interwar period, the Soviet Union did not pursue a policy of exporting socialism and, as a result, no other socialist state was established elsewhere in the world. Outside Russia, republican regimes emerged in the former territories of collapsed empires such as the Ottoman, German, and Austro-Hungarian Empires; however, none underwent a transition to socialism. The most significant feature shared by these empires was that they had all been defeated in the war.

In the brief period between 1945, when the Second World War ended, and 1948, the Balkans underwent significant political change and transformation. The fate of the region had largely been determined by the *Percentages Agreement*, which was informally discussed during talks between Stalin and Churchill in 1944. Under this agreement, 90 per cent of Romania and 75 per cent of Bulgaria were allocated to the Soviet sphere of influence, whilst Britain was to enjoy predominant influence in Greece, amounting to 90 per cent. Furthermore, according to the same agreement, Yugoslavia and Hungary were to be divided equally, with each side receiving 50 per cent influence. As can be seen, it was already apparent before the war had ended that Soviet influence in the Balkans would increase. The *Percentages Agreement* was a political arrangement that helps explain both the Soviet Union's limited involvement in the Greek Civil War and Yugoslavia's relatively balanced policy between the Eastern and Western Blocs in the years that followed.

Although the Socialist Federal Republic of Yugoslavia was established as a federal and supranational state, nationalist sentiment remained ever-present within its constituent republics, particularly among the Serbs, who were regarded as the principal constituent nation. Similarly, the Romanians, who claimed an ancient national heritage, and the Bulgarians, who looked back to the legacy of their historic kingdoms, were likewise unable to separate their version of socialism from nationalism. In this context, Albania was perhaps the state furthest removed from both the internationalist spirit of socialism and the influence of religion and nationalism. However, the Albanians, too, gave free rein to the nationalism they had long suppressed immediately following the end of the Cold War.

Socialism, as implemented by the Soviet Union through Stalinist methods, remained the dominant political and economic system in the Balkans from the 1940s to the 1960s. During this period, Yugoslavia was the first state to break away from the Soviet line. Tito, a charismatic leader, became the architect of a socialist system unique to Yugoslavia. Although the Yugoslav model attracted considerable international interest, it did not serve as a model for other Balkan states. Subsequently, Albania, followed by Romania, also distanced themselves from the Soviet model. Throughout the Cold War, Bulgaria remained the only Balkan state to adhere closely to Soviet socialism in both its domestic and foreign policies. Although Soviet influence in the Balkans declined relative to its immediate post-war dominance between 1945 and the end of the Cold War, socialist systems continued to endure. Consequently, with the exception of Turkey and Greece, the Balkans were generally perceived within the international system as a region dominated by the Eastern Bloc. During this period, Turkey, located on the southeastern periphery of the Balkans, was aligned with the Western Bloc.

The socialist systems of the Balkans were established one after another under Soviet influence from 1945 onwards; approximately forty-five years later, they collapsed in rapid succession, this time in the context of the disintegration of the Soviet Union and the broader collapse of the Eastern Bloc. Following the demise of socialism, the Balkans reverted to many of their pre-socialist political dynamics. Nationalism resurged, and nationalist sentiments that had long been suppressed under socialist rule re-emerged with renewed intensity. The end of socialism in the Balkans was considerably harsher and more turbulent than in the states of Central Europe. Yugoslavia, where not only the socialist system but also the federal state itself collapsed, became the epicentre of the longest and most intense conflicts. Significantly, these conflicts were ultimately brought to an end through the efforts of the United States and other European powers—that is, members of the Western Bloc. Consequently, Western institutions such as NATO and the European Union emerged, albeit belatedly, as major political and strategic actors in the Balkans.

In the Balkans, which comprised six states at the beginning of the 20th century, the number of states increased following the collapse of socialism and, above all, the break-up of Yugoslavia. Today, the Balkan region comprises 12 independent states: Turkiye, Greece, Bulgaria, Romania, Serbia, Albania, Croatia, Slovenia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, North Macedonia, and Kosovo. To qualify this figure by adding the phrase "for the time being" is by no means an overambitious observation regarding the history, geography, and culture of the Balkans.

Giriş

Balkanlar, Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan hem coğrafî hem tarihsel ve kültürel anlamı olan bir bölgedir. Adını Balkan dağlarından alan bölgenin sınırları kesin olarak belirlenmiş değildir. Bununla birlikte genel kabul gören sınırlar şöyledir: Balkanlar'ın kuzey sınırını Tuna Nehri ve Sava Nehri çizerken, batısında Adriyatik Denizi, doğusunda Karadeniz, güneyinde ise Ege Denizi bulunmaktadır.[1]

Balkanlar sadece coğrafî bir bölge değil, aynı zamanda medeniyetlerin geçiş alanı olarak tarih boyunca önemini koruyan bir alan oldu. Bu yüzden Balkanlar, etnik yönden olduğu kadar dil ve din açısından da son derece karmaşık bir yapıya sahip coğrafî bölge olarak önem kazandı. Bu karmaşıklık da hem kültürel çeşitliliğe hem de keskin çatışmalara zemin oluşturdu.

Balkanlar fiziki bağlamda bir coğrafî bölge gibi görünmekle birlikte, siyasi ve tarihî açıdan da kendisine göre özellikler taşıyordu. Antik çağdan günümüze bölgedeki siyasi yapı dönem dönem değişiklik gösterdi, göçlere ve savaşlara sahne oldu, devletler kuruldu ve yıkıldı. Bölge en son Osmanlı Devleti zamanında siyasal bütünlük gösterdi ve yaklaşık 400 yıl görece istikrarlı bir dönem yaşandı. 19. yüzyılın başında Balkanlarda tek bir devlet -Osmanlı Devleti- varken, yüzyılın sonlarında devlet sayısı beşe yükseldi, 20. yüzyılın ilk yarısında ise bölgedeki devlet sayısı altıya ulaştı.[2]

Balkanlar'da sosyalist sisteme yöneliş ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşecekti. Sosyalizme yönelmenin sadece bir sistem tercihi değil, aynı zamanda rejim sorunu da olduğu birinci savaşın sonlarında Çarlık Rusyası'nın yıkılıp, yerine sosyalist bir cumhuriyetin kurulmasıyla görüldü. Ancak İki Savaş Arası Dönemde Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemi ihraç politikası izlememesi nedeniyle dünyada sosyalizmin ikinci örneği kurulamamıştı. Rusya dışında çöken Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi merkezî monarşilerde cumhuriyet rejimi kurulmuş, ancak sosyalist sisteme geçilememişti. Bu merkezî imparatorlukların o dönemdeki en önemli ortak yanları savaşı kaybetmiş olmalarıydı. Savaşı kaybeden imparatorluklar ve monarşiler çökmüştü ancak sosyalizm bir sistem olarak belirmemişti. Oysa Osmanlı Devleti bir tarafa bırakılırsa Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın gelişmiş sanayileri ve işçi sınıfının güçlü olması, bu devletleri sosyalizm için namzet durumuna sokmuştu. Özellikle Almanya'da gelişen Spartakist Hareketi ciddi bir sosyalizme gidiş çabasıydı ama başarısız bir girişim olarak tarihe geçecekti.[3]

Ekonomik sıkıntıların toplumsal olaylara, toplumsal olayların da siyasal gelişmelere yol açtığı bu süreçte, İtalya da savaşın galibi olmasına karşın sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. Buradaki toplumsal

[1] Toktamış Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44, no. 1–4 (1986): 81.
[2] İki Savaş Arası Dönem olarak adlandırılan 1918–1939 yılları arasında Balkanlar'da, Türkiye'den başka, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti (Yugoslavya) ve Arnavutluk bağımsız devlet olarak bulunuyordu.
[3] Spartakistler ve diğer sol hareketler için bkz. Pierre Broué, *The German Revolution, 1917–1923* (Leiden and Boston: Brill, 2005).

muhalefet, İki Savaş Arası Dönemin erken evresinde Mussolini önderliğinde kurulan faşist sistem sayesinde bastırıldı. Belki de o günlerde monarşinin varlığını koruması, cumhuriyetin bir türü olan sosyalizmin İtalya'ya yerleşmesine engel olmuştu. İtalya'da monarşinin çöküşü için kaybettiği ikinci savaşın sonu beklenecekti.

Bununla birlikte İki Savaş Arası Dönemde Avrupa'da çoğunluğu monarşi olan devletlerde otoriter ve totaliter sistemler ortaya çıktı. Balkanlar bu anti-demokratik sistemlerin en yaygın olduğu coğrafî bölgeydi. Ayrıca bu dönemde Balkanlarda sadece Türkiye'decumhuriyet rejimi kurulmuştu. Yunanistan, [4] Bulgaristan, [5] Yugoslavya [6] ve Romanya'da [7] monarşiler varlığını koruyordu. Hatta Arnavutluk'ta cumhuriyete geçiş başarısız olmuş ve krallık kurumsallaşmıştı.[8]

İki Savaş Arası Dönemin siyasal yapısıyla ilgili bir değerlendirme yapıldığında yukarıda da vurgulandığı gibi Balkanlar için ağırlıklı olarak bütün Avrupa'da otoriter ve totaliter sistemlerin yayıldığı, monarşilerin hala varlığını koruduğu ve belki de bunun etkisiyle söz konusu siyasal yapıların sağ eğilimli olduğu söylenebilir. Balkanlardaki otoriter ve totaliter eğilimlerin belli bir siyasal gelenek oluşturduğu ve bu yüzden de bir başka totaliter sistem olan sosyalizme geçişin gerçekleştiği de bir başka tespit olarak vurgulanabilir.

1. Sosyalist Sistemlerin Kuruluşu ve Erken Kopuş (1940'lar)

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945'ten 1948 yılına uzanan kısa dönemde Balkanlarda ciddi siyasal değişim ve dönüşüm yaşandı. Balkanların kaderi, 1944 yılında Stalin ile Churchill arasında yapılan görüşmelerde gayri resmî olarak gündeme gelen Yüzdeler Antlaşması ile belirlenmişti. Buna göre Romanya'nın %90'ı, Bulgaristan'ın %75'i Sovyetlere bırakılırken, İngiltere Yunanistan'da %90'lık bir üstünlük elde ediyordu. Yine aynı antlaşmaya göre Yugoslavya ve Macaristan, %50'şer olarak eşit paylaşılacaktı.[9] Bundan da anlaşılacağı gibi daha savaş bitmeden Balkanlarda Sovyet etkisinin artacağı görülmüştü. Yüzdeler Antlaşması, Yunan İç Savaşı'nda [10] Sovyetler Birliği'nin ilgisizliğini ve Yugoslavya'nın sonraki yıllarda hem Doğu hem de Batı Bloku arasındaki dengeli politikasını açıklayacak bir siyasal belgeydi.

Balkanlar'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçlarıyla en çarpıcı şekilde yüzleşen devlet Yugoslavya oldu. İkinci Dünya Savaşı'nın kaderinin belli olduğu 1944 yılında Belgrad'a giren partizanlar, önce askerî güçleriyle şehri kontrol ettiler, ardından da Kasım 1945'teki genel seçimleri kazanarak siyasi açıdan da güçlerini kanıtladılar. Partizanların egemenliğinde ilk olarak monarşi kaldırıldı ve 2 Aralık 1945'te ise Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edildi. [11] Federatif Yugoslavya altı cumhuriyetten (Sırbistan, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Makedonya) ve iki özerk bölgeden (Voyvodina ve Kosova) oluşuyordu.[12]

---

[4] 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsız devlet statüsü elde eden Yunanistan, bu tarihten itibaren mütemadiyen topraklarını genişletti. Yine büyük Yunanistan'ı kurmak için Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında İtilaf Devletlerinin yanında yer aldı. Daha sonra Anadolu'yu işgal hareketine girişmişse de bunda başarılı olamadı ve çok büyük ölçüde yıprandı. Yunanistan'da 1924–1930 yılları arasında cumhuriyete geçildi ancak bu sadece deneme özelliği taşıdı ve süreklilik arz etmedi. Yunanistan ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Çağla Derya Tağmat, *Kısa Yunanistan Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024).

[5] Bulgaristan, 1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlı bir özerk prenslik haline getirildi. 1908 yılında bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer aldı ve Osmanlı Devleti'nin müttefiki oldu. Savaş sonrasında imzaladığı Neuilly Antlaşması'nın tesiriyle 1930'larda revizyonist politikalara yöneldi. Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar monarşi varlığını korudu. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl* (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 38–40.

[6] 1878 yılındaki Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılan ve bağımsız devlet olan Sırbistan, Yugoslavya devletinin temelini teşkil etti. Birinci Dünya Savaşı'ndan Karadağ'ın yanı sıra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan tahsis edilen topraklarla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu. Daha sonra bu devletin adı Yugoslavya olarak değiştirildi. Yugoslavya'da da monarşik bir devlet yönetimi kuruldu. Jelavich, *Balkan Tarihi*, 29–34.

[7] Romanya, 1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsızlığını elde etti. Monarşi ile yönetilen Romanya, Birinci Dünya Savaşı'na İtilaf Devletlerinin tarafında katıldı ve yenen devletler arasında yer aldı. Monarşi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Musa Gümüş, "Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi," *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3, no. 3 (2017): 62–76, https://doi.org/10.21551/jhf.358807.

[8] 1925 yılında Cumhurbaşkanı olan Ahmet Zogu, 1928 yılındaki anayasa değişikliği ile krallığını ilan etti. Böylece Arnavutluk'taki cumhuriyet ancak üç yıl kadar sürmüş oldu. Bkz. Kemal Karpat, *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 295–302.

[9] Mustafa Aydın, "1939–1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, 1919–1980, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 471.

[10] İki aşamada gerçekleşen Yunan İç Savaşı için bkz. Oral Sander, *Siyasi Tarih, 1918–1994*, 5. baskı. (Ankara: İmge Yayınevi, 1996), 227–231.

[11] Sander, *Siyasi Tarih*, 215; Hakan Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması (1948)," *Vakanüvis—Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, no. 2 (2023): 1368.

[12] Mustafa Kahramanyol and Fahriye Emgili, "Tito ve Balkan Siyaseti," *Avrasya Etüdleri* 50, no. 2 (2016): 327.

Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, ilk yıllarda Sovyetler Birliği ile yakınlaştı ve bu ülke ile 1945 yılında bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu arada anayasa çalışmaları da tamamlandı ve 31 Ocak 1946'da yürürlüğe giren anayasa ile Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti, sosyalist-federal bir devlet olarak Balkan coğrafyasındaki yerini aldı. Yeni devlet Tito önderliğinde örgütlenen ve 10 kişilik Yugoslavya Komünist Partisi üyelerinden oluşan politbüro tarafından idare ediliyordu. Bu yönetim biçimi Sovyetler Birliği'nin devlet örgütlenmesine benziyordu. Tito, iktidarının ilk yıllarında Sovyetler ve Stalin'e bağlılığını gösterdi ve bunun bir yansıması olarak da 1947 yılında Yugoslavya Komünist Partisi dışındaki tüm siyasi partileri kapattı.[13]

Sovyet etkisindeki Yugoslavya'da sosyalizmin gereği olan ekonomik ve toplumsal düzenlemeler de hayata geçirildi. Sosyalizmin erken yıllarında Yugoslavya'daki sanayileşme devlet eliyle yürütüldü, bankalar kamulaştırıldı. Tek partili sosyalist sistem kurumsallaştırıldı. Ağır bir Sovyet etkisi olduğu için ekonomide Moskova modeline yakın katı planlama uygulandı. Ancak Tito-Stalin uyumu uzun sürmedi. Yugoslavya'nın Avusturya ve İtalya'dan toprak taleplerinde bulunması ve Tito'nun Yunan İç Savaşı'nda Komünistlere destek vermesi, Stalin'in tepkisine yol açtı ve her iki karizmatik liderin arası açılmaya başladı. Bu arada Yugoslavya'nın Arnavutluk ve Bulgaristan'da askerî birlik bulundurması Sovyetlerin iyice tepkisine yol açtı ve Yugoslav devletinin Kominform'dan[14] çıkarılma sürecini hızlandırdı.[15]

Bir başka Balkan ülkesi olan ve İkinci Dünya Savaşı'nın sert sonuçlarıyla karşı karşıya kalan Romanya, daha savaş bitmeden Almanya'dan kopmuş ve Müttefik Devletlere yaklaşmıştı. İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, daha önce Almanya ile sıkı ilişkiler içerisinde olan Romanya'dan eser kalmamıştı. Ülke neredeyse tümüyle yıkılmış ve tamamen Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmişti.[16]

Ülkede Sovyet ordusunun bulunması, komünistlerin siyasi açıdan yükselmesine yol açtı ve 1946 yılında yapılan seçimleri Komünist Parti kazandı. Bu, Romanya için yeni bir dönem demekti ve Kral Mihai de zamanın ruhuna uydu ve çok sayıda komüniste görev vererek geçmişe göre çok farklı bir yönetim anlayışına yöneldi. Buna rağmen iktidarını koruyamadı ve 30 Aralık 1947'de tahttan çekilmek zorunda kaldı. Aynı gün cumhuriyete geçildi ve Romanya Halk Cumhuriyeti ilan edildi.[17] Petru Groza hükûmeti döneminde, 1948 yılında Sovyet Anayasasından esinlenen 1948 Anayasası ile Romanya Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu tamamlandı.[18] Gheorghe Gheorghiu-Dej liderliğindeki sosyalizmin erken evresinde, tek partili yönetim kuruldu. Geçmişten kalan muhalif yöneticiler, bürokratlar ve aydınlar etkisiz hale getirildi. Kurulan gizli polis teşkilatı Securitate geniş yetkilerle donatıldı.[19] Kısacası 1940'lı yılların sonlarında Romanya'da Stalinist yönetim tekniklerinin hemen hepsi hayata geçirildi.

Siyasi açıdan İki Savaş Arası Döneme göre çok farklı bir çizgiye yönelen Romanya'da sosyalizmin gereği olan ekonomik düzenlemeler de ihmal edilmedi. 1940'lı yılların sonlarından 1950'li yılların ortalarına kadar uzanan süreçte sanayi tesisleri devletleştirildi. Tarım alanında kolektifleştirmeye gidildi ve ülkede de ağır sanayinin kurulması için kararlar alındı.[20] Romanya'da 1948 yılından itibaren hayata geçirilen Stalinist sosyalist model, 1960'lı yılların ortalarına kadar devam edecekti.

Benzer şekilde Bulgaristan'da da daha İkinci Dünya Savaşı bitmeden komünistler iktidara gelmişti. Georgi Dimitrov önderliğindeki Bulgar Komünist Partisi'nin girişimleriyle oluşturulan Vatan Cephesi,

Eylül 1944'te iktidara gelmişti. 1946 yılında gerçekleştirilen halk oylamasıyla monarşiye son verildi ve bu ülkede de sosyalizme geçildi.[21] İç politikadaki gelişmeler monarşinin tasfiyesiyle sınırlı kalmadı.

Muhalefet ortadan kaldırıldı ve savaş suçlularıyla ilgili sert yargılama süreci başlatıldı. Aynı dönemde ekonomik açıdan da sosyalizmin ruhuna uygun düzenlemelere gidildi. Toprak reformu yapılarak toprak

[13] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1368.
[14] Kominform ya da Komünist Enformasyon Bürosu, Avrupa'daki komünist partiler arasındaki iş birliğini ve dayanışmayı artırmak için 5 Ekim 1947'de Sovyetler Birliği'nin kontrolünde kuruldu. Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih, 1789–2014*, 10. baskı (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 938; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914–1980* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 436–437.
[15] Sabiha Hasan, "Yugoslavia's Foreign Policy under Tito (1945–80) — I," *Pakistan Horizon* 34, no. 3 (1981): 87.
[16] Yaşar Pınar Özmen, "Komünizm Sonrası Romanya'da Anayasa Yapım Süreci ve Rejim Değişimi," *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12, no. 1 (2023): 183–184.
[17] Özmen, "Komünizm Sonrası Romanya," 184.
[18] Sander, *Siyasi Tarih*, 216.
[19] Marian Chiriac, "Deadlocked Romania," *Current History* 100, no. 644 (2001): 124.
[20] Mihaela Şerban, "The Loss of Property Rights and the Construction of Legal Consciousness in Early Socialist Romania (1950–1965)," *Law & Society Review* 48, no. 4 (2014): 780.
[21] Sander, *Siyasi Tarih*, 216.

sahiplerinin mülkleri kamulaştırıldı. Aynı şekilde sanayi alanında da devletleştirme kararları alınarak ekonomik faaliyetler merkezîleştirildi.[22] Aynı süreçte Bulgaristan da tıpkı Yugoslavya gibi Yunan komünistlere destek oluyordu. Bulgaristan'ın bu politikası Stalin'in iyiden iyiye tepkisini çekmeye başladı.

Arnavutluk'ta ise daha Dünya Savaşı bitmeden, Kasım 1944'te partizanlar iktidarı ele geçirmişti. Bu süreçte Enver Hoca önderliğinde sisteme dahil olmuştu. Stalinist bir sosyalist rejime yönelen Enver Hoca, 1946 yılında Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.[23] Kısa sürede toprak reformu yapıldı ve büyük toprak sahiplerinin mülklerine el konuldu. Arnavutluk, Enver Hoca'nın da tercihiyle 1948 yılına değin Yugoslavya'nın etkisinde sosyalizmi inşa yoluna gitti. Ekonomik planlama Belgrat merkezli olarak gerçekleştirildi ve Yugoslavya federasyonuna dahil olma bile tartışıldı.[24]

Balkanlar'da birbirinin peşi sıra sosyalist sistemler ortaya çıkarken, savaşın yıkıcı sonuçlarının etkisiyle bölgede Sovyetler'in kontrol edemediği gelişmeler yaşanmaya başladı. Özellikle Bulgaristan ve Yugoslavya'nın tutumu Sovyetlerin hoşuna gitmiyordu. Bu nedenle Bulgaristan ve Yugoslavya, Moskova'da gerçekleştirilecek toplantıya çağırıldı. Bulgaristan Başkanı Georgi Dimitrov toplantıya katıldı ama Tito gelmedi ve yerine kendisini temsilen Edvard Kardelj'i görevlendirdi.[25] 10 Şubat 1948'deki toplantıda Stalin, Yugoslavya'yı ve Bulgaristan'ı kendisine danışmadan hareket etmemeleri konusunda sertçe uyardı. Toplantıda Bulgaristan ve Yugoslavya'ya, Moskova'ya haber vermeden dostluk antlaşması imzaladıkları ve Yunanistan'daki iç savaşta komünistlere destek verdikleri için eleştiriler getirildi.[26] Bu toplantıdan hemen sonra Yugoslavya ile Bulgaristan, dış politikalarını belirlerken, Moskova'ya danışacakları konusunda güvence verdiler.

10 Şubat 1948'deki toplantılarda Yugoslavya'nın Arnavutluk ve Bulgaristan ile bir federasyon oluşturması, bunun için de öncelikle Bulgaristan ile birleşmesi istendi. Ancak 19 Şubat'taki Yugoslavya Komünist Partisi Politbürosu toplantısından, Moskova'nın talimatına uymama kararı çıktı. Tito ve Politbüro'ya göre o dönemde Bulgaristan ile bir federasyon kurulması gerekli değildi.[27] Bu anlaşmazlık, Yugoslavya'yı SSCB'nin gözünde bitme noktasına getirmişti. 28 Haziran 1948'de toplanan Kominform'un ikinci toplantısında beklenen oldu ve Yugoslavya birlikten çıkarıldı.[28]

Ancak bu dışlanmanın Yugoslavya iç politikasında da yansımaları oldu. Devletin üst kademelerindeki Kominform'u savunanların ve Stalinistlerin sayısının fazlalığı, artık Tito için sorun teşkil ediyordu. Bu durum Yugoslavya'daki sosyalist sistem için bir tehdit gibi görünüyordu. Kominform'dan çıkarılma Tito'nun kararlılığını etkilemediği gibi ülkede Sovyet yanlılarıyla Stalinistler üzerindeki baskısının artmasına neden oldu. Bu süreçte hem Yugoslavya Komünist Partisi içerisinde hem de devletin önemli kademelerinde bulunan Kominformistler ve Stalinistler kısa sürede tasfiye edildi.[29]

Bu dönemde Tito, Kominform'dan kopmakla birlikte ilk etapta Stalin ile keskin bir mücadeleyi tercih etmedi ve bunun yerine Batı Blokunun yardımını alarak gücünü korumaya çalıştı. Ayrıca Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki genişleme siyaseti ciddi darbe yedi ve Tito'nun önceliği olmaktan çıktı. Tito için ülke içindeki rejimi ve federal yapıyı korumak öncelikli hale geldi. Yugoslavya böylece hem federal hem de sosyalist yapısıyla aslında Sovyetler Birliği'ne en fazla benzeyen devlet olmasına karşın Moskova karşıtı bir yapılanmaya yöneldi.[30]

Ama aynı süreçte Sovyetler de Tito aleyhine Batı yanlısı olduğu ve kapitalizmin iş birlikçisi olduğu yönünde propagandaya başladı. Bu arada Batı da sosyalist blokun parçalanacağı konusunda umuda kapılmıştı. Ancak Batı'nın sosyalist bloktan beklediği dağılma hemen gerçekleşmedi. 1950'lere kadar Yugoslavya dışında başka kopuş yaşanmadı. Yugoslavya'nın bu erken kopuşu ve ortaya çıkan yeni

[22] Constantin Iordachi, "Socialist Infrastructure and Its Afterlife: Romania's Danube–Black Sea Canal," in *Flowing Progress: Transforming the Danube through Infrastructure*, ed. Stefan Dorondel and Luminita Gatejel (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2025), 123.
[23] Sander, *Siyasi Tarih*, 215.
[24] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 316.
[25] Svetozar Rajak, "From Regional Role to Global Undertakings: Yugoslavia in the Early Cold War," in *The Balkans in the Cold War*, ed. Svetozar Rajak et al. (London: Palgrave Macmillan, 2017), 66.
[26] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1370.
[27] Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1380.
[28] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 952; Demir, "Yugoslavya-Sovyetler Birliği," 1383–1385; Sander, *Siyasi Tarih*, 215.
[29] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 348.
[30] Hasan, "Yugoslavia's Foreign Policy," 92.

sosyalist anlayış, diğer Balkan sosyalizmlerine yansımadığı gibi, genel anlamda dünyadaki diğer sosyalist ülkeler için de bir model olarak görülmedi.

Yugoslavya'nın koptuğu 1948'den 1950'lere kadar Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta Sovyetlere olan bağlılık devam etti ve hatta Arnavutluk Yugoslavya'ya en sert tepkiyi gösteren devlet olarak dikkat çekti.[31] Yugoslavya'nın kopuşu Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki siyasi gücüne çok büyük bir zarar vermese de ikinci tür sosyalizmin doğmuş olması diğer ülkeler tarafından yakından izlendi.

Tito önderliğindeki Yugoslavya, Stalinist Sovyet etkisinden ilk çıkan Balkan devleti oldu. İki güçlü karizmatik ve ideolojik lider olan Stalin-Tito anlaşmazlığı Yugoslavya'nın ayrı bir sosyalizm modeline yönelmesine yol açtı ve Yugoslav devletinin Sovyet etkisini kırması sonucunu doğurdu. Yugoslavya'nın bu denli erken kopuşu komünist blok açısından ilk büyük hayal kırıklığı olarak tarihe geçti.

Soğuk Savaş Döneminin erken yıllarında Balkanlardaki sosyalist rejimlerin en önemli ortak yanı, Sovyet etkisinin güçlü olarak hissedilmesi ve tek partili sistemler olarak Stalinist yöntemleri kullanmalarıydı. Ama yine de sosyalizmin doğuşundan hemen sonra ilk kopuş gerçekleşmiş ve Yugoslavya iç ve dış politikada Sovyetlerden farklı bir çizgiye yönelmişti.

2. Sosyalizmin Olgunlaşması ve Kurumsallaşması (1950'ler)

1948 yılında Kominform'dan çıkarılan ve kendine özgü bir sosyalizm modeline yönelen Yugoslavya'da, 1950'li yıllarda işçi sınıfına dayanan öz yönetim sistemi daha da geliştirildi ve ideolojik açıdan sosyalizmin yeni bir yorumu üretilmiş oldu. Aynı yıllarda Romanya ve Bulgaristan'da Sovyet tipi merkezî planlama devam etti. Arnavutluk ise daha da keskin bir politikaya yönelerek en katı Stalinist modeli inşa etti. Bununla yetinmeyen Enver Hoca, ülkesini tamamen dışa kapalı hale getirdi ve sıkı bir izolasyon uyguladı. 1953 yılında Stalin'in ölmesi ve yerine Kruşçev'in geçmesinin sonuçları ancak 1960'larda kendisini gösterecekti.[32]

Yugoslavya, Tito'nun etkisiyle 1950'li yılların başında da Batı dünyasıyla olan ilişkilerini geliştirmeye devam etti. 1951 yılında ABD ile imzalanan yardım antlaşması, Stalin'e de bir gözdağı niteliği taşıyordu. Tito, Sovyetler'in baskısından kurtulmak için iç politikada zor durumda kalacak olsa da ABD ile yakınlaşmayı tercih etti.

Ancak başta Yugoslavya olmak üzere, tüm Balkan sosyalizmleri üzerindeki Sovyet baskısı, Stalin'in 5 Mart 1953 tarihindeki ölümüyle önemli ölçüde azaldı. Tito da böylece hem iç politikada hem de dış politikada daha rahat hareket edebileceği alan bulabildi.

Aslında Tito'nun Sovyetler'den ne denli koptuğunu gösteren asıl gelişme, Stalin'in ölümünden sadece bir hafta önce yaşandı. Yugoslavya'nın yer aldığı Balkan Paktı, 28 Şubat 1953'te kuruldu ve Yugoslavya, bu pakta katılarak NATO üyesi iki ülke olan Türkiye ve Yunanistan ile aynı ittifakta yer almayı kabul etti.[33] Yugoslavya'nın bu pakta katıldığı tarih dikkate alındığında, Tito'nun Stalin'in baskısını pek de önemsemediği görülüyordu.

Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nin yeni lideri Nikita Kruşçev oldu. Kruşçev, dış politika konusunda Stalin'den farklı düşünüyordu. Yugoslavya'nın Kominform'dan dışlanmasını, Yunanistan komünistlerinin yalnız bırakılmasını ve Türkiye'nin Batı Bloğuna daha çok yakınlaşmasını Stalin döneminin yanlış dış politika hamleleri olarak görülüyordu.[34]

Tito'nun Batı Bloku ülkeleriyle yakınlaşması, Kuruşçev'in sosyalist bloku toparlama çabalarına ciddi bir darbe vurmuştu. Bununla birlikte Tito da Batı Bloku ile olan ilişkilerini beklediği kadar derinleştirmedi.[35] Sovyet baskısından kaçarken, Batı'nın güvensiz politikalarıyla karşı karşıya kalan Tito, yeni bir politikaya yöneldi. Tito için Arap dünyası, Afrika ve Uzak Doğu ülkeleri, üzerinde düşünülmesi gereken bir coğrafya idi. Buralarda bağımsızlık mücadeleleri başlamış ve anti-sömürgeci politikalar ön plana çıkmıştı. Tito ilk olarak Mısır'da yönetimi ele geçiren Albay Cemal Abdülnasır ile

[31] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 355.
[32] Sander, *Siyasi Tarih*, 332.
[33] Balkan Paktı için bkz. Oral Sander, *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye* (Ankara: İmge Yayınevi, 2018), 134–144.
[34] Abraham Ascher, *Kısa Rusya Tarihi*, trans. Yavuz Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 263–265.
[35] William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (London, 2009), 340–343.

yakınlaştı.[36] Dış politikadaki benzer endişeler Tito ile Nasır'ı bir araya getirmişti. Bu yakınlaşma kısa sürede bağımsızlıklarını yeni kazanan Asya ve Afrika ülkelerine de yansıdı. Sonuçta 1955 yılında Bandung Konferansı toplandı ve bu konferansta sömürgeciliğe karşı çıkmak ve iki süper devletin başını çektiği bloklara katılmama konularında uzlaşmaya varıldı. Bu konferans, 1961 yılında oluşan Bağlantısızlar Hareketi'nin öncüsü olacaktı.[37]

Yugoslavya'da Moskova ile ilişkilerin neredeyse durma noktasına geldiği ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve siyasi baskısının arttığı 1950'li yıllarla ilgili bir genel değerlendirme yapıldığında, Yugoslavya bu zaman diliminde kendine özgü bir sosyalizme yöneldi. Bu sistemde fabrikalar devlet mülkiyetinde kalıyor, ancak işletmeler işçi konseyleri tarafından yönetiliyordu. Ayrıca yerel yönetimlere daha fazla yetki veriliyor ve merkezî planlamada ise kısmen de olsa bir gevşemeye gidiliyordu. Bu arada ABD'den de yardım gelmeye başlamıştı.[38]

Aslında Yugoslavya'da uygulanan sosyalizm, Marksist teoriye daha uygun görünüyordu. Sovyet tarzı bürokratik sosyalizm yerine katılımcı ve işçi sınıfının söz sahibi olduğu katılımcı bir sosyalizm anlayışı tercih edilmişti.

1953 yılında Stalin'in ölümünün sonuçları Romanya'da da görüldü. Aslında Romanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra topraklarında Sovyetler Birliği askerlerinin bulunmasına rağmen diğer sosyalist ülkelere göre farklı bir yönetim anlayışını benimsemişti. Komünist Partisi lideri Gheorghiu Dej'in yönetimindeki Romanya, daha başlangıçtan itibaren hem Moskova'ya bağlı hem de bağımsız bir ülke gibi davranmaya başladı. Romenlerin kendilerini Slav değil, Latin kökenli olarak görmeleri,[39] tarihten kaynaklanan bir Romen-Rus iş birliği geleneğinin bulunmaması, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Romen-Sovyet ilişkilerinin bozuk olması ve daha da önemlisi baskı sonucunda Besarabya, Herta ve Bukovina'nın Sovyetlere terk edilmesi Sovyetler'den bağımsız bir politikaya yönelimde etkili olmuştu.[40]

Bununla birlikte Romanya, 1950'li yılların ortalarından itibaren Sosyalist blokun lideri olarak SSCB'nin yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti'ni de dikkate almaya başladı. Başbakan Stoica döneminde Fransa ve İtalya ile de ilişkilerin geliştirilmesinin yolları arandı ve hatta Güney Amerika'daki devletlerle de yakınlaşma siyaseti izlendi. Ancak Latin Amerika ile ilişkilerin gelişmesinin iç politikada yansımaları oldu. Sosyalist yönetime karşın Romen milliyetçiliği ön plana çıktı ve bürokraside milliyetçi unsurlar kendilerine yer bulmaya başladı. Romanya Batı'ya açılırken, evrensel sosyalizm yerine millî niteliği daha baskın olan bir komünist sistem inşa etmeye yöneldi. Moskova-Pekin çatışmasının daha belirgin hale geldiği 1950'lilerin sonlarında, Romanya'nın Çin ile ilişkileri de Sovyet yönetimini rahatsız edecek boyutlara ulaştı.

Bulgaristan, 1950'li yıllara, 1948 yılında somutlaşan Stalinist uygulamalarla girdi. Bu dönemde 1949 yılında Dimitrov'un ölümünün ardından, yerine Vasil Kolarov atandı. Ancak sağlık sorunları yaşayan Kolarov'un başa geçmesi liderlik krizini daha da derinleştirdi ve Traicho Kostov'un öne çıkmasına yol açtı. Ancak Komünist Parti içindeki sert rekabet Kostov'un sonunu hazırladı. Kostov'un partiden ihraç edilmesi ve idamı, Sovyet yanlısı ideolojik anlayışın bir daha sarsılmayacak kadar güçlenmesi sürecini başlattı. Bu yeni dönemde parti başkanı olan ve başbakanlık görevini üstlenen Vilko Çervenkov, ülkede Sovyet modeli doğrultusunda sosyalizmi inşa etme işine soyundu. Eğitim ve kültürden, ekonomiye, sanattan askerliğe kadar yaşamın hemen her alanında devlet ve toplum, Sovyet modeline göre yeniden şekillendirildi. Aynı süreçte Sovyetler Birliği'nden gelen danışmanlar tayin edildi ve Sovyet etkisi daha da derinleştirildi.[41]

5 Mart 1953'te Stalin'in ölümü tüm dünyada olduğu gibi Balkan sosyalizmleri açısından bir dönüm noktası olmuştu. Stalin'in ölümü Bulgaristan'daki yönetim anlayışını da yakından etkiledi. Bu yeni dönemde Sovyet etkisi görece azalmaya başladı. Sovyet danışmanların çoğu ülkeden ayrıldı ve Sovyetlerin Bulgar ekonomisindeki etkisini artıran anonim şirketler dağıtıldı.

[36] Tito-Nasır yakınlaşması ve siyasal sonuçları için bkz. Ali Erken, "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955–1967," *History Studies* 10, no. 3 (2018): 53–64.
[37] Bağlantısızlar Hareketi için bkz. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 959–960.
[38] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 952.
[39] Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 102.
[40] Sander, *Siyasi Tarih*, 347.
[41] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 352.

Stalin'in bütüncül politik anlayışı onun ölümünden sonra terk edilmeye başlandı. Bunun bir yansıması olarak Çervenkov, gözden düştü ve Komünist Parti genel sekreterliği görevine Todor Jivkov getirildi.[42] Genç ve dinamik bir siyasetçi olan Jivkov'un parti genel sekreterliğini üstlenmesiyle yeni bir dönem başlamış oldu.[43]

Bulgaristan'da yeni bir parti örgütlenmesi çıkmasına karşın bu değişiklik Sovyetler ile olan ilişkilere yansımadı. 1950'li yıllarda Bulgaristan, Sovyetler'den aldığı teknik destekle ekonomik anlamda atılım yaşamaya başladı. Öyle ki 1958 yılında Bulgaristan, Sovyetler Birliği'nden sonra tarımın kolektifleştirilmesini tamamlayan ilk devlet olduğunu ilan etti. Aynı yıl, kolektif çiftliklerde yapılan reformlarla çiftliklerin sayısı azaltıldı ve tarımsal üretimde daha merkezi bir yapı ortaya çıktı. Bütün bunların yanı sıra Kruşçev'in politikaları Bulgaristan üzerinde de etkili oldu. 1956 yılından itibaren siyasi baskılar görece hafifledi, ekonomik alanda kısmi bir yumuşama başladı ama tüm bu değişim çabaları ihtiyatlı bir şekilde gerçekleştirildi.

1950'lerde Arnavutluk, kökleri 1948 yılındaki Tito-Stalin ayrılığından kaynaklanan politik ve ekonomik tercihleri hayata geçirdi. Enver Hoca, Moskova-Belgrat anlaşmazlığında Stalin'i destekledi. Hatta Yugoslavya'yı revizyonist olarak ilan etti. En katı Stalinist yıllar olarak belirtilen 1950'li yıllarda Stalin'in ölümü dahi Arnavutluk'u sosyalizmden soğutmadı ama Moskova'dan uzaklaştırdı.[44] Bu dönemde diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi tarım kolektifleştirildi, ağır sanayi alanında yatırımlara öncelik verildi ve devlet eliyle merkezî bir kalkınma modeli tercih edildi. Bu merkeziyetçi model, siyasal sistem üzerinde de etkili oldu. Muhalefetin tamamen tasfiye edildiği bu yıllarda güvenlik aygıtı güçlendirildi ve totaliter uygulamalar ön plana çıktı.

Bu arada Batı Bloku tarafından NATO'nun kurulması, SSCB'yi hareket geçirmişti. Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku ise 14 Mayıs 1955'te kurulan Varşova Paktı ile NATO'nun karşısındaki yerini aldı. Varşova Paktı'nda Romanya, Arnavutluk ve Bulgaristan gibi Balkan devletlerinin yanı sıra Çekoslovakya, Doğu Almanya, Macaristan ve Polonya da yer alıyordu.[45]

3. İdeolojik Farklılaşma ve Milli Sosyalizmlerin Ortaya Çıkışı (1960'lar)

1960'lı yılların en önemli özelliği tüm dünyada üçüncü dünya ülkelerinde anti-sömürgeci eğilimlerin artmasıydı. Üçüncü dünya ülkelerinin ön plana çıkması Yugoslavya'nın uluslararası alandaki gücünü de olumlu yönde etkiledi. Tito'nun geliştirdiği ve Yugoslavya'nın önderliğini yaptığı Bağlantısızlar Hareketi, bu süreçte daha da güç kazandı ve Batılı büyük devletler sömürgeleriyle olan ilişkilerini gözden geçirmek durumunda kaldı. Yugoslavya örneği, pek çok ülkeye Batı ve Doğu Bloku ile tümüyle bütünleşmeden de varlıklarını koruyabileceklerini gösterdi.

Yugoslavya 1960'lı yıllarda Bağlantısızlar Hareketinin lideri olmakla kalmadı. Aynı zamanda Batı ile olan ekonomik ilişkiler geliştirildi ve pek çok Yugoslavya vatandaşı Batı Avrupa ülkelerine işçi olarak gönderildi. Bu bir anlamda dışa açılma demekti. Aynı yıllarda turizm gelişti ve devlet harcamaları için bir kaynak oluşturdu. Genel anlamda 1960'lı yıllarda Yugoslavya, Doğu Blokunun Batı'ya en fazla açılan ülkesi haline geldi ve bunun ekonomik ve toplumsal yansımaları oldu. Bu süreçte piyasa mekanizmalarına daha fazla yer verildi. İşletmeler üzerindeki devlet kontrolü yumuşatıldı ve özerk alanlar genişletildi. Diğer olguların da etkisiyle dış ticaret hacmi büyüdü. Bu da ülkede görece bir kalkınmaya neden oldu.

Romanya'da 1963'ten itibaren milli sosyalizme doğru gidiş daha da somutlaştı. Bu anlayış ekonomiye de yansıdı ve Romen hükûmeti kendi hammadde kaynaklarını ve petrol gelirlerini özgürce kullanmaya yöneldi.[46] Romanya Komünist Partisi'nin ilk Genel Sekreteri olarak görev yapan Gheorge Gheorghiu-Dej 1965 senesinde öldü ve yerine Nikolay Çavuşesku geçti. Çavuşesku iktidara geldiği ilk yıl yeni bir anayasa ile ülkenin adını Romanya Halk Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Çavuşesku'nun iktidara gelmesiyle birlikte sosyalizmin temel özellikleri korunurken millî egemenliğe dayanan bir sistem de öne

[42] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 87.
[43] 1954 yılından itibaren ülkeyi yönetecek olan Jivkov döneminde Bulgaristan Sovyet Yönetimine sıkı sıkıya bağlı bir politika izledi. Mehmet Seyfettin Erol, "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar (1945–1989)," içinde *Balkanlar El Kitabı*, cilt 1, ed. Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ (Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2007), 670.
[44] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 90.
[45] Sander, *Siyasi Tarih*, 244.
[46] Sander, *Siyasi Tarih*, 348.

çıkarılmaya başlandı.[47] Çavuşesku 1966'dan itibaren ekonomik, politik ve askerî alanlarda bağımsızlığı savunarak Sovyetlere karşı direnişi daha somut hale getirdi ve Batı ile olan ilişkileri daha da geliştirmeye çalıştı.

Çavuşesku, Doğu-Batı gerginliğinin azalmış olmasının da verdiği cesaretle sosyalist ülkelerde artık Sovyetler askerinin bulunmaması gerektiğini, var olan Sovyet askerlerinin masraflarının Moskova tarafından ödenmesi gerektiğini ve Varşova Paktı kuvvetlerinin başkomutanlığının üye ülkeler tarafından sırasıyla yapılmasını savundu. NATO ve Varşova Paktı gibi oluşumların kapatılması gerektiğini gündeme getiren Çavuşesku, 1968 yılında Çekoslovakya'nın Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmesi karşısında daha ihtiyatlı bir politikaya yöneldi. Bununla birlikte bu işgali açıkça eleştiren tek Varşova Paktı ülkesi de Romanya oldu. Ama Çekoslovakya'nın işgali, Sovyet tehdidinin ne derece ciddi olduğu konusunda da Çavuşesku'ya bir ihtar niteliği taşıyordu. Bu nedenle Romanya, tam olmasa da Moskova'ya kısmen tekrar bağlı hale geldi.[48]

Bununla birlikte Balkanlar, 1960'larda hala sosyalizm ağırlıklı bir coğrafî bölge olarak görünüyordu ama artık Doğu Bloku içinde onarılmaz bir çatlak oluşmuştu. Bu çatlak Sovyet ordusunun Çekoslovakya'ya müdahalesi sonucu daha da derinleşti. Sovyet ordusunun Çekoslovakya'ya müdahalesi ve Prag Baharı[49] adı verilen reform sürecini sert bir biçimde bastırması Romanya tarafından kınanmış, ardından da uyarı olarak nitelendirilmişti. Sonuçta söz konusu müdahale, Çavuşesku Romanya'sının Sovyetlerden kopuş sürecini hızlandıracaktı.

1960 yılında Todor Jivkov, ekonomik gelişmeyle ilgili yeni bir kalkınma planı duyurdu. Ancak bu plana, gerçekçi olmadığı yolunda gelen eleştiriler üzerine, kısa bir süre sonra hedefler düşürüldü, 1963 yılına gelindiğinde ise plan tamamen terk edildi. Deneme aşamasında kalan plan, tarım sektörü başta olmak üzere Bulgar ekonomisine büyük zarar verdi ve ciddi krizlere yol açtı. Sovyet modelinin sıkı takipçisi olan Bulgaristan'da hükûmet, 1965 yılında ekonomide şeffaflığı arttırmak amacıyla bir dizi reform başlattı.[50] Ekonomide karar alma süreçlerini merkeziyetçi yapıdan kısmen uzaklaştırarak daha esnek bir yönetim modeli oluşturmayı hedefliyordu. Ancak, 1968 yılında Çekoslovakya'nın Sovyet ordusu tarafından işgali ve "Prag Baharı" olarak bilinen reform hareketi, Bulgaristan'daki ekonomik reformların gözden geçirilmesine yol açtı ve program durma noktasına geldi.

Aslında Balkanlarda Sovyetlerin müdahalesini destekleyen tek devlet Bulgaristan olmuştu. Bu destek Bulgaristan'ın Sovyetlerin en sadık müttefiki olduğunu somutlaştırdı. Bulgaristan'ın reform sürecinden vazgeçmesine ve ekonomide katı merkeziyetçiliğe geri dönülmesine neden oldu. Parti yönetimi, sadece ekonomik politikalarda değil, aynı zamanda siyasi açıdan da daha sert ve merkeziyetçi bir tutum benimsemeye başladı.[51]

Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in yeni lider olarak belirmesi, Arnavutluk'un Sovyetler ile olan ilişkilerini olumlu yönde etkilemedi. Kruşçev'in merkezî otoritenin bazı yetkilerini tabana yayma, daha doğrusu yerel yönetimlerle paylaşma politikası, Enver Hoca tarafından sert biçimde eleştirildi. Bu Stalinizmden vazgeçmek demekti ve Arnavutluk'un bunu kabul etmesi mümkün görünmüyordu. Bu arada 1950'li yılların sonlarında Çin'in Sovyet modeline bir başka seçenek olarak belirmesi ve Arnavutluk'un bu yeni sisteme yönelmesi, 1961 yılına gelindiğinde SSCB-Arnavutluk arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirdi.[52] Hatta Sovyet yönetimi Arnavutluk'a yapmış olduğu askerî ve ekonomik yardımı durdurdu. Bu da Arnavutluk'u Çin'e iyice yaklaştırdı.[53]

Artık Arnavutluk için yeni yol arkadaşı Çin idi. Bununla birlikte ilişkiler, 1968'e kadar beklenen oranda gelişmedi. Ancak Sovyetlerin Çekoslovakya'ya müdahalesi bütün dengeleri alt üst etti. Bazı ülkeler kendilerine de benzer bir müdahalenin yapılabileceğinden endişe duyarak, Sovyetler ile olan ilişkilerinde daha ihtiyatlı bir politikaya yönelirken Arnavutluk, tam tersi bir anlayışla Sovyetler'den

[47] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 303–304.
[48] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 563.
[49] Detaylar için bkz. György Dalos, "The Brief Prague Spring of 1968," in *On a Long Way to Democracy: From Berlin to Gdansk via Budapest and Prague*, ed. György Dalos, Ilko-Sascha Kowalczuk, and Jean-Yves Potel (Brussels: ETUI, 2023), 123–150.
[50] Pavel Pisarev, "To Communism and Back Again," *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* 9, no. 3 (2006): 27.
[51] Jelavich, *Balkan Tarihi*, 396.
[52] Birgül Demirtaş Coşkun, "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu," in *Balkan Diplomasisi*, ed. Ömer E. Lütem and Birgül Demirtaş Coşkun (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001), 69–70.
[53] Ateş, "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar," 90.

kopma noktasına gelmişti. Öyle ki söz konusu müdahaleyi protesto eden Arnavutluk, aynı yıl ve Varşova Paktı'ndan ayrıldı.

Varşova Paktı'ndan ayrılan Arnavutluk için hem sosyalist kalıp hem de Sovyet müdahalesini savuşturmanın anahtarı Çin Halk Cumhuriyeti oldu. 1960'lı yılların başından itibaren gelişmeye başlayan Arnavutluk-Çin ilişkileri, 1968 yılından itibaren hız kazandı ve Balkanlar üzerindeki Çin etkisini arttırdı. Arnavutluk, 1960'ları da sosyalizmi inşa etmekle geçirdi. Bu kez Sovyetler Birliği değil, Çin Halk Cumhuriyeti'nin desteğine mazhar oldu. Özel mülkiyet neredeyse tümüyle ortadan kaldırıldı. Dinî kurumlara karşı sert önlemler alındı ve 1967 yılında dinsiz bir ülke olduğu ilan edildi.[54] Arnavutluk bu bağlamda dünyanın ilk dinsiz ülkesi olarak tarihe geçti. Stalin 1953'te ölmüştü ama Arnavutluk, Sovyetler ile mukayese edilmeyecek şekilde Stalin yöntemlerine sadık kalmıştı.
1960'lar genel anlamda Doğu ile Batı arasında bir denge arayışı ile geçti. Bu kısmî yumuşama, sosyalist ülkelerin içlerine dönmelerinde etkili oldu. Bu bağlamda diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Balkan sosyalizminde de ekonomik ve sosyal reformlara yönelim ağırlık kazandı. Kısmen de olsa liberalist eğilimler görüldü. Bu süreçte Arnavutluk dışa kapanma politikasını devam ettirdi. Diğer yandan 1968 yılından itibaren Fransa'da başlayan öğrenci hareketleri Balkanlar'da da etkili oldu. Gençlik merkezli muhalif hareketler hem Doğu hem de Batı ülkelerini sarstı. Ama sosyalizmin tek parti yönetimi ve otoriter-totaliter sistemi, öğrenci olaylarının etkisini Batı'ya nazaran azalttı ya da görünür olmaktan çıkardı. Bununla birlikte Batı ile olan ilişkilerde başlayan yumuşama ve yapılan reformlar yüzünden sistem esnek ama bir o kadar da kırılgan hale geldi.
Ancak Balkan sosyalizmleri üzerinde asıl etkili olan olay 1968 yılında Sovyetlerin Çekoslovakya'ya askerî müdahalesi oldu. Prag Baharı adı verilen reform sürecine Sovyet müdahalesi, Balkan devletleri arasında farklı tepkilerin doğmasına yol açtı. Bu süreçte Bulgaristan'ın Sovyetler ile bağları daha güçlü hale gelirken, Romanya kendini gözden geçirmeye başladı. Yugoslavya'nın kopuşunun haklılığı bir anlamda kanıtlanırken en sert tepkiyi Arnavutluk gösterdi.

Özetle 1960'lı yıllarda Yugoslavya'nın uluslararası ilişkilerde itibarının arttığı yıllarda, Sovyetlerin Balkanlar'daki etkisi sarsılmaya başladı. Todor Jivkov'un başbakan olduğu Bulgaristan, 1960'lar boyunca Sovyetlerin en sadık müttefiki olma konumunu korurken, Gheorghe Gheorghiu-Dej ve onun ardından başa geçen Nikolay Çavuşesku döneminde Romanya, Moskova'dan görece bağımsız politika izlemeye başladı. Ama 1960'ların asıl şaşırtıcı gelişmesi Arnavutluk'ta yaşandı. Sıkı bir Stalinist olan ve dış dünyaya kapanan Arnavutluk, Sovyetler Birliği ile olan bağlarını kopardı ve Çin ile yakınlaştı. Mao Zedung önderliğindeki köylü devrimi ile sosyalizmde yeni bir seçenek olarak beliren Çin Halk Cumhuriyeti, bu süreçte sadece Arnavutluk için değil, sanayileşmemiş ve işçi sınıfı güçsüz ama sosyalizme yönelmiş ülkeler için bir model olarak ön plana çıktı.

4. İstikrar Arayışları ve Sistemin Sertleşmesi (1970'ler)

1970'lerde Yugoslavya'da federal yapı varlığını korurken etnik gerilimler görülmeye başladı. Bu süreçte Yugoslavya'daki sistemin en büyük güvencesi karizmatik bir lider olan Josip Tito oldu. Bununla birlikte 1970 yılında baş gösteren dünya çapındaki ekonomik bunalım, Yugoslavya'yı da etkiledi. Bu krizin etkisindeki Yugoslavya'da yine temel aktör Tito oldu. Tito, bu süreçte yeni anayasa hazırlıklarına girişti. Tito önderliğinde hazırlanan Yugoslavya'nın son anayasa taslağı, 21 Şubat 1974'te kabul edildi.[55] Yeni anayasayla öz yönetim modelinin bünyesinde yer alan hemen her yapının kuvvetlendirilmesinin yanı sıra, federasyonu oluşturan cumhuriyetlerin halklarının arasında eşitliği sağlamak hedeflendi. Bu süreçte bütün ekonomik ve politik karar alma süreçlerinde, işçi sınıfına öncelik verilmesi yoluna gidildi ve böylece merkezî yönetimin yetki alanları daraltıldı, cumhuriyetlerin gücü artırıldı. Yine aynı anayasa ile Kosova ve Voyvodina gibi özerk bölgelere de yeni yetkiler verildi. [56]

Tito ve Kardelj'in önderliğini yaptığı yeni anlayışı yansıtan 1974 Anayasasına yönelik tepkiler gecikmedi. Özellikle Sırp milliyetçisi olan çevreler, merkezî yapının güçlendirilmesini savunuyor ve cumhuriyetlere tanınan yetkilerin devletin parçalanmasına giden yolu açtığına inanıyorlardı. Kısacası

[54] Edwin E. Jacques, *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present*, vol. 2 (North Carolina, 2009), 446–449.
[55] Dragoljub Drovic, ed., *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia* (Belgrade, 1974), 5.
[56] Seth G. Jones, Jeremy M. Wilson, Andrew Rathmell, and K. Jack Riley, *Establishing Law and Order after Conflict* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2005), 29.

1974 Anayasası çerçevesinde yapılan düzenlemeler kısa vadede istikrarı sağlamıştı ama uzun dönemde federal devletin dağılmasını kolaylaştıran etkenleri de yaratmıştı.

Romanya'da ise Çavuşesku gücünü daha artırdı ve ülkede sosyalizmi kendi kişisel gücüyle korumaya yöneldi. Çavuşesku'nun 1960'larda Sovyetlerden bağımsız olarak yürüttüğü bağımsız dış politika, 1970'lerde de devam etti. Çekoslovakya'nın işgalini kınayan ama yine de Moskova'ya bağlı kalan Çavuşesku, 1970'lerde Afrika, Latin Amerika ve Asya ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini daha da geliştirdi.[57] Diğer yandan Çin ile olan bağlarını da güçlendirmeye çalışan Romanya'da, önemli ölçüde ekonomik yatırımlar hayata geçirildi. COMECON'un[58] kendisine biçtiği role göre bir tarım ülkesi olması gereken Romanya, Çavuşesku'nun tercihleriyle ağır sanayide önemli adımlar attı. Çavuşesku'nun ekonomik politikaları kısa sürede meyvelerini vermeye başladı ve Romanya'da refah düzeyi hızla yükseldi. Bu arada 1970-1978 yılları arasında ABD'yi dört kez ziyaret eden Çavuşesku, Sovyetler tarafından kuşku duyulan sosyalist liderlerden biri oldu.[59]

Romanya'nın Çin ve Kuzey Kore ile ilişkilerini geliştirmesinin iç politikada da yansımaları oldu. Ülkedeki sosyalist sistem daha da otoriterleşti, sansür ve toplum üzerindeki kontroller arttı. Ancak ekonomik sorunlar artmıştı. Bu nedenle büyük sanayi projeleri devam ettirildi ve dış kredilerle daha hızlı bir kalkınma modeli benimsendi. Ancak 1973 yılındaki petrol krizi[60] pek çok ülke gibi Romanya'nın bütün hedeflerinin sapmasına yol açtı.

Bu arada Çavuşesku ve ailesi etrafında bir lider kültü oluşturuldu. Aslında bu Balkan sosyalizmleri için ilk kez görülen bir durum değildi. Zira 1970'lere gelindiğinde Tito ve Enver Hoca gibi liderler ülkelerinin kaderini belirlemeye başlamışlardı. Şimdi Çavuşesku da artık Romanya'nın karizmatik liderlerinden biriydi.

Bulgaristan belki de bölgenin en istikrarlı ülkesi olarak öne çıktı. Bu istikrarda Sovyet yardımlarına en fazla mazhar olan ülke statüsünde bulunmasının rolü büyüktü. Yeniden merkezîleşme ve ideolojik gayretlerin etkisiyle 1971 yılında yeni bir anayasa ve yeni bir parti programı üretildi. 1971 Anayasası ile merkeziyetçilik kurumsallaşırken parti de yeni programla Marksizm-Leninizm'in temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı hale getirildi. 1970'lerdeki uygulamalarla yaşam standardı yükseldi, eğitim ve sağlık hizmetleri daha da yaygınlaştırıldı. Sanayinin gelişmesiyle de kentleşme hızlandı. Bu bağlamda 1970'ler Bulgar sosyalizminin en istikrarlı ve başarılı yılları oldu.[61]

1971'deki anayasa ve parti programı değişiklikleri, Todor Jivkov'u daha da güçlendirirken, devleti de daha sıkı bir şekilde Sovyetlere bağlı hale getirdi. Bu yeni dönemde dış dünyada gerçekleşen hemen her gelişmeyle ilgili olarak Sovyetler Birliği ile Bulgaristan aynı düşüncede oldu ve birlikte hareket etti. Hatta Jivkov daha da ileri giderek Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'ne dahil edilmesini Moskova'ya önerdi. Bu bir sadakat gösterisi idi ama Kruşçev bu teklifi reddetti. Daha sonra yönetime gelen Brejnev de bu öneriyi diplomatik açıdan uygun bulmayıp geri çevirdi.[62]

Bulgaristan aynı yıllarda Batı ile olan ilişkilerini geliştirmeyi de ihmal etmedi. Fransa ve Federal Almanya ile diplomatik ilişkiler kuruldu. Hatta Jivkov, 1975 yılında Vatikan'ı ziyaret ederek Katolik dünya ile ilişkileri normalleştirme yoluna gitti.[63] Jivkov, dış politikadaki ılımlı tavrını içeride göstermedi. Muhalif hareketleri bastırdı ve ekonomik olarak görece iyi gidişi kullanmayı bildi. Ekonomik alanda atılan bu adımlar, Bulgaristan'da toplumsal huzuru da beraberinde getirdi. Bu yüzden 1970'li yıllarda muhalefet hep cılız kaldı, bu zayıf hareketler de hemen bastırıldı.

Jivkov'un iç politikadaki sertlik yanlısı tavrı, toplumsal hareketlerle sınırlı kalmadı. Bulgaristan Komünist Partisi içinde kendi liderliğine karşı gelişen muhalefeti de sindirdi. 1970'li yıllarda parti

[57] Robert R. King, "Romania's Struggle for an Autonomous Foreign Policy," *The World Today* 35, no. 8 (1979): 344.
[58] Council for Mutual Economic Assistance, Moskova merkezli olarak 1949'da kurulan COMECON, daha küçük ölçekli Doğu Avrupa ülkeleriyle ekonomik iş birliği yapmak ve ilişkileri ilerletmek amacıyla kurulmuştur. Funda Keskin, "COMECON," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 1, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 501.
[59] Paschalis Pechlivanis, *America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969–80* (London and New York: Routledge, 2019), 59.
[60] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 725–728.
[61] Michael Kelleher, "Bulgaria's Communist-Era Landscape," *The Public Historian* 31, no. 3 (2009): 44.
[62] R. J. Crampton, "Bulgaria under Communist Rule 1944–1989", *A Concise History of Bulgaria*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 195.
[63] Boris Vukicevic, "The Foreign Policy Doctrine of the Holy See in the Cold War Europe: Ostpolitik of the Holy See," *The Turkish Yearbook of International Relations* 49 (2018): 133.

kademelerinde sık sık değişikliğe gitti ve rakiplerini bertaraf etti. Ayrıca aynı anlayıştan hareketle partiden kitlesel ihraçların yapılmasını sağladı. Bulgaristan Komünist Partisi'nde güçlü olmak, ülkede de iktidarını korumak anlamı taşıdığı için pek çok muhalif tasfiye edildi.[64]

Jivkov döneminde sosyalizmin genel teorisiyle çelişen uygulamalar da görüldü. Özellikle Bulgar milliyetçiliği hiçbir zaman ihmal edilmeyen bir etken oldu. Azınlıklara karşı asimilasyon politikaları 1970'lerde çok daha belirgin hale geldi. Türklere ve Pomaklara zorla Bulgar isimleri verildi. Hatta Türk azınlığa mensup olanlara, ülkeyi terk etmeleri konusunda baskı yapıldı ve insan hakları ihlalleri yaşandı.[65]

1960'larda başlayan Arnavutluk-Çin ilişkileri, 1970'lerin sonlarına kadar gelişme kaydetti. Bu aynı zamanda Mao Zedung-Enver Hoca ittifakı olarak da kendisini göstermişti. Ancak Çin'in ABD ile yakınlaşmaya başlaması, daha da önemlisi 1976'da Mao'nun ölümü ilişkilerin seyrini olumsuz yönde etkiledi. Yeni Çin yönetiminin ekonomik destek konusunda Arnavutluk'a vermiş olduğu desteği yerine getirmemesi ilişkileri kopma noktasına getirdi.[66] Böylece 1970'lerin sonlarında Arnavutluk sosyalistleri için yeni bir mihrap olan Çin de bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Bu dönemde Arnavutluk Çin'den tamamen uzaklaştı ve mutlak içe kapanma politikasına yöneldi. 1945'lerden 1970'lerin sonlarına uzanan süreçte Arnavutluk; önce Yugoslavya'dan, ardından Sovyetler Birliği'nden ve en son da Çin'den kopmuştu. Son kopuşun siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçları oldu. Enver Hoca'nın liderliğindeki Arnavutluk, katı Stalinizm'i devam ettirdi, sosyalizm bünyesindeki her türlü revizyonist politikaları reddetti, dış dünyaya kapanarak mutlak izolasyona yöneldi. Dış temaslar en aza indirildi. Bu arada ülke genelinde çok sayıda sığınak inşa edildi ve toplum üzerindeki denetim daha da sıkılaştırıldı.

5. Ekonomik Bunalımlar ve Siyasal Çözülmeler (1980'ler)

1980'li yıllarda Balkan sosyalizmlerindeki çözülme daha da somutlaştı. Özellikle Tito'nun ölümü, sadece Yugoslavya'da değil, tüm Balkanlarda sosyalist sistemlerin sorgulanmasının yolunu açtı. Tito'nun ölümünün ilk yansımaları elbette Yugoslavya'da görüldü. Bu karizmatik ve birleştirici liderin ölümü Yugoslavya'daki federatif yönetimi zayıflattı. Zira Yugoslavya'daki rejimin iki sacayağı vardı. Bunların birincisi sosyalizm, ikincisi ise federalizmdi. Her ikisi de Tito'nun kişiliğinde yükseliyordu. Sosyalist olan diğer Balkan devletleri de nüfus yapısı itibarıyla türdeş değildi ama bunlar Yugoslavya tipi bir federal yapıya yönelmemişlerdi. O halde Yugoslavya'daki çözülme, bu devletlerden farklı olarak iki yapı üzerinden gerçekleşecekti. Federasyon ile sosyalizm birlikte çökecekti.

1980'lere gelindiğinde Yugoslavya'daki cumhuriyetler arasındaki rekabet artmıştı. Sırbistan, kendisi gibi sermayenin ve finansın merkezi olan Hırvatistan ve Slovenya ile ciddi bir çekişme içerisine girdi. Bu aynı zamanda Sloven Kardelj ve Hırvat Tito'ya karşı da bir (Sırp) milliyetçi refleks olarak kendisini göstermişti. Sırplar artık kendi yollarını çizmek istiyorlardı. 1980'de Tito'nun ölümü Yugoslavya'daki bütün taşların yerinden oynamasına yol açtı.

Tito sonrasında Yugoslavya'da dış borçlar hızla arttı, enflasyon yükseldi ve işsizlik büyüdü. Ekonomik bozulma, toplumsal yapıyı sarstı ve federal yapıyı zayıflattı. Bu da milliyetçi hareketleri kamçıladı ve merkezî yönetim sertlik politikalarına yöneldi.

1987'deki seçimlerde iktidarı devralan Slobodan Miloseviç, milliyetçi akımın hedeflerini gerçekleştirmek için Sloven-Hırvat egemenliğini kırmaya yöneldi. Ancak Soğuk Savaş Dönemi henüz sona ermediği için silahlı bir mücadeleyi tercih etmedi. Sırbistan'ın söz sahibi olduğu merkeziyetçi bir Yugoslavya'nın kurulmasına öncelik verdi ve Voyvodina ile Kosova'nın özerkliklerini kaldırdığını açıkladı.[67] Miloseviç, cumhuriyetlerden evvel özerk bölgeleri merkeze bağlamayı daha uygun görmüştü. Ama Yugoslavya artık eski Yugoslavya değildi.

1980'ler Romanya için de iyi geçmedi. Aşırı kemer sıkma politikaları, ekonomik sorunların birikmesine, bu da halkın tepkisine yol açtı. Romanya'da halkın sosyalizme güveni kalmamıştı. Çavuşesku, Romanya Komünist Partisi'nin başına geçtikten sonra hem COMECON hem de Moskova'ya karşı bağımsızlık

[64] J. F. Brown, *The Challenge to Soviet Interest in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia* (London: Royal Institute of International Affairs, 1986), 4.
[65] Nuri Ali Tahir, "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 583.
[66] Ekin Deniz Uyğun, *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolunda Atina Çıkmazı* (İzmir: İzmir Akademi Derneği, 2020), 20.
[67] *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia* (Belgrade, 1974).

politikası izlemeye çalıştı. Sovyetlere kafa tutan politikaları Çavuşesku'ya Batı'da sempati kazandırmıştı. Ilımlı bir lider olarak tanımlanan Çavuşesku döneminde Romanya, ekonomik anlamda bazı reformlara yönelmesine karşın dışa bağımlılığın önüne geçilemedi. Çavuşesku, Moskova'dan uzaklaşırken IMF'den bile borç almak durumunda kalmıştı.[68]

Özellikle dış borçların artması, sosyalizmin kendisinden kaynaklanan sistemsel sorunlar, halka olumsuz şekilde yansıdı. Dış borçların hızla ödenmesinin hedeflendiği bu dönemde, enerji ve tüketim mallarında kıtlıklar yaşanmaya başladı ve özellikle elektrik yakıt ve gıda tüketiminde sınırlamalara gidildi. Bu tedbirler halkta, rejime ve doğal olarak Çavuşesku'ya olan güvenin ciddi şekilde azalmasına yol açtı. Bu arada 1985'te Sovyetler'de iktidarda Gorbaçov geldi ve 1987 yılında 'glasnost' ve 'perestroyka' adı verilen köklü bir değişim politikasına yöneldi. Söz konusu süreç, ekonomik sıkıntılarla baş etmeye çalışan Romanya'yı da yakından etkiledi. Fabrikalarda işçiler ayaklanmaya başladı ve olaylar Temeşvar'a kadar sıçradı. Temeşvar Rahibinin görev yerinin değiştirilmesine bölgede çoğunluk konumunda olan Macarlar tepki gösterdi. Çavuşesku olayları sert tedbirlerle önlemek istediyse de gösterilerin Bükreş'e sıçramasının önüne geçemedi.[69] Aralık ayı boyunca devam eden toplumsal olaylar, Çavuşesku döneminin sonunu hazırladı. 25 Aralık 1989'da kurulan halk mahkemesinde eşi Elena ile birlikte yargılanan Nikolay Çavuşesku, idama mahkûm edildi ve mahkeme kararı hemen uygulanarak Nikolay ve Elena Çavuşesku çifti kurşuna dizildi.[70] Bu gelişmeler sadece Çavuşesku dönemini değil, aynı zamanda Romanya'da sosyalizmin de sonunu getirmişti.

1980'ler pek çok sosyalist ülkede olduğu gibi Bulgaristan için de iyi geçmedi. Ekonomik büyüme yavaşlamış ve dış borçlar artmıştı. Teknolojik açıdan kendini yenileyememek ve verimlilikteki düşüş Bulgaristan'da ekonomik sorunları ağırlaştırdı. Bu durum da toplumsal muhalefetin gelişmesine yol açtı. Jivkov bu dönemde reformlar yerine, merkezî yönetimi güçlendirmeyi tercih etti. 1970'lerde azınlıklar üzerinde başlayan baskı ve asimilasyon politikası ağırlaşarak devam etti. Sosyalizm açısından pek tartışmalı olan bu kararın alındığı dönemde, özellikle Türkler üzerindeki baskılar arttırıldı. Türk kimliği yok sayıldı, Türklerin isimleri zorla değiştirildi ve Türkçe kamusal alanda yasaklandı.[71] Türk karşıtlığı üzerinden Bulgar milliyetçiliğine sığınan Jivkov, Kasım 1989'da görevden alındı ve yeni yönetim reformlara yöneldi. Komünist Parti'nin siyasi tekeli terk edilerek çok partili siyasal sisteme geçildi.[72]

1980'ler Arnavutluk için de sancılı geçti. Son 35-40 yılda yapılan reformların hemen hepsinin Ortodoks sosyalizminin izlerini taşıması ve değişen dünya dengeleriyle çelişki arz etmesi, Arnavutluk'u bir çıkmaza sürükledi. Özellikle 1985 yılında Enver Hoca'nın ölümü bütün taşların yerinden oynamasına neden oldu. Hoca'nın yerine geçen Ramiz Alia döneminde ekonomik sorunlar daha da ağırlaştı.[73] Sovyetler'deki açıklık ve yeniden yapılanma politikasından etkilenen Arnavutluk, yeni düzenlemelere yöneldi ama bunda da beklenen başarıyı elde edemedi. 1990 yılına girerken diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi Arnavutluk'ta da karamsar bir hava hâkimdi.

6. Balkanlarda Sosyalizmin Sonu (1990'lar)

1980'lerin sonlarından itibaren federal yapıyı korumaya çalışan Belgrat yönetimi, Doğu Avrupa'da meydana gelen değişim ve dönüşüm sürecine dahil olmaktan kendini alıkoyamadı. Diğer sosyalist ülkeler gibi kısmî bir yumuşamaya yönelen merkezî hükûmet, çok partili sisteme yöneldi ve demokratik hakları genişleterek milliyetçi hareketlerin önünü kesmek istedi. Ancak süreç sosyalizmin aleyhine gelişiyordu. Siyasi fedakârlık ve yumuşama, federasyon bünyesindeki cumhuriyetlerde milliyetçi partilerin iktidara gelmesinin yolunu açtı. İlk olarak Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bu aslında beklenmeyen bir durum değildi. Söz konusu iki cumhuriyet hem ekonomik gelişme açısından en önde geliyordu hem de Batı ile en ileri düzeyde ekonomik ve siyasi ilişki kurmuşlardı.

Sonuçta 1991 yılında başlayan Yugoslavya Savaşları, Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti'nin sonunu getirdi. 1945 yılında kurulan Yugoslavya Cumhuriyeti, 1992 yılında resmen sona erdi.[74] Bu arada kısa

[68] United States Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1981–1988*, vol. 10, Eastern Europe, doc. 91.
[69] R. G. Gidadhubli, "Perestroika and Glasnost," *Economic and Political Weekly* 22, no. 18 (1987): 784–787.
[70] *Cumhuriyet*, 27 Aralık 1989.
[71] Tahir, "Bulgar Komünist Partisi," 582–585.
[72] *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1989.
[73] İlhan Uzgel, "Doğu Blokunda Sosyalist Rejimlerin Çöküşü, Balkanlar ve Türkiye," içinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 2, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 481.
[74] Miloseviç'in silahlı mücadeleyi göze alması ancak Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesiyle gerçekleşecekti. 1992'deki Bosnalı Sırpları ayaklanmaya teşvik edileceği ve yaklaşık 250.000 kişinin hayatına mal olacak süreçten önce, Slovenya (25 Haziran

bir süre önce ciddi toplumsal çatışmalar yaşayan Romanya'da serbest seçimler ilk kez 20 Mayıs 1990'da gerçekleştirildi.[75] Böylelikle Romanya'da sosyalizm dönemi tümüyle sona ermiş oldu.

1990 yılına gelindiğinde Bulgaristan'daki sosyalist sistem epeyce değişim göstermiş ve yapısal reformlar başlamıştı. Özellikle 1956'dan beri ülke yönetiminde egemen olan Jivkov'un ayrılması Bulgaristan'daki sosyalizmin de sonunun geldiğini gösteriyordu. 15 Ocak 1990'da Komünist Parti'nin tekelini kaldıran anayasa maddesi kabul edildi ve partinin adı Bulgaristan Sosyalist Partisi olarak değiştirildi.[76] Sonuçta 1991 yılında kabul edilen yeni anayasa ile hem Bulgaristan Sosyalist Cumhuriyeti tarihe karışmış oldu hem de parlamenter cumhuriyet kurulmuş oldu.

1989 yılında Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist sistemlerin çöküşü, Balkanlar'daki ülkeler arasında sosyalizme belki de en fazla sadakat gösteren Arnavutluk üzerinde de etki yaptı. Sistemi yenilemek isteyen Arnavutluk'ta 1990 yılında çok partili sisteme geçildi ve tek parti egemenliği son buldu. 12 Aralık 1990 tarihinde ülkede yeni siyasal partilerin kurulmasına izin verildi. Ancak siyasal ve ekonomik dönüşüm çabaları ülkedeki sosyalizmi kurtaramadı ve sonuçta 1991 yılında Arnavutluk Halk Sosyalist Cumhuriyeti tarihe karıştı. [77]

Orta ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'da sosyalizm adına ortaya çıkan olumsuz gelişmeler ve hepsinden önemlisi Sovyetler Birliği'ndeki rejimin çökmesi, Doğu Blokundaki temel kurumların da varlığını gereksiz hale getirdi. Bunun sonunda ekonomik bir örgüt olan COMECON 28 Haziran 1991, siyasi örgütlenmeyi yansıtan Varşova Paktı ise 1 Temmuz 1991'de sona erdi.[78]

1990'ların başında Balkanlar'da sosyalist sistemler peş peşe çökerken geriye bu coğrafya ile anlam kazanan milliyetçilikler türedi. Özellikle Yugoslavya'nın bakiyesi olan yeni devletler, ertelenmiş olan milli duygularla rasyonel olmayan uygulamalara yöneldiler. Bu nedenle Balkan coğrafyasında sosyalizmin sağladığı geçici istikrar, yerini çatışmaya ve çekişmeye bıraktı.

Sonuç

Balkanlar, 19. yüzyılda milliyetçilik, 20. yüzyılda ise hem milliyetçilik hem de sosyalizmin etkili olduğu bir coğrafî bölgeydi. Bu bağlamda önce Fransız İhtilali'nin, daha sonra da Bolşevik Devrim'in siyasal, toplumsal ve ekonomik sonuçlarıyla yüzleşen toplulukların bulunduğu bir bölge oldu Balkanlar.

Balkanlar'da, İlk Çağ'da Helen ve Roma; Orta Çağ'da Bizans ve yerel krallıklar, Yeni Çağ'da Osmanlı Devleti ve Yakın Çağ'da milli devletler hüküm sürdü. Özellikle Yakın Çağ'da önce milliyetçilik akımı Balkanlar'a şiddet, istikrarsızlık ve çatışmayı götürdü. Fransız Devrimi sonuçlarının etkili olduğu dönem, büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı ile sona erince, Soğuk Savaş Dönemi adı verilen yeni süreçte

Balkanlar'da hâkim olan ideoloji bu kez sosyalizm oldu. Balkan devletlerinin hemen hepsi milliyetçilik çağında kurulduğu için, buradaki sosyalizmde millîlik ön plana çıktı.

Aslında Balkanlar ve diğer bölgelerdeki sosyalist sistemlerin belki de en önemli ortak yanı, bu devletlerin monarşiden cumhuriyete doğru evrildikleri süreçlerde, rejimin yanı sıra sistemin de değişiklik göstermesiydi. Konuya bu açıdan bakıldığında Balkanlardaki sosyalizmler, yıkılan monarşik rejimlerin yerine kurulan cumhuriyetlerdi.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945-1990 yılları arasındaki Soğuk Savaş Döneminde Balkanlarda sosyalist sistemler birbiri peşi sıra kurulmuş olsa da her ülkenin kendine özgü siyasi gelenekleri, coğrafi konumu, tarihi ve toplum yapısı gibi etkenler nedeniyle farklı uygulamalar görüldü. Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'ta görülen sosyalizmlerin başlangıçları, uygulamaları ve sona ermeleri birbirinden çok farklı gerçekleşti.

Bir federatif devlet olan Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti, milletler üstü bir yapıda kurulmasına karşın kurucu unsur olan Sırplar başta olmak üzere, cumhuriyetlerde milliyetçilik düşüncesi her zaman

1991), Hırvatistan (25 Haziran 1991), Makedonya (8 Eylül 1991), Bosna-Hersek (6 Nisan 1992), Sırp Cumhuriyeti (28 Şubat 1992) Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etti. Karadağ ise 2006 yılında bağımsız statüye kavuşacaktı. Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1142–1153.

[75] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1113.

[76] Uçarol, *Siyasi Tarih*, 1113.

[77] Adrian Brisku, "Internalizing Europe: Albanian Perceptions of the Continent in Historical Perspective (1878–2008)," *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 1, no. 2 (2009): 112.

[78] Mark Kramer, "The End of a Cold War Military Alliance in Europe: The Disappearance of the Warsaw Pact, 1985–1991," *Journal of Modern European History* 23, no. 2 (2025): 238–239.

varlığını hissettirdi. Benzer şekilde kadim millet iddiasındaki Romenler ile eski antik dönem krallıklarını düşleyen Bulgarlar da sosyalizmlerini milliyetçilikten arındıramadılar. Bu bağlamda belki sosyalizmin enternasyonalist ruhuna ve din ile milliyetçilik kavramlarına en uzak devlet Arnavutluk oldu. Ancak Arnavutlar da erteledikleri milliyetçiliklerini, Soğuk Savaş Dönemi'nin bitmesinden hemen sonra açığa vurdular.

Balkanlar'daki sosyalizm hemen her ülkede güçlü liderlerle kurumsallaştı. Tito, Çavuşesku, Enver Hoca ve Jivkov, Balkan sosyalizminde öne çıkan karizmatik liderler olarak tarihe geçti. Böylesine güçlü liderlerin varlığı beklenmedik bir durum değildi. Merkezî ekonomi, tek partili yönetim, sıkı kamulaştırma ve devlet eliyle kalkınma, güçlü liderlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. İki Savaş Arası Dönemde genelde faşizm benzeri sistemler ve liderlerle tanışan Avrupa, Soğuk Savaş Döneminde ise bu kez otoriter ve totaliter nitelikli sosyalist liderlere katlandı.

Balkan toplulukları, milliyetçilik gibi, sosyalizmi de yoğun yaşadılar ve bu kez dışarıdan gelen baskılarla da baş etmek durumunda kaldılar. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki düzende bölgedeki etkin güç Sovyetler Birliği oldu. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan güçlü çıkan Sovyetler Birliği, artık devrim ihracına yönelmişti. Balkanlar'daki sosyalizm, Marksist teoriyi doğrulayacak şekilde doğmadı. İşçi sınıfının önderlik yaptığı devrimlerle gelmedi sosyalizm. Sovyetlerin etkisinde gelişti ve tepeden inmeci bir şekilde inşa edildi. Sosyalizm, Yugoslavya bir tarafa bırakılırsa diğer Balkan devletlerinde bürokratik devlet yapılanması olarak vücut buldu ve sonuna kadar bu şekilde seyretti.

Sovyetler Birliği'nin Stalinist yöntemlerle benimsettiği sosyalizm, 1945'lerden 1960'lara kadar Balkanlar'da temel sistem olarak varlığını korudu. Bu 15 yıllık dönemde Sovyet çizgisini ilk terk eden devlet Yugoslavya oldu. Tito, karizmatik bir lider olarak Yugoslavya'ya özgü bir sosyalist sistemin kurucusu oldu. Yugoslavya modeli tüm dünyada ilgi ile karşılanırken Balkanlar'da örnek teşkil etmedi. Daha sonra Arnavutluk ve ardından Romanya, Sovyet modelinin dışına çıktılar. Soğuk Savaş Dönemi boyunca Sovyet sosyalizmini içerde ve dışarda sadakatle izleyen yegâne devlet Bulgaristan oldu. 1945'ten 1990'lara uzanan süreçte Sovyet etkisi Balkanlar'da görece azalırken, sosyalist sistemler varlığını korudu. Bu nedenle Türkiye ve Yunanistan bir tarafa bırakılırsa Balkanlar uluslararası sistemde Doğu Blokunun güçlü olduğu bir bölge olarak görüldü. Bu dönemde Balkanların doğusundaki Türkiye ise Batı Blokunun bir parçasıydı.

Balkanlar'daki sosyalist sistemler, Sovyetler Birliği'nin etkisinde 1945 yılı itibarıyla birbiri peşi sıra kurulurken, yaklaşık 45 yıl sonra, bu kez Sovyetler Birliği'nin çökmesinin etkisiyle yine peş peşe yıkıldılar. Sosyalizmin yıkılmasından sonra ise Balkanlar yine aslına rücu etti. Milliyetçilik tekrar şahlandı ve sosyalizmin bastırdığı milli duygular daha şiddetli bir şekilde açığa çıktı. Balkanlar'daki sosyalizm, Orta Avrupa devletlerine nazaran daha sert ve kaotik biçimde son buldu. Sosyalist sistemin yanı sıra federal yapının da çöktüğü Yugoslavya, çatışmanın en uzun ve en yoğun yaşandığı coğrafya oldu. Balkanlar'daki çatışmalar, ilginç şekilde ABD ve diğer Avrupa devletlerinin, başka bir ifadeyle Batı Blokunun gayretleriyle son buldu. Böylece NATO ve Avrupa Birliği gibi Batı Blokunun parçası olan güçler gecikmeli de olsa Balkanlar'da güç unsuru olarak belirdiler.

20. yüzyılın başlarında altı devletin bulunduğu Balkanlar'da, sosyalizmin, ama asıl olarak da Yugoslavya'nın çökmesiyle devlet sayısı çoğaldı. Günümüzde Balkan coğrafyasında Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Arnavutluk, Hırvatistan, Slovenya, Bosna-Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Kosova'dan oluşan 12 devlet bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. Bu devlet sayısı ile ilgili de "şimdilik" diye şerh düşmek, Balkan tarihi, coğrafyası ve kültürü için hiç de iddialı bir tespit değildir.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Resmî Yayınlar

United States Department of State. *Foreign Relations of the United States, 1981–1988.* Vol. 10, Eastern Europe, doc. 91.

Süreli Yayınlar

Cumhuriyet. 11 Kasım 1989.

Cumhuriyet. 27 Aralık 1989.

Kitap ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914–1980.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.

Ascher, Abraham. *Kısa Rusya Tarihi.* Çeviren Yavuz Alogan. İstanbul: Say Yayınları, 2020.

Ateş, Toktamış. "Geçmişte ve Günümüzde Balkanlar." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 44, no. 1–4 (1986): 81–104.

Aydın, Mustafa. "1939–1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Göreli Özerklik-2." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt. 1, 1919–1980, editör Baskın Oran, 385–476. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Brisku, Adrian. "Internalizing Europe: Albanian Perceptions of the Continent in Historical Perspective (1878–2008)." *Journal of Educational Media, Memory, and Society* 1, no. 2 (2009): 97–124. https://doi.org/10.3167/jemms.2009.010205.

Broué, Pierre. *The German Revolution, 1917–1923.* Leiden and Boston: Brill, 2005.

Brown, J. F. *The Challenge to Soviet Interest in Eastern Europe: Bulgaria and Czechoslovakia.* London: Royal Institute of International Affairs, 1986.

Chiriac, Marian. "Deadlocked Romania." *Current History* 100, no. 644 (2001): 124–128.

Crampton, R. J. *A Concise History of Bulgaria.* 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Dalos, György. "The Brief Prague Spring of 1968." In *On a Long Way to Democracy: From Berlin to Gdansk via Budapest and Prague* edited by György Dalos, Ilko-Sascha Kowalczuk, and Jean-Yves Potel, 123–150. Brussels: ETUI, 2023.

Demir, Hakan. "Yugoslavya-Sovyetler Birliği ya da Tito-Stalin Çatışması (1948)." *Vakanüvis—Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 8, no. 2 (2023): 1365–1399. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1321588.

Demirtaş Coşkun, Birgül. "Arnavutluk'un Dış Politikası ve Balkanlarda Arnavut Sorunu." In *Balkan Diplomasisi* edited by Ömer E. Lütem and Birgül Demirtaş Coşkun, 67–103. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.

Drovic, Dragoljub, ed. *The Constitution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia.* Belgrade, 1974.

Erken, Ali. "Soğuk Savaş Dönemi Tito-Nasır Yakınlaşması ve Yugoslavya Müslüman Toplumu: 1955–1967." *History Studies* 10, no. 3 (2018): 53–64.

Erol, Mehmet Seyfettin. "Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar (1945–1989)." İçinde *Balkanlar El Kitabı* Cilt 1, editörler Osman Karatay ve Bilgehan A. Gökdağ, 666–683. Ankara: Karam ve Vadi Yayınları, 2007.

Gidadhubli, R. G. "Perestroika and Glasnost." *Economic and Political Weekly* 22, no. 18 (1987): 784–787.

Gümüş, Musa. "Birinci Dünya Harbinde Romanya'nın Savaş Diplomasisi." *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3, no. 3 (2017): 62–76. https://doi.org/10.21551/jhf.358807.

Hasan, Sabiha. "Yugoslavia's Foreign Policy under Tito (1945–80)—I." *Pakistan Horizon* 34, no. 3 (1981): 82–120.

Iordachi, Constantin. "Socialist Infrastructure and Its Afterlife: Romania's Danube–Black Sea Canal." In *Flowing Progress: Transforming the Danube through Infrastructure* edited by Stefan Dorondel and Luminita Gatejel, 179–215. West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2025. https://doi.org/10.2307/jj.32657614.12.

Jacques, Edwin E. *The Albanians: An Ethnic History from Prehistoric Times to the Present.* Vol. 2. North Carolina, 2009.

Jelavich, Barbara. *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl.* İstanbul: Küre Yayınları, 2009.

Jones, Seth G., Jeremy M. Wilson, Andrew Rathmell, and K. Jack Riley. *Establishing Law and Order after Conflict.* Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2005.

Kahramanyol, Mustafa, and Fahriye Emgili. "Tito ve Balkan Siyaseti." *Avrasya Etüdleri* 50, no. 2 (2016): 315–349.

Karpat, Kemal. *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik.* İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Kelleher, Michael. "Bulgaria's Communist-Era Landscape." *The Public Historian* 31, no. 3 (2009): 39–72. https://doi.org/10.1525/tph.2009.31.3.39.

Keskin, Funda. "COMECON." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt 1, editör Baskın Oran, 501. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

King, Robert R. "Romania's Struggle for an Autonomous Foreign Policy." *The World Today* 35, no. 8 (1979): 340–348.

Kramer, Mark. "The End of a Cold War Military Alliance in Europe: The Disappearance of the Warsaw Pact, 1985–1991." *Journal of Modern European History* 23, no. 2 (2025): 221–245. https://doi.org/10.1177/16118944251331425.

Özmen, Yaşar Pınar. "Komünizm Sonrası Romanya'da Anayasa Yapım Süreci ve Rejim Değişimi." *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12, no. 1 (2023): 173–218.

Pechlivanis, Paschalis. *America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969–80.* London and New York: Routledge, 2019.

Pisarev, Pavel. "To Communism and Back Again." *SEER: Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe* 9, no. 3 (2006): 25–34.

Rajak, Svetozar. "From Regional Role to Global Undertakings: Yugoslavia in the Early Cold War." In *The Balkans in the Cold War* edited by Svetozar Rajak, Evanthis Hatzivassiliou, Eirini Karamouzi, and Konstantina E. Botsiou, 65–86. London: Palgrave Macmillan, 2017.

Sander, Oral. *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye.* Ankara: İmge Yayınevi, 2018.

Sander, Oral. *Siyasi Tarih, 1918–1994.* 5. Baskı. Ankara: İmge Yayınevi, 1996.

Şerban, Mihaela. "The Loss of Property Rights and the Construction of Legal Consciousness in Early Socialist Romania (1950–1965)." *Law & Society Review* 48, no. 4 (2014): 773–805. https://doi.org/10.1111/lasr.12103.

Tahir, Nuri Ali. "Bulgar Komünist Partisi ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8, no. 41 (2015): 578–587.

Tağmat, Çağla Derya. *Kısa Yunanistan Tarihi.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024.

Taubman, William. *Khrushchev: The Man and His Era.* London, 2009.

Todorova, Maria. *Balkanları Tahayyül Etmek.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Uçarol, Rıfat. *Siyasi Tarih, 1789–2014.* 10. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2015.

Uyğun, Ekin Deniz. *Arnavutluk'un Avrupa Birliği Yolunda Atina Çıkmazı.* İzmir: İzmir Akademi Derneği, 2020.

Uzgel, İlhan. "Doğu Blokunda Sosyalist Rejimlerin Çöküşü, Balkanlar ve Türkiye." İçinde *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt 2, editör Baskın Oran, 480–498. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Vukicevic, Boris. "The Foreign Policy Doctrine of the Holy See in the Cold War Europe: Ostpolitik of the Holy See." *The Turkish Yearbook of International Relations* 49 (2018): 117–138. https://doi.org/10.1501/Intrel_0000000319.

Balkan Spectrum Journal

The Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul as an Administrative Organization in the Balkans

ABSTRACT

This article examines the position of the Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul within the Ottoman administrative system, with particular emphasis on its administrative role in the Balkans. It considers the institutional development of the Patriarchate from the reign of Fatih Sultan Mehmet to the 19th century, together with its religious status and civil administrative functions. It also analyzes the effects of 19th-century reforms on the institution and the decline of the Patriarchate's authority following the spread of nationalist movements. Reorganized after the conquest of Istanbul, the Patriarchate became an important intermediary institution through which the Ottoman State administered its Orthodox subjects. The patriarch was held responsible not only for religious affairs but also for ensuring that the community fulfilled its obligations toward the state. This arrangement brought different Orthodox communities in the Balkans together under the framework of the Rum millet. However, the growing influence of the Patriarchate in religious, educational, and legal affairs gradually provoked opposition among Bulgarians, Serbs, Romanians, and other Orthodox communities. The Morea Uprising of 1821 weakened the traditional relationship between the state and the Patriarchate, while the Tanzimat Edict of 1839 and the Reform Edict of 1856 restricted the institution's administrative authority. The 1862 Rum Millet Regulation established the Mixed Assembly, thereby increasing lay participation in the administration while limiting the authority of the clergy. The establishment of the Bulgarian Exarchate and the separation of other Balkan churches from the Patriarchate substantially diminished the institution's religious and administrative predominance in the region. Toward the end of the century, the Patriarchate largely lost its traditional position within the Ottoman administrative order and became an institution at the center of political and social conflicts.

Keywords: Balkans, Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul, Ottoman Administrative System, Rum Millet, Nationalism.

AUTHOR
Prof. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
Istanbul University, Türkiye
ORCID: 0000-0002-6819-4003
E-mail: ramazan.gullu@istanbul.edu.tr
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: June 2, 2026
Accepted: June 3, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.5

CITE AS
Güllü, Ramazan Erhan. 2026. "The Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul as an Administrative Organization in the Balkans." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 64-75.

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Balkanlar'da İdari Bir Yapı Olarak İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi

ÖZ

Bu makale, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Osmanlı idari sistemi içerisindeki yerini, özellikle Balkanlar'daki idari rolüne odaklanarak incelemektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminden 19. yüzyıla kadar Patrikhanenin kurumsal gelişimini, dinî statüsü ve sivil idari işlevleriyle birlikte ele almaktadır. Ayrıca 19. yüzyıl reformlarının kurum üzerindeki etkilerini ve milliyetçilik hareketlerinin yayılmasıyla Patrikhanenin otoritesinde meydana gelen gerilemeyi analiz etmektedir. İstanbul'un fethinden sonra yeniden teşkilatlandırılan Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasını yönetmesinde önemli bir aracı kurum hâline gelmiştir. Patrik, dinî işlerin yanı sıra cemaatin devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlamaktan da sorumlu tutulmuştur. Bu yapı, Balkanlar'daki farklı Ortodoks toplulukları Rum milleti çatısı altında bir araya getirmiştir. Bununla birlikte, Patrikhanenin din, eğitim ve hukuk alanlarında artan etkinliği zamanla Bulgarlar, Sırplar, Rumenler ve diğer Ortodoks topluluklar arasında tepkilere yol açmıştır. 1821 Mora İsyanı, devlet ile Patrikhane arasındaki geleneksel ilişkiyi zayıflatırken 1839 Tanzimat Fermanı ile 1856 Islahat Fermanı kurumun idari yetkilerini sınırlandırmıştır. 1862 Rum Milleti Nizamnamesi ile Karma Meclis kurulmuş, böylece sivil temsilcilerin yönetime katılımı artırılırken ruhban sınıfının yetkileri daraltılmıştır. Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması ve diğer Balkan kiliselerinin Patrikhaneden ayrılması, kurumun bölgedeki dinî ve idari hâkimiyetini önemli ölçüde azaltmıştır. Patrikhane, yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı idari düzenindeki geleneksel konumunu büyük ölçüde kaybederek siyasi ve toplumsal çatışmaların merkezinde yer alan bir kuruma dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi, Osmanlı İdari Sistemi, Rum Milleti, Milliyetçilik.

YAZAR
Prof. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ
İstanbul Üniversitesi, Türkiye
ORCID: 0000-0002-6819-4003
E-posta:
ramazan.gullu@istanbul.edu.tr
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 2 Haziran 2026
Kabul: 3 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.5

ATIF
Güllü, Ramazan Erhan. 2026. "Balkanlar'da İdari Bir Yapı Olarak İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 64-75.

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Introduction

Following Fatih Sultan Mehmet's conquest of Istanbul in 1453, the Ottoman state undertook the formal organization of the religious and administrative structures governing its non-Muslim communities. This process emerged from the necessity to establish a new administrative framework consistent with the Ottoman polity's conception of universal empire.[1] Within this broader imperial framework, the restoration of the Rum Orthodox Patriarchate[2] should be interpreted not merely as an expression of religious tolerance, but as a calculated political strategy aimed at forging a mutually beneficial alliance. By integrating the Christian population into a centralized administrative order and simultaneously positioning the Orthodox world in opposition to the Catholic West, this policy contributed to the fragmentation of wider Christian unity. From this perspective, the conquest constituted not only a significant religious turning point for the Rum Orthodox Church, but also the inception of its political and administrative reconfiguration.

In the immediate aftermath of the conquest, one of Fatih's foremost priorities was the revitalization of the city, a goal that necessitated the cultivation of cooperative relations with its Rum inhabitants. As an initial measure toward this end, it was proclaimed that those who had fled following the conquest would be permitted to return, while residents whose homes had been appropriated would be provided with alternative dwellings.[3]

1. The Revival and Authority of the Patriarchate

At a subsequent stage following the conquest, Fatih Sultan Mehmet undertook measures to ensure the orderly continuation of Orthodox religious life. To this end, he facilitated the election of Georgios Kurtesis Scholarius as patriarch under the name "Gennadios," thereby investing him with both spiritual and civil authority over the Orthodox Christian population of the empire. In doing so, Fatih established Gennadios as the supreme Orthodox authority in religious as well as administrative affairs.[4]

Gennadios's appointment to the patriarchate in the aftermath of the conquest provides important insight into the principal considerations underlying Fatih Sultan Mehmet's policy toward the patriarchal institution. Above all, the Sultan appears to have sought to prevent collaboration between the Orthodox community and the Catholic West, thereby consolidating his own political authority. At the same time, the patriarchate offered an effective institutional mechanism through which the Ottoman state could exert greater influence over the organization and affairs of its Orthodox subjects. Gennadios himself was widely regarded as one of the leading theologians, jurists, and philosophers of his age, yet he was equally distinguished as a prominent opponent of ecclesiastical union with the Catholic West, a question that had become one of the most divisive issues of the late Byzantine period. Shortly before the conquest of Istanbul, he had withdrawn from public life as a consequence of his disagreement with the Byzantine Emperor on this matter and had embraced a more secluded religious existence as a priest. For Gennadios and his supporters, his elevation to the patriarchate after the conquest signified the Orthodox community's liberation from Catholic pressure and its renewed capacity to regulate its affairs in accordance with its own doctrinal convictions. Within this framework, union with the Catholics was understood to have been decisively repudiated, while obedience to the Sultan, despite his status as a non-believer from the Orthodox perspective, came to be regarded as politically necessary. Consequently, while the Sultan was acting in accordance with the political logic of the age by undermining the possibility of broader Christian unity, he was simultaneously strengthening both the authority of the patriarchate and the loyalty of Orthodox subjects to the central state. The patriarchate, for its part, sought to recover the prestige it had lost within the Christian world by aligning itself with the power of the Ottoman Empire and its ruler. In return, the Ottoman state expected, above all, the patriarchate's

[1] The content of this article is based on two of my studies. See Ramazan Erhan Güllü, *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul/Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921–1923)* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017); Ramazan Erhan Güllü, *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018).

[2] In this study, the term "Rum" will be used to refer to ethnic Rums and Orthodox Christians who were subjects of the Ottoman State, based on its usage in Turkish. The term "Greek" will be used to refer to those who became citizens of Greece following the country's establishment.

[3] Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, trans. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 213.

[4] Theodore Papadopoullos, "Orthodox Church and Civil Authority," *Journal of Contemporary History* 2, no. 4 (October 1967): 201–2.

loyalty. The relationship that emerged may therefore be understood as a mutually advantageous political arrangement: in the years that followed, the Ottoman state employed the patriarchate both to regulate relations with its Orthodox subjects and to incorporate Orthodox populations in newly conquered territories, while the patriarchate supported this policy in the expectation that it would broaden the communities subject to its authority.[5]

These practices contributed to the expansion of both Ottoman state authority and patriarchal influence. Nevertheless, this did not imply that the Patriarchate regarded Ottoman rule as fully legitimate or intrinsically just. On the contrary, from an early stage it represented Ottoman dominion to its community as a form of "infidel" and "foreign" rule, while also acknowledging the juridical subordination (mâ-dûn) of Orthodox Christians within the Ottoman order. During the Ottoman period, the Patriarchate likewise commemorated as "martyrs" numerous individuals believed to have died while defending their Orthodox faith under conditions of coercion and pressure. Even so, this ideological posture did not translate into opposition to Ottoman political sovereignty, nor did it preclude the Patriarchate's continued loyalty to the state. With only occasional exceptions, relations between the Ottoman state and the Patriarchate remained fundamentally structured by the alliance-based framework outlined above[6].

This pattern remained operative throughout Fatih's reign and, with substantial continuity, endured until the late eighteenth and early nineteenth centuries, when the accelerating processes of Westernization and the emergence of ethnic tensions among the empire's diverse communities began to transform its underlying foundations.

Within the Ottoman system for the administration of non-Muslim communities, the authority of the Rum Patriarchate was significantly enhanced. In the Ottoman administrative lexicon, the term "Rum" denoted not merely an ethnic designation, but the broader body of Orthodox Christians affiliated with the Rum Orthodox Patriarchate of Istanbul. This category encompassed Bulgarians, Serbs, Slavs, Romanians, Wallachians, Orthodox Albanians, Arabs, Georgians, and even the Anatolian Orthodox, or "Karamanlis," who would later establish a separate patriarchate during the Turkish War of Independence. In practical terms, therefore, "Rum" functioned largely as a synonym for "Orthodox." Accordingly, the patriarch occupied the position of the highest religious and political authority over the Orthodox Christian population of the Ottoman state. As primus inter pares within this cosmopolitan body, he also served as the guarantor of the community's conduct vis-à-vis the state and as the intermediary through whom the directives of the central authority were communicated.[7]

The Ottoman mode of governing its non-Muslim subjects, conventionally described as the millet system, did not constitute a form of communal autonomy or a "state within a state," as it is often portrayed. Rather, it operated according to an administrative and fiscal rationale more accurately characterized as a "spiritual tax-farm system" (ruhânî iltizam sistemi). By entrusting the Patriarchate with responsibilities relating to tax collection and the maintenance of public order, the Ottoman state effectively integrated this religious institution into the structures of central administration.[8] The Patriarchate's extensive authority over the Orthodox population gradually drew the attention of both civil and ecclesiastical aristocratic factions within the community, thereby generating the conditions for sustained struggles over power and influence. Because the Ottoman state dealt directly with the patriarch and a limited number of senior metropolitans, this administrative arrangement occasionally gave rise to distinct institutional practices within the Patriarchate itself. One notable manifestation of

[5] G. Georgiades Arnakis, "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire," *The Journal of Modern History* 24, no. 3 (September 1952): 235–50; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), 165–70.

[6] Paraskevas Konortas, "Tarihi Uzlaşma'dan Entente Cordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası–16. Yüzyıl Sonu)," trans. Yaman Aksu, in *Tarihî, Siyasi, Dinî ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, ed. Cengiz Aktar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 61.

[7] Richard Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire," in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis (New York and London: Holmes & Meier, 1982), 185–93; Victor Roudometof, "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453–1821," *Journal of Modern Greek Studies* 16, no. 1 (May 1998): 11–48.

[8] M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2007), 59–70.

this development was the period known as "yerondismos,"[9] which commenced in 1741 and continued until the promulgation of the 1862 regulation, thus marking a significant departure from earlier patterns of governance. During this period, certain metropolitans and aristocrats known as the Phanariots (Fenerli Beyler) came to wield considerable power within the Patriarchate. This governing body controlled appointments to offices affiliated with the Patriarchate.[10] As a consequence, the Phanariots came to occupy a position of considerable influence within the Rum community. They were drawn from the prominent families that governed Wallachia and Moldavia between 1711 and 1821. Within the broader Ottoman imperial order, patriarchs and members of the loyal clergy likewise played a significant role in consolidating Phanariot power.

2. The Patriarchate's Hegemonic Policies

Over time, the authority exercised by the Rum Patriarch of Istanbul over the broader Orthodox population enabled the Rum community to establish a marked cultural predominance over other Orthodox groups. This predominance manifested itself across multiple spheres, most notably in religious life and education. Although the term "Rum" frequently functioned as a synonym for Orthodoxy, ethnic Rums not only outnumbered many other Orthodox communities but also maintained effective control over the patriarchal institution. Even after the emergence of ethnic identities and the spread of nationalist ideologies, they sought to preserve this privileged position, thereby generating tensions, particularly between the Patriarchate and non-Rum Orthodox groups. As liberal and nationalist currents gained strength within these communities, the Patriarchate's attempts to preserve the existing order in defense of its authority further intensified these conflicts.[11]

In order to preserve its institutional position, the Patriarchate maintained close relations with the Ottoman administration. For this reason, liberal and nationalist reactions among the Orthodox population were initially directed less against the Ottoman state than against the Patriarchate, with which these communities stood in a more immediate administrative relationship. Notwithstanding such tensions and criticisms, the Patriarchate continued to exercise considerable influence over Orthodox Christians living under Ottoman rule. Although the administrative reforms of the 19th century partially circumscribed its authority through commissions and other communal bodies, it nevertheless remained the supreme institution within the Orthodox community.[12]

As Ottoman expansion continued, particularly in the Balkans, newly incorporated Orthodox populations were incorporated into the Rum community under this administrative framework. This development considerably enlarged both the patriarch's sphere of influence and the scope of his authority. The Patriarch occupied the apex of all institutions affiliated with the Patriarchate, including those concerned with religious and educational affairs. Schools were financed through ecclesiastical property and taxes, as well as through donations from Rum foundations and affluent members of the community, while the books used in these institutions were selected by a commission established by the Patriarchate.[13] Matters of personal status, including marriage, divorce, and inheritance, likewise fell directly within the jurisdiction of the Patriarchate and its affiliated metropolitan sees. In this respect, the Patriarchate became, at least indirectly, integrated into the judicial order of the Ottoman state.

In this manner, the Patriarchate came to occupy a position of marked dominance over Orthodox communities throughout the Balkans. In many regions, the Rum language was used both as the language of worship in churches and as the language of instruction in schools. Because the Ottoman state generally refrained from intervening in the patriarch's activities within the hierarchical order it

[9] Elçin Macar, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 42–43.
[10] See also Zeynep Sözen, *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711–1821)* (İstanbul: Aybay Yayıncılık, 2000), 45–178.
[11] Benjamin Braude and Bernard Lewis, "Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ve Yahudiler," trans. Halil Erdemir and Hatice Erdemir, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 2, nos. 4–5 (February–July 2000): 185–86; Roderic H. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856–1876* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1963), 13–14.
[12] Benjamin Braude, "Foundation Myths of the Millet System," in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis (New York and London: Holmes & Meier, 1982), 69–88.
[13] İlay İleri, "Azınlıkların Eğitimi I," *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17 (2005): 311–28.

had established, the Patriarchate was able to employ this authority over other Orthodox groups in furtherance of a broader policy of Hellenization.

This tendency was further reinforced from the 18th century onward, when the Patriarchate increasingly came under the influence of both the civil aristocracy and a clerical oligarchy. During this period, it evolved beyond a purely spiritual institution into a locus of economic and political power. The Phanariots, who held key positions within the Ottoman bureaucracy as interpreters and as rulers of Wallachia and Moldavia, exploited their intermediary role between European diplomacy and the Sublime Porte in order to secure control over the Patriarchate. In turn, this aristocratic stratum advanced a policy of Hellenizing the Church, thereby intensifying cultural pressure on other Orthodox communities, particularly Bulgarians and Serbs, and contributing to the deepening of national divisions in the period that followed.

3. Opposition to the Authority of the Patriarchate

Among the Balkan Orthodox communities, the Bulgarians emerged as the most vocal opponents of the Patriarchate's policies. Lacking effective religious and political representation within the Ottoman system, they came increasingly under Rum dominance and, by the eighteenth century, widely perceived the Patriarchate's policies as oppressive and assimilatory. In response, they began to pursue the establishment of a national church independent of the Rum Patriarchate. Even in regions where Bulgarians constituted the majority, religious services were often conducted in Rum, and schooling for Bulgarian children was likewise provided in that language. Although these conditions did not prevail uniformly in every locality, they were sufficiently widespread to generate sustained grievance. Many Bulgarians accordingly came to regard this situation as a threat to their ethnic identity, even while remaining committed to Orthodoxy. As opposition to the Patriarchate expanded, the Bulgarian national movement initially organized itself not against the Ottoman state, but against the Rum Patriarchate. In this process, Bulgarian clergy generally assumed a leading role in the formation of Bulgarian national consciousness. A similar pattern may be observed among the Serbs, Romanians, and Albanians. For these Orthodox communities, the Ottoman order appeared as a system that protected their faith while simultaneously exposing them to Hellenization through the powers vested in the Patriarchate. Consequently, their separation from the Ottoman state in the 19th century emerged first and foremost through demands for religious autonomy from the Rum Patriarchate rather than through direct national protest against the state. The nationalist movements of the 19th century thus eroded the Patriarchate's integrative authority across the Balkans, and many Balkan Orthodox Christians increasingly came to regard it less as a religious center than as an instrument of Hellenization and cultural assimilation.

4. The Patriarchate Begins to Lose Its Authority

Relations between the Ottoman state and the Patriarchate were not always harmonious. Movements among the ethnic Rum population directed against the Ottoman state also weakened the Patriarchate's authority. The 1821 Morea Uprising effectively ended the alliance of "loyalty and surety" that had linked the Ottoman state and the Patriarchate. The rebellion was understood as evidence that the Patriarchate had failed in its role as guarantor of its community and was therefore regarded as an act of official betrayal. In this context, the execution of Patriarch Gregory V in 1821, after he was held responsible for the uprising, was seen not as an exceptional measure but as a penalty consistent with the logic of the existing system. The arrangement had rested on the expectation that, in return for the authority granted to the Patriarchate and its privileged position over other Orthodox Christians, the patriarch would secure the loyalty of his flock to the state. From the state's perspective, he had failed in this essential duty and was punished accordingly.

Moreover, the uprising engendered a climate of suspicion within the Ottoman state not only toward the Patriarchate but also toward the Rum population more broadly. This development resulted in a marked decline in the community's standing before the state and in the gradual transfer of its privileged bureaucratic positions to the Armenian community, which was widely designated as the "Loyal Subjects" (Tebaa-i Sadıka). Following the establishment of an independent Greek state in 1830, the Patriarchate found itself situated between the centralizing imperatives of the Ottoman administration and the emergent political ideals emanating from Athens. Having already been compelled to recognize the autonomy of the Serbian Church in the 1830s, the Patriarchate sustained one of the most serious challenges to its "ecumenical" authority when the Church of Athens, founded in 1833, formally detached

itself from its jurisdiction.[14] Although the Patriarchate withheld formal recognition of this new ecclesiastical center until the 1850s, the Church of Athens progressively consolidated and extended its authority. Operating under the close supervision of Greek state officials, it emerged as a key institutional instrument of Greek state policy and nationalist ideology. Within Greece, both the monarchy and successive governments consistently conceived of the Church of Athens as an ecclesiastical body subject to state oversight and direction.[15]

This crisis inaugurated a reformist era directed toward the reorganization of the empire's non-Muslim subjects within the broader ideological framework of "Ottomanism." The Tanzimat Fermanı (Hatt-i Sharif of Gülhane, or Tanzimat Edict) of 1839 and the Islahat Fermanı (Edict of Reform) of 1856 initiated a process through which customary privileges were gradually recast as a form of "constitutional autonomy." From the outset, however, the Rum Patriarchate resisted both the Edict of Reform and the institutional reconfiguration it entailed. Although it acknowledged that the Rum community had forfeited many of its former privileges in the aftermath of the Greek uprising and that these could no longer be preserved in their previous form, it nevertheless sought to maintain a position of relative superiority vis-à-vis other non-Muslim communities, particularly within the Orthodox sphere. Accordingly, the Rum Patriarch and the Holy Synod, both of which stood to lose a considerable measure of their existing authority, opposed the proposed reforms and sought especially to obstruct the implementation of the draft regulations. In 1857, when the government requested that the Patriarchate prepare a draft of the new regulations, the Patriarchate delayed compliance, since, unlike the Armenian Patriarchate and the Chief Rabbinate, it proved unwilling to accommodate itself to the emerging system. The Rum Patriarchate thus resisted not only the internal redistribution of authority within its own community but also any transformation liable to erode its elevated standing among the empire's non-Muslim populations. More broadly, religious authorities apprehensive about the diminution of their power continued, from the promulgation of the Edict of Reform onward, to contend that the ancien régime better served the interests of the state.[16] Even segments of the Rum community that opposed direct governmental intervention in the affairs of the Patriarchate continued to lend it their support. Several Rum newspapers similarly endorsed resistance to the edict and underscored the Patriarchate's importance for the Ottoman Empire. Collectively, these tensions contributed to the deepening of a broader institutional and political crisis.[17] The administrative crisis, which deepened following the resignation of Patriarch Cyril VII in 1860, precipitated a series of significant reforms, undertaken in part under pressure from the Western powers. In 1862, the Rum Millet Regulation (Rum Milleti Nizamnamesi) was promulgated and brought into force, thereby formally abolishing the long-entrenched oligarchic structure known as "Yerondismos." Its most consequential innovation was the establishment of the "Mixed Assembly" (Karma Meclis), which incorporated lay representatives into the administrative apparatus. In so doing, the regulation curtailed the clergy's unrestricted authority over civil affairs and sought to institute a more professionalized and accountable mode of governance. It further aimed to secure a greater role in the administration of the Patriarchate for the educated and propertied strata of the Balkan communities, particularly merchants and intellectuals. At the same time, however, these reforms generated new tensions between clerical and lay factions within the church.[18]

The establishment of the Bulgarian Exarchate in 1870 marked the Patriarchate's most significant loss of both authority and congregation.[19] As was the case with many other Orthodox communities, the initial phase of the Bulgarian separation from the Ottoman State emerged in the form of opposition to the authority of the Patriarchate. The territorial boundaries of the independent Bulgarian Church,

[14] Münir Yıldırım, *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 72–74.
[15] Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*, trans. Devrim Evci (İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011), 167–68.
[16] Gülnihâl Bozkurt, *Alman–İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839–1914)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 171.
[17] E. P. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzîmat: Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, trans. Ali Reşad, ed. Erol Kılınç (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), 163–65.
[18] Roderic H. Davison, "The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire," in *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis (New York and London: Holmes & Meier, 1982), 319–37.
[19] Ramazan Erhan Güllü, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü," *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, no. 1 (2018): 350–61.

established following its separation from the Patriarchate, largely corresponded to those of the autonomous entity that would later evolve into an independent Bulgarian state. The recognition of the Exarchate marked a crucial turning point in this process, representing a significant milestone on the path toward Bulgarian national independence.[20] Established by an imperial edict issued by Sultan Abdülaziz, the Bulgarian Exarchate formally terminated the spiritual and administrative monopoly of the Patriarchate in the Balkans. Although it represented a break from the Patriarchate's religious authority, the Exarchate functioned as a distinct administrative entity that remained under the sovereignty of the Ottoman state. This institutional separation gave rise to enduring disputes, particularly concerning the control of ecclesiastical properties and educational institutions throughout the Balkan region.

Following the Bulgarian case, the Patriarchate was similarly compelled in 1885 to acknowledge the autonomy of the Romanian Orthodox Church. In practice, however, the Romanian Church had already effectively separated from the Patriarchate as early as 1865, despite the latter's refusal to recognize this development. The eventual recognition in 1885 thus signified the formal acceptance of an already established independent ecclesiastical authority.[21] This development represented a further erosion of the Patriarchate's authority. Consequently, those Orthodox Christian communities that were not classified within the Rum millet under the *Nizamname* had, to a considerable extent, emancipated themselves from the jurisdiction of the Patriarchate.

During this period, Sultan Abdulhamid II regarded the administrative authority of the Patriarchate as an integral component of central governance, while simultaneously seeking to prevent it from evolving into an autonomous political entity. In this respect, the Sultan's views largely aligned with those of the Patriarchate's clergy, both of whom supported the preservation of its traditional authority as exercised in the classical period. However, it was not possible to maintain this power after the constitutional regulation (nizamname) was enacted. The crisis of 1890 further demonstrated the impossibility of reversing this transformation. Although the Sultan and the Patriarchate shared similar ideological positions, they diverged significantly over the implementation of the new regulations, ultimately placing them in direct opposition. The situation escalated as civil representatives also expressed their discontent, and the Patriarchate responded by closing its churches in protest, citing the curtailment of its ecclesiastical privileges. Concerned about the potential for European intervention, the Sultan conceded to certain demands put forward by the Patriarchate, leading to the incorporation of additional provisions and privileges into the *Nizamname*. In this context, regulations governing the arrest and trial procedures of clergy were introduced as part of the Patriarchate's broader effort to preserve its "special administrative status" within the Ottoman system. Consequently, the Ottoman State was compelled to maintain this arrangement. Despite these concessions, the Patriarchate's authority over other Orthodox communities—particularly in the Balkans—had already been significantly diminished. More broadly, the reform policies pursued by the Ottoman State contributed to a gradual erosion of the Patriarchate's institutional power and influence.[22]

Conclusion

After the conquest of Istanbul, the Rum Patriarchate of Istanbul was revived as an Ottoman administrative unit and strategic partner; it became one of the most strategic administrative institutions used by the Ottoman State to govern its subjects throughout its rule in the Balkans. However, the

Patriarchate's use of the administrative powers it received from the state as a means of hegemony over other groups, particularly in the Balkans, has caused several problems. The nationalist movements that emerged in the 18th and 19th centuries, coupled with the state's struggle to maintain its traditional structure, strained relations. The ongoing process led to the collapse of the administrative alliance between the state and the Patriarchate. The Patriarchate, which the Ottomans regarded as a high-level

[20] Christ Anastasoff, "Bulgaria's National Struggles," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 232, no. 1 (March 1944): 101–6.
[21] Hadi Belge, "Balkan Tarihi'nin XIX. Asrında Yaşanan Bir Sorun: Adanmış Manastırlar Meselesi," *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (Spring 2019): 74.
[22] Ramazan Erhan Güllü, "İstanbul'da Ermeni-Rum Kiliseleri Krizi ve Ermenilere Tanınan Yeni İmtiyâzlar (1890–1891)," *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 38 (Autumn 2015): 31–54.

institution and whose patriarch held the status of "Head of the Community (Millet Başı)," had by the turn of the century become a church at the center of conflict.

The promulgation of the 1862 Rum Millet Regulation marked a significant phase of institutional modernization for the Patriarchate. However, this transformation also altered its character, shifting it from an internal administrative mechanism of the empire into an international political actor engaged in nationalist struggles and claims to ecumenical authority. In this regard, the post-1862 period provides clear evidence of the Patriarchate's evolution from a predominantly religious institution into a diplomatic and political entity, particularly within the context of the Balkans' nation-building processes.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

References

Anastasoff, Christ. "Bulgaria's National Struggles." *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 232, no. 1 (March 1944): 101–6.

Arnakis, G. Georgiades. "The Greek Church of Constantinople and the Ottoman Empire." *The Journal of Modern History* 24, no. 3 (September 1952): 235–50.

Augustinos, Gerasimos. *Küçük Asya Rumları: 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite*. Translated by Devrim Evci. İstanbul: Dipnot Yayınları, 2011.

Belge, Hadi. "Balkan Tarihi'nin XIX. Asrında Yaşanan Bir Sorun: Adanmış Manastırlar Meselesi." *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4, no. 1 (Spring 2019): 51–78.

Bozkurt, Gülnihâl. *Alman–İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839–1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

Braude, Benjamin. "Foundation Myths of the Millet System." In *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, edited by Benjamin Braude and Bernard Lewis, 69–88. New York and London: Holmes & Meier, 1982.

Braude, Benjamin, and Bernard Lewis. "Osmanlı Devleti İçerisindeki Hıristiyanlar ve Yahudiler." Translated by Halil Erdemir and Hatice Erdemir. *Akademik Araştırmalar Dergisi* 2, nos. 4–5 (February–July 2000): 169–216.

Clogg, Richard. "The Greek Millet in the Ottoman Empire." In *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, edited by Benjamin Braude and Bernard Lewis, 185–207. New York and London: Holmes & Meier, 1982.

Davison, Roderic H. "The Millets as Agents of Change in the Nineteenth-Century Ottoman Empire." In *Christians and Jews in the Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, vol. 1, *The Central Lands*, edited by Benjamin Braude and Bernard Lewis, 319–337. New York and London: Holmes & Meier, 1982.

Davison, Roderic H. *Reform in the Ottoman Empire, 1856–1876*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1963.

Engelhardt, E. P. *Türkiye ve Tanzîmat: Devlet-i Osmaniye'nin Târih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*. Translated by Ali Reşad. Edited by Erol Kılınç. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Güllü, Ramazan Erhan. "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17, no. 1 (2018): 350–361.

Güllü, Ramazan Erhan. "İstanbul'da Ermeni-Rum Kiliseleri Krizi ve Ermenilere Tanınan Yeni İmtiyâzlar (1890–1891)." *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 38 (Autumn 2015): 31–54.

Güllü, Ramazan Erhan. *Patrik Meletios Metaksakis ve İstanbul/Rum Ortodoks Patrikhanesi (1921–1923)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

Güllü, Ramazan Erhan. *Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.

İleri, İlay. "Azınlıkların Eğitimi I." *OTAM: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17 (2005): 311–328.

Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.

Konortas, Paraskevas. "Tarihi Uzlaşma'dan Entente Cordial'e?: İstanbul Ortodoks Patrikhanesi ile Osmanlı İdaresi Arasında İdeolojik ve Siyasi Amaç Birliği (15. Yüzyıl Ortası–16. Yüzyıl Sonu)." Translated by Yaman Aksu. In *Tarihî, Siyasi, Dinî ve Hukuki Açıdan Ekümenik Patrikhane*, edited by Cengiz Aktar, 27–69. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Macar, Elçin. *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.

Mantran, Robert. *İstanbul Tarihi*. Translated by Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Papadopoullos, Theodore. “Orthodox Church and Civil Authority.” *Journal of Contemporary History* 2, no. 4 (October 1967): 201–9.

Roudometof, Victor. “From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453–1821.” *Journal of Modern Greek Studies* 16, no. 1 (May 1998): 11–48.

Runciman, Steven. *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

Sözen, Zeynep. *Fenerli Beyler: 110 Yılın Öyküsü (1711–1821)*. İstanbul: Aybay Yayıncılık, 2000.

Yıldırım, Münir. *Yunanistan ve Ortodoks Kilisesi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.

Balkan Spectrum Journal

Maria Yordanidu'nun *Loksandra* Romanında Algısal Mekân Olarak İstanbul*

ÖZ

Çağdaş Yunan edebiyatının Otuz Kuşağı yazarları arasında yer alan Maria Yordanidu, edebî üretime görece geç bir dönemde başlamış, 1963 yılında yayımlanan *Loksandra* adlı romanıyla kısa sürede hem okurların hem de edebiyat çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Yarı otobiyografik özellikler taşıyan *Loksandra* adlı romanında 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başı İstanbul'u konu edinmiştir. Yazar, İstanbul'un tarihsel ve kültürel dokusunu semtler, mahalleler, ev içi yaşam alanları, dinî yapılar ve kamusal mekânlar aracılığıyla yansıtmıştır. Doğup büyüdüğü İstanbul'un gündelik yaşamını, kültürel atmosferini ve toplumsal yapısını yalın ve ayrıntılı betimlemelerle aktaran Yordanidu, anlatıyı ana karakter *Loksandra*'nın torunu Anna'nın bakış açısıyla sunmuş ve kente duyulan özlem ekseninde şekillenen geçmişe dönük bir yaşamı yansıtmıştır.

Bu bağlamda İstanbul, anlatıda olayların geçtiği bir mekân olmanın ötesinde bireysel hafızanın, kültürel aidiyetin ve toplumsal ilişkilerin şekillendiği algısal bir mekân olarak öne çıkmaktadır. Anlatı boyunca mahalleler, semtler, ev içi alanlar ve kamusal mekânlar aracılığıyla şehrin çokkültürlü yapısı ile toplumsal yaşamın dinamikleri ön plandadır. Bu çalışmada *Loksandra* romanındaki İstanbul temsili, mekân kuramı doğrultusunda incelenecek ve anlatıda merkezi konumda bulunan mahallelerin, semtlerin ve kamusal mekânların anlatı mekânı olarak nasıl kurgulandığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Yunan Edebiyatı, İstanbul, Kent Edebiyatı, Maria Yordanidu, Otuz Kuşağı.

YAZAR
Dr. Müzeyyen HACIPAŞAOĞLU
Ankara Üniversitesi, Türkiye
ORCID: 0000-0003-4980-1901
E-posta: pmemet@ankara.edu.tr
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 24 Mayıs 2026
Kabul: 3 Haziran 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.4

ATIF
Hacıpaşaoğlu, Müzeyyen. 2026. "Maria Yordanidu'nun Loksandra Romanında Algısal Mekân Olarak İstanbul." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 76-91.

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

* Bu çalışma, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bkz. Miouzegien Pelevan Memet, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları" (yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2019).

Balkan Spectrum Journal

İstanbul as a Perceptual Space in Maria Yordanidu's *Loksandra*[**]

ABSTRACT

Maria Yordanidu, a member of the "Thirty Generation" of contemporary Greek literature, began her literary career relatively late in life but quickly captured the attention of both readers and literary circles with her novel **Loksandra**, published in 1963. In her semi-autobiographical novel "*Loksandra*", she explores Istanbul at the turn of the 19th and 20th centuries. The author reflects Istanbul's historical and cultural fabric through its neighborhoods, districts, domestic living spaces, religious structures, and public spaces. Yordaniu conveys the daily life, cultural atmosphere, and social structure of Istanbul—the city where she was born and raised—through simple yet detailed descriptions. She presents the narrative from the perspective of Anna, the granddaughter of the main character *Loksandra*, and reflects a life shaped by nostalgia for the city.

In this context, İstanbul emerges in the narrative not only as a setting in which events take place, but also as a perceptual space where individual memory, cultural belonging, and social relations are shaped. Throughout the narrative, the city's multicultural character and the dynamics of social life are foregrounded through its neighbourhoods, districts, domestic spaces, and public spaces. This study examines the representation of İstanbul in *Loksandra* within the framework of literary theories of space and evaluates how the neighbourhoods, districts, and public spaces central to the narrative are constructed as narrative spaces.

Keywords: Modern Greek Literature, İstanbul, Urban Literature, Maria Yordanidu, Generation of the Thirties.

AUTHOR
Müzeyyen HACIPAŞAOĞLU Phd
Ankara University, Turkiye
ORCID: 0000-0003-4980-1901
E-mail: pmemet@ankara.edu.tr
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: May 24, 2026
Accepted: June 3, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.4

CITE AS
Hacıpaşaoğlu, Müzeyyen. 2026. "İstanbul as a Perceptual Space in Maria Yordanidu's Loksandra." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 76-91.

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

[**] This study is based on a Master's thesis entitled "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları", See Miouzegien Pelevan Memet, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları" (yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, 2019).

EXTENDED ABSTRACT

This study examines how İstanbul is constructed as a space in Maria Yordanidu's novel *Loksandra*. Yordanidu, who is chronologically situated within the Generation of the Thirties in Modern Greek literature, began her literary production at a late age and reached a wide readership with Loksandra, published in 1963. This semi-autobiographical novel draws on the author's childhood memories, her longing for İstanbul, and her family history. In the novel, İstanbul is presented through the perspective of Loksandra's granddaughter and has a narrative structure in which individual and collective memory are interwoven through a nostalgic return to the past. The main aim of this article is to reveal how İstanbul is represented in *Loksandra* as a cultural, historical, social, and perceptual space beyond its function as a physical setting. In the novel, İstanbul becomes visible through the daily life of the Greek Orthodox community, family relations, religious practices, food culture, and relations established with different communities. The city stands out through its districts, streets, domestic spaces, churches, holy springs, educational institutions, and public spaces.

The theoretical framework of the study is structured around the narrative function of space, social space, spaces of memory, and perceptual space. Henri Lefebvre's approach to space as produced by social relations allows İstanbul in the novel to be read as a social field shaped by the daily practices of different ethnic, religious, and cultural groups. Gaston Bachelard's ideas that associate space with memory, lived experience, and imagination are significant in interpreting the bond established between spaces such as the house, kitchen, garden, and sacred places and the inner world of the characters. In this context, İstanbul is constructed in the novel as a space where social relations are produced and individual memory is shaped.

Maria Yordanidu's literary identity is shaped by a memory-based narrative mode, a plain style and a keen sense of observation. The author transferred her childhood years in İstanbul and the social transformations she witnessed into literature in her later years. In *Loksandra*, the emphasis falls less on complex fictional techniques than on lived experience, remembrance, and the details of everyday life. İstanbul Greek expressions, names of dishes, neighbourhood relations, disappearing professions, and forms of everyday speech give vitality to the narrative. Thus, the work contributes to the preservation of a disappearing way of life within literary memory.

The general appearance of İstanbul in the novel is also remarkable in terms of its historical and geographical dimensions. At the moment of Dimitro's first arrival in the city, İstanbul is described as the "queen of cities," revealing the profound effect it has on the characters. Situated between the Black Sea and the Sea of Marmara and presented as a meeting point of East and West, İstanbul gains the quality of a historical and symbolic center around Hagia Sophia. These descriptions do more than convey the visual beauty of the city, as they also emphasize its historical depth and cultural weight.

Districts occupy an important place in the spatial structure of the novel. Kurtuluş, known in the novel as Tatavla, is one of the principal spaces representing the collective identity of the İstanbul Greek community. Kurtuluş is constructed as an area that preserves the continuity of Greek culture through its schools, sports clubs, taverns, churches, coffeehouses, and the Baklahorani Carnival. The reference to the district with the expression "Why, this is Greece!" shows the strong bond this space establishes with Greek identity. Unlike Westernized Beyoğlu and Galata, Kurtuluş has the quality of a perceptual space where old traditions are preserved and communal solidarity is strongly experienced. The Fener district, on the other hand, stands out in the novel as the intellectual and cultural center of the Greek community. Although Fener is not described in detail in the narrative, it is stated that the district preserves its intellectual importance for the Greeks despite having lost its former splendor. The cultural influence of the Phanar Greek Orthodox College supports the historical value of the district for İstanbul Greeks and Greek identity. Districts such as Arnavutköy, Büyükdere, and Tarabya are associated with the European side and with Greek and European communities.

The cosmopolitan structure of İstanbul is one of the most prominent elements of the novel. The association of the European side with Greeks and European communities, and of the Anatolian side with Turkish and Muslim life practices, reveals the cultural diversity of the city. Ramadan drums, the sounds of the call to prayer, neighborhood customs, professional groups, and everyday relations form the sensory and social texture of İstanbul. In the work, Turks, Greeks, Armenians, Jews, Albanians, and

Tatars are presented as communities living together within certain boundaries. Loksandra's respectful attitude toward ordinary Turkish people becomes clear through the distinction she establishes between the people and the administration. This shows that the culture of coexistence in the novel is built on distance, mutual recognition, and everyday contact.

Bakırköy, on the other hand, appears in the novel as a space directly connected with Loksandra's sense of belonging. With its location overlooking the Sea of Marmara, natural surroundings, and calm atmosphere, Bakırköy is a living space where Loksandra finds peace. Through the tables she prepares, she brings together relatives from Kadıköy, Kurtuluş, and the Bosphorus area, transforming the district into a meeting space where family ties and social solidarity are established. The Balıklı Church of the Virgin Mary and its holy spring constitute one of the most important examples of sacred space in the novel. Also known as Zoodohos Pigi, the church is described as a place where Loksandra finds peace, prays, and seeks healing. The church's historical background extending to the Byzantine period, the healing power of the holy spring, the legend of the fish, the Orthodox cemetery, the hospital, and charitable institutions increase the value of this space in terms of collective memory.

The Üsküdar American Girls' College is associated in the novel with women's education, modernization, and individual emancipation. Anna's being sent to this school represents the encounter of Greek women with modern education beyond the traditional understanding of domestic education. The college's large parks, wooden buildings, and atmosphere in which children move freely create a perceptual space that evokes a sense of peace and freedom for Anna. In this respect, the school stands out as a transformative space in terms of women's participation in social life and individual development.

In Modern Greek literature, *Loksandra* is one of the significant works that foregrounds İstanbul through its historical, cultural, and social dimensions. Yordanidu blends her childhood memories with collective memory and represents the daily life of İstanbul's Greek Orthodox community, its cosmopolitan structure, sacred spaces, and domestic culture. In the novel, İstanbul comes to the fore as a perceptual space that shapes the inner world of the characters, carries collective memory, and gains meaning through the daily life practices of different communities. In this respect, *Loksandra* offers a valuable narrative example for understanding the spatial representation of İstanbul in Modern Greek literature.

Giriş

Çağdaş Yunan edebiyatında özellikle Otuz Kuşağı ile düzyazı alanında toplumsal gerçeklik ve bireysel deneyim belirginlik kazanmıştır. Bu kuşak içerisinde değerlendirilen Maria Yordanidu edebî üretime görece geç bir dönemde başlamış, 1963 yılında yayımlanan *Loksandra* adlı romanıyla kısa sürede hem okurların hem de edebiyat çevrelerinin dikkatini çekmiştir. Yarı otobiyografik unsurlar barındıran bu eserde yazar, doğup büyüdüğü İstanbul'un gündelik yaşamını, kültürel atmosferini ve toplumsal yapısını yalın ve ayrıntılı betimlemelerle aktarmıştır. Anlatıda İstanbul, ana karakter Loksandra'nın torunu Anna'nın bakış açısıyla sunulmuş ve kente duyulan özlem ekseninde şekillenen geçmişe dönük bir yaşam yansıtılmıştır.[1]

Bu yönüyle *Loksandra*, bireysel hatıraların yanı sıra İstanbul'un çokkültürlü yapısını ve Rum toplumunun gündelik yaşamını merkeze almıştır. Eserde bireysel yaşam hikâyeleri ön planda tutulurken, İstanbul toplumsal ve kültürel ilişkilerin şekillendiği algısal bir mekân olarak kurgulanmıştır. Bu doğrultuda semtler, mahalleler, sokaklar ve ev içi yaşam alanları karakterlerin deneyimleriyle ilişkilendirilerek toplumsal aidiyet duygusunun oluşumundaki rolleriyle yansıtılmıştır. Özellikle ev içi mekânlar ile mutfak ve sofra etrafında gelişen olay örgüleri, Rum toplumunun geleneksel değerlerini, aile yapısını ve kültürel sürekliliğini ortaya koymaktadır. Mahalle yaşamıysa komşuluk ilişkileri, karşılıklı dayanışma ve birlikte yaşama kültürü üzerinden aktarılmıştır. Roman boyunca İstanbul'un farklı semtlerine yer verilmesi şehrin mekânsal çeşitliliğinin belirgin bir biçimde izlenebilmesine olanak sağlamaktadır.

Galata'nın dar sokaklarından Beyoğlu'nun canlı atmosferine, Bakırköy'ün tarihsel birikiminden Balıklı'nın kutsal ve manevi dinginliğine, Kurtuluş'un Rum kültürünü yansıtan dokusundan Üsküdar'ın huzur veren kıyılarına uzanan geniş bir mekânsal çeşitlilik aracılığıyla şehrin zengin dokusu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra Fener, Karaköy ve Kumkapı gibi ticaret ve kültür merkezlerinden,

[1] Mario Vitti, *Istoria tis neoellinikis logotechnias* (Atina: Ekdoseis Odisseas, 2003), 470–73.

Beylerbeyi, Çengelköy ve Arnavutköy gibi Boğaz yerleşimlerinden, Adalar'ın sayfiye alanlarından Çatalca'nın kırsalına uzanan mekânlara yer verilmiştir. Anlatıda Ayasofya ve Bizans Surları gibi görkemli yapılar şehrin tarihini temsil ederken, Fener Rum Erkek Lisesi ve Üsküdar Amerikan Koleji gibi eğitim kurumları ile şehrin farklı bölgelerindeki toplumsal ve kültürel çeşitlilik yansıtılmıştır. Bu mekânsal çeşitlilik, İstanbul'un coğrafi bir mekân olmanın ötesinde her semtte farklı bir dilin yankılandığı, mutfaklardan iştah açıcı kokuların yükseldiği ve çeşitli dinî inanışların birbirine karıştığı duyusal bir derinliğe sahip algısal bir mekân olarak kurgulandığını göstermektedir. Bu bağlamda Maria Yordanidu, kentin kozmopolit yapısını anılarıyla ve deneyimleriyle ilişkilendirerek İstanbul'u kültürel belleğin yeniden üretildiği bir mekân olarak kurgulamıştır.[2]

1. Maria Yordanidu ve Çağdaş Yunan Edebiyatındaki Yeri

Maria Yordanidu, 23 Eylül 1897'de İstanbul'da doğmuş ve 6 Kasım 1989'da Atina'da hayatını kaybetmiştir. Çocukluk yıllarını (1901-1909) İstanbul ve Pire arasında geçiren yazar, geleneksel bir aile ortamında yaşamında derin izler bırakan, en ünlü romanına adını veren büyükannesi Loksandra ile birlikte büyümüş ve mutlu bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Ortaöğrenimini İstanbul Amerikan Koleji'nde tamamlamıştır. 1914 yılında Rusya'nın Batum bölgesine yaptığı bir ziyaret sırasında savaş koşulları nedeniyle memleketine dönememiş ve eğitimini burada sürdürmek zorunda kalmıştır. Lise eğitimini İngilizce özel dersler vererek kendi imkânlarıyla tamamlamıştır. 1919 yılında -Mütareke Döneminde- İstanbul'a dönen yazar, bir ticaret şirketinde çalışmaya başlamış ve kısa bir süre sonra İskenderiye'ye taşınmıştır. 1923 yılında Atina'ya yerleşerek yaşamının geri kalanını burada sürdürmüştür. Yordanidu'nun yaşamı, 20. yüzyılın çalkantılı tarihsel süreçleri içinde şekillenmiştir. Dönemin siyasal atmosferinde Yunan Komünist Partisi (KKE) ile bağlantılı olması ve uzun yıllar Sovyetler Birliği'nin diplomatik temsilciliklerinde görev yapması, yaşamını şekillendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Yunanistan'da Metaksas rejimi (1936-1941), İkinci Dünya Savaşı, Alman işgali ve İç Savaş gibi kritik dönemlere tanıklık eden yazar, bu süreçte siyasi görüşleri nedeniyle sürgüne gönderilmiş ve çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen güçlü gözlem yeteneğini ve eleştirel bakışını korumuş, dogmatik yaklaşımlardan uzak bir entelektüel duruş sergilemiştir.[3]

Yordanidu, İstanbul'da geçirdiği çocukluk yıllarını, tanık olduğu savaşları ve yaşamı boyunca edindiği deneyimleri ileri yaşlarında edebiyata aktarmaya karar vermiştir. 66 yaşında kaleme aldığı *Loksandra* adlı yarı otobiyografik romanıyla 1963 yılında edebiyat dünyasında tanınmış ve geniş bir okur kitlesine ulaşmıştır. Edebî üretiminde güçlü bir kurgu tekniğinden ziyade anı ve çağrışımlara dayalı anlatım tekniğini tercih eden yazar, içten üslubuyla dikkat çekmiştir. Yalın ve akıcı bir dil kullanan Yordanidu, kendi deneyimlerini ve toplumsal dönüşümleri realizm doğrultusunda ele almıştır. Gösterişten uzak anlatımı, ölçülü betimlemeleri ve abartıdan kaçınan yaklaşımı, eserlerine özgünlük kazandırmıştır. Diyaloglarda İstanbul Rumlarının gündelik diline ve kültürel ifadelerine yer vererek anlatının inandırıcılığını pekiştirmiştir. Bu yönüyle Yordanidu, çağdaş Yunan edebiyatında kendine özgü anlatım tarzıyla öne çıkan yazarlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Unutulmaya yüz tutmuş bir dönemi ve sıradan insanların yaşamını merkeze alması, eserlerine tarihsel ve toplumsal açıdan kalıcı bir değer kazandırmıştır.[4]

Yazar 1978 yılında, eserlerinde İstanbul'u ve İstanbul Rum toplumunun kültürel mirasını konu edinmesinden dolayı İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından Altın Haç (Χρυσό Σταυρό) nişanı ile Ekümenik Taht'ın Arhondissa (Οφφίκιο της Αρχόντισσας του Οικουμενικού Θρόνου) ünvanına layık görülmüştür.[5]

2. Bir İstanbul Düşü Olarak *Loksandra*

Yazarın *Loksandra*'yı kaleme alma amacı kendi ifadesiyle, yaşamı boyunca biriktirdiği hatıraları ve şehre duyduğu derin sevgiyi dile getirme arzusuna dayanmaktadır. Eser, gündelik yaşamın ayrıntılarını, insan

[2] Miouzegien Pelevan Memet, "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019), 84–88.
[3] Lina Kasdagli, "Maria Iordanidou," *Nea Estia* 126, no. 1498 (1989): 1584–1585.
[4] Aleksis Ziras, "Maria Iordanidou," in *Leksiko neoellinikis logotechnias: Prosopa, erga, revmata, ori* (Atina: Patakis, 2007), 920.
[5] Charalampos K. Vaios, *Mnimi tis allis ochthis* (Atina: Ekdoseis Tsoukatou, 1999), 53–54.

ilişkilerini ve İstanbul'un kültürel dokusunu içten bir anlatımla ele almasıyla, kısa sürede okurların ilgisini çekmiş ve çok sayıda baskı yapılmıştır.[6] Eser, gördüğü yoğun ilginin ardından aynı adla televizyon dizisine de uyarlanmıştır. Grigoris Grigoriou yönetmenliğinde 1980-1981 yılları arasında otuz bölüm hâlinde yayımlanan uyarlama, Loksandra'nın ileri yaşta dört çocuklu dul Dimitros ile evlenmesiyle başlayan yaşamını ve Birinci Dünya Savaşı öncesi İstanbul'un toplumsal yapısını izleyiciye aktarmıştır.[7]

İstanbul Rum toplumunun gündelik yaşamını, değerlerini ve kültürel atmosferini yansıtan roman, kaybolmaya yüz tutmuş yaşam biçiminin ve kolektif hafızanın edebî bir ifadesi niteliğindedir. Maria Karavia'nın da belirttiği üzere, Yordanidu bu eserinde yalnızca bir kadının ya da ailenin hikâyesini değil, İstanbul'dan Atina'ya uzanan bir toplumsal deneyimi, bir yaşam tarzını ve kültürel sürekliliği konu edinmiştir. Romanın başarısı yalnızca nostaljik bir atmosfer yaratmasından değil, gündelik yaşamın sadeliğini inandırıcı biçimde yansıtmasından da kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda Maria Yordanidu, anı ve gözleme dayalı içten ve yalın anlatımıyla İstanbul'un kozmopolit yapısını bireysel deneyimlerle harmanlayarak esere tarihsel ve duygusal bir derinlik kazandırmıştır.[8]

Loksandra, yazarın büyükannesine ve kendi çocukluk anılarına dayanan yarı otobiyografik bir romandır. Eserde, İstanbul doğumlu ana karakter Loksandra etrafında şekillenen aile yaşamı, bireysel hafıza ve toplumsal yaşam aktarılmaktadır. Romanda Loksandra karakteri yazarın büyükannesini, Anna karakteri ise doğrudan yazarı temsil etmektedir. Anna'nın Amerikan Koleji'nde eğitim görmesi, bir dönem Atina'da yaşadıktan sonra İstanbul'a geri dönüşü gibi yaşam kesitleriyle yazar, kendi hayatını akıcı ve içten bir anlatımla kurmaca dünyaya taşımıştır.

Eser, 1870'li yıllar ve sonrasını konu edinmesine rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasal gelişmelerini anlatının merkezine doğrudan taşımamaktadır. Ancak dönemin tarihsel arka planı tamamen dışlanmamış, Osmanlı-Rus Savaşı (1877–1878) ve ardından 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması gibi önemli olaylara dolaylı göndermeler yapılarak özellikle Rum toplumunun siyasal ve gündelik yaşamda sahip olduğu imtiyazlara dikkat çekilmiştir. Benzer şekilde Fener Rum Patrikhanesi, Rum eğitim kurumları ve 19. yüzyılda İstanbul'da meydana gelen büyük yangınlara da yer verilerek dönemin tarihsel ve toplumsal atmosferi okuyucuya hissettirilmiştir. Taht mücadeleleri ve siyasal dönüşümler, Abdülmecid ve Abdülhamid gibi tarihsel figürlere yapılan örtük ve dolaylı göndermeler aracılığıyla anlatıya dâhil edilmiştir. Siyasal gelişmelerin geri planda tutulması, Maria Yordanidu'nun anlatının odağını gündelik yaşam pratikleri ve toplumsal deneyimler üzerine kurma tercihinden kaynaklanmaktadır. Ancak Osmanlı yönetimine yönelik eleştirel tutum, "lanetlenmiş" [αδικιωρισμένος/adikiorismenos] gibi argo ifadeler aracılığıyla açık biçimde dile getirilmiş ve bu söylem üzerinden iktidara karşı duyulan hoşnutsuzluk yansıtılmıştır. Bu durum, Çağdaş Yunan edebiyatında Türk yönetici imgesine ilişkin anlatı geleneğiyle ilişkilendirilebilir. Söz konusu imge, Yunan devletinin kuruluş sürecinde yaşanan tarihsel deneyimlerin ve kolektif hafızada yer eden travmatik olayların etkisiyle şekillenmiş siyasal, kültürel ve ideolojik dinamikler doğrultusunda edebî metinlere de yansımıştır.[9]

Bununla birlikte romanda, iki kültürün bir arada yaşadığı toplumsal yapıda halkın devlet politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilmemesi de dikkat çekicidir. Gündelik yaşam içinde halklar arasında kurulan yakınlık, karşılıklı saygı ve birlikte yaşama kültürü, yönetime yönelik eleştirel ve olumsuz bakışla karşıt bir şekilde konumlandırılmıştır. Anlatının genelinde halk ile yönetim arasında belirgin bir ayrım yapılarak, siyasal otoriteye yönelik olumsuz tutumun doğrudan toplumun tamamına yönelmediği mesajı verilmiştir.

Bunun yanı sıra eserde, hamam kültürüne de yer verilmektedir. Romanda, Rum kadınlarının, Türk kadınlarıyla benzer biçimde haftanın belirli günlerinde hamama giderek yanlarında getirdikleri yiyeceklerle sazlı sözlü eğlenceler düzenledikleri betimlenmektedir. Bu betimlemeler, farklı etnik ve kültürel topluluklar arasında paylaşılan ortak yaşamı ve kültürel etkileşimi yansıtmaktadır. Eserde hamam, yemek ve çay kültürü gibi unsurların ayrıntılı biçimde betimlenmesi, fetih sonrasında Rum

[6] Kasdagli, "Maria Iordanidou," 1585.
[7] "Loksandra," *ERT Archive*, accessed February 13, 2026, https://archive.ert.gr/7672/
[8] Maria Karavia, "Loksandra saranta chronia meta," *Nea Estia* 155, no. 1764 (2004): 173–174.
[9] Herkül Millas, *Türk Romanı ve "Öteki": Ulusal Kimlikte Yunan İmajı* (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000), 284.

toplumunun Osmanlı kültürüyle etkileşim içinde olduğunu ve bu kültürel unsurların gündelik yaşam pratiklerinde yer aldığını göstermektedir.

Loksandra aracılığıyla, savaş öncesi ve sonrası İstanbul Rum toplumunun gündelik yaşamı ve tarihsel dönüşümleri takip edilebilmektedir. Eserde gündelik yaşamın yanı sıra Loksandra'nın mutfak düzenine, hazırladığı yemek ve tatlılara, kadınların el işi gibi uğraşlarına ve İstanbul'a özgü kültürel unsurlara da yer verilmiştir. [10] Bu kültürel etkileşim, romanda gündelik yaşamın kadın bakış açısından betimlenmesinde belirginleşmektedir. Nitekim İstanbul, anlatıda toplumsal yönü dışında ev kültürü üzerinden de anlatılmaktadır. Kurulan sofralar, el işi nakış işlemeler ve gündelik eşyalar aracılığıyla şekillenen bu kültürel yapı, bilhassa kadınların ve esas olarak Loksandra'nın bakış açısıyla aktarılmaktadır. Bu yönüyle eser, İstanbul Rum toplumunun gündelik yaşamını, ev kültürünü ve aile içi ilişkilerini kadın deneyimi ekseninde de yansıtmaktadır.[11]

3. Mekânın Anlatıdaki İşlevi

Edebî anlatılarda mekân, olayların gerçekleştiği fiziksel bir alan olmanın ötesinde, anlatının kurucu unsurlarından biri olarak işlev görmektedir. Roman kuramı açısından mekân, olay örgüsünün gelişimini destekleyen, karakterlerin psikolojik ve toplumsal konumlarını yansıtan ve metnin genel atmosferini kuran temel bir yapı taşıdır. Bu çerçevede mekân, ülkeler ve şehirler gibi geniş ölçekli alanların taşıdığı sembolik anlamlardan, doğaya ait unsurlara, yollar, meydanlar, yapılar ve evler gibi toplumsal yaşamın somut görünümlerine uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Kimi anlatılarda nesneler ile insan bedeni ya da bedenin parçaları dahi mekânın bir parçası olarak konumlandırılmaktadır.[12]

Karakterler ve olay örgüsüyle kurduğu doğal ilişki sayesinde mekân, kurmaca dünyanın ayrılmaz bir parçası hâline gelerek anlatının bütünlüğünü sağlamaktadır. Karakterin mekânla kurduğu ilişki daha anlamlı bir boyut kazanırken, mekânın anlatı içerisindeki işlevi de derinlik kazanmaktadır. Dolayısıyla mekân, "*tanıtım*" ya da "*takdim*" işlevinin ötesinde, olayların gerçekleştiği çevreyi tanıtarak karakterleri belirginleştiren, toplumsal yapıyı yansıtan ve anlatının atmosferini kuran işlevsel bir unsurdur.[13] Bu noktada mekânın anlatı içindeki işlevi, toplumsal boyutuyla birlikte ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Henri Lefebvre'ye göre mekân, toplumsal ilişkiler tarafından üretilen ve toplumdan topluma değişen bir olgudur. Lefebvre, mekânın hem bir ürün hem de üretim süreçlerine müdahil olan bir unsur olduğunu vurgulayarak mekânın ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkilerle iç içe geçmiş toplumsal bir ürün olduğunu belirtmektedir.[14] Bu toplumsal yaklaşımın yanı sıra mekânın bireysel deneyim ve imgelemle kurduğu ilişki de dikkat çekicidir.

Gaston Bachelard, mekânı özellikle bilinç ve şiirsel imgelem düzeyinde ele alarak bireyin iç dünyasında taşıdığı anlamlara dikkat çekmiştir. Bachelard'a göre mekân, fiziksel bir çevre dışında bireyin anıları, deneyimleri ve imgesel yaşantısıyla bütünleşen bir varlık alanıdır. Bachelard, özellikle ev ve ev içi alanlara bağlı mekânların, bireyin geçmişini koruyan ve hatıraları saklayan "*sığınaklar*" olarak işlev gördüğünü aktarmaktadır. Bu doğrultuda mekân, zamanı kendi içinde yoğunlaştıran bir yapıya dönüşmektedir. Bireyin geçmiş deneyimleri, kronolojik bir zaman akışı dışında belirli mekânsal odaklarda birikmekte ve bu mekânlar aracılığıyla yeniden hatırlanmaktadır. Bu yönüyle mekân, belleğin taşıyıcısı olarak işlev görmekte ve bireyin iç dünyasını anlamada belirleyici bir unsur hâline gelmektedir.[15] Bachelard'ın hafıza ve yaşanmışlık vurgusu, mekânın toplumsal ve kültürel değerlerin aktarımındaki rolünü yansıtmaktadır.

Kurmaca dünyada mekânın işlevi, toplumsal gerçekliğin aktarımında da belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bu temelde mekân, bünyesinde barındırdığı kültürel, ekonomik ve gündelik yaşam unsurları aracılığıyla toplumsal değerleri yansıtmakta ve romanın toplumsal bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Mehmet Tekin'in de vurguladığı üzere mekân, uygarlığın ve toplumsallaşmanın somut

[10] Petros Markaris, "I Poli ke o ikiakos politismos tis: Apo tin Loksandra stin Politiki Kouzina," *Nea Estia* 155, no. 1764 (2004): 181.
[11] Özlem Kardaş, "I parousia tis Konstandinoupolis se ellines pezografous: G. Theotokas, Leonis, M. Iordanidou, Loksandra, Thr. Kastanakis, O Chatzi Manouil, Th. Korovinis, Fachise Tsika, G. Makridakis, I Alosi tis Konstandias" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selanik Aristoteles Üniversitesi, 2015), 45.
[12] Fatih Tepebaşlı, *Roman İncelemesine Giriş* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2012), 65.
[13] Mehmet Tekin, *Roman Sanatı: Romanın Unsurları* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015), 143.
[14] Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014), 24–25.
[15] Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, çev. Aykut Derman (İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996), 40–46.

bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bir dönemin toplumsal yapısı, yaşam biçimi, eşya kültürü, gündelik alışkanlıkları ve dilsel kullanımları mekânsal tasvirler aracılığıyla edebî metne aktarılmaktadır.[16]

Mekânın toplumsal işlevi, kimlik inşası sürecinde de belirginlik kazanmaktadır. Özellikle azınlıklar ve belirli topluluklar açısından mekân, bireye ait alan ile çevresi arasındaki sınırı nasıl inşa ettiğini gösteren önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Birey ile mekân arasında kurulan ilişki, farklı yaşam alanlarının birbirinden ayrılmasını sağlarken, bu alanlara çeşitli anlamlar yüklenmesine de imkân tanımaktadır. Bu bağlamda "*yer kimliği*" kavramı, bireyin ev, mahalle, sokak ve şehir gibi mekânlarla kurduğu ilişkiyi ifade etmektedir. Dolayısıyla bir mekânın kimliği, fiziksel özelliklerinden ziyade bireyler tarafından nasıl algılandığı ve deneyimlendiği doğrultusunda şekillenmektedir.[17] Bu çerçevede mekânın kimlik inşasındaki rolü, *Loksandra* romanında karşılık bulmaktadır. Yordanidu'nun anlatısında İstanbul, olayların yaşandığı bir mekân olmanın ötesinde bireysel deneyimlerin, toplumsal ilişkilerin, kültürel belleğin iç içe geçtiği, Rum toplumunun yaşamını yansıtan bir algısal mekândır. Algısal mekânlar, anlatıda yer alan karakterlerle doğrudan ilişki içerisinde bulunan ve anıların yoğun biçimde deneyimlendiği mekânlardır. Bu mekânlar, yalnızca topografik ve coğrafi bir konumdan ibaret olmayıp anlam yüklü hatıralarla örülü yapıları aracılığıyla karakterlerin iç dünyasını ve geçmişle kurdukları bağı temsil etmektedir.[18]

Algısal mekânlar, işlevsel özelliklerine göre kapalı ve dar mekânlar ile açık ve geniş mekânlar olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Kapalı ve dar mekânlar, karakterlerin iç dünyalarıyla doğrudan ilişkili olup çoğunlukla ruhsal sıkışmışlık, çatışma ve içe kapanma durumlarını yansıtan alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür mekânlarda, fiziksel sınırlar ile karakterin psikolojik durumu örtüşmekte, yaşadığı bunalım, yalnızlık duygusu yansıtılmaktadır.[19] Buna karşılık açık ve geniş mekânlar, karakterin çevresiyle uyum içerisinde olduğu, kendisini daha özgür ve güvende hissettiği alanlardır. Bu tür mekânlarda karakter, bulunduğu çevreyle barış içinde sunulmakta huzur, dinginlik ve aidiyet duyguları açığa çıkmaktadır.[20]

Mekânın algısal boyutu, karakterlerin ruhsal durumunun yanı sıra anlatının nasıl kurgulandığıyla da doğrudan ilişkilidir. Yazar, kendi duygu ve düşüncelerini karakterler aracılığıyla yansıtırken, olay örgüsünü de bu duygular ekseninde kurgulamaktadır. Ancak bu kurgu, anlatım tarzına bağlı olarak okuyucu tarafından farklı şekillerde algılanabilmektedir.[21] Bu durum, mekân tasvirlerinin nesnel ve öznel olmak üzere iki farklı düzlemde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Nesnel tasvirlerde mekân, gözleme dayalı ve ayrıntılı bir biçimde sunulurken, öznel tasvirlerde karakterin ruh hâline bağlı olarak seçilen ve anlam kazanan unsurlara yer verilmektedir.[22] Bu çerçeve, Maria Yordanidu'nun *Loksandra* romanında mekânın nasıl kurgulandığını çözümlemek açısından işlevsel bir zemin sunmaktadır. Nitekim romanda İstanbul, toplumsal ilişkilerin ve bireysel hafızanın şekillendiği, karakterlerin iç dünyalarıyla bütünleşen huzur buldukları algısal bir mekân olarak öne çıkmaktadır.

4. Romanda Algısal Mekân Olarak İstanbul

Maria Yordanidu'nun *Loksandra* romanında İstanbul, anıların, kültürel kimliğin ve toplumsal ilişkilerin kurulduğu, Rum kültürünü ve "eski İstanbul"un kozmopolit yapısını yansıtan açık ve algısal bir mekân olarak kurgulanmıştır. Roman boyunca adı geçen mekânlar, karakterlerin gündelik yaşamlarıyla bütünleşerek hem bireysel hem de kolektif hafızayı görünür kılmaktadır. Çeşitli olay örgüleriyle Rum Ortodoks toplumunun İstanbul'daki yaşamı, gelenek ve görenekleri, Rum nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Kurtuluş, Beyoğlu ve Fener gibi semtlerde düzenlenen eğlenceler, bayram sofraları, akrabalık ilişkileri, halk kültürüne ait unsurlar ve kilise ziyaretleri aktarılmaktadır.

---

[16] Tekin, *Roman Sanatı*, 145.
[17] Ali Budak, *Roman Kimlik Kültür: Kuramsal Metin İncelemeleri* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017), 60.
[18] Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin, *Romanda Mekân: Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2017), 13.
[19] Murat Belge, *Edebiyat Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 37–38; Korkmaz ve Şahin, *Romanda Mekân*, 14–16.
[20] Korkmaz ve Şahin, *Romanda Mekân*, 21–22.
[21] Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2002), 59–60.
[22] Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi* (Ankara: Öncü Kitap, 2007), 137–41.

Eserde Türk-Rum ilişkilerini yansıtan unsurların yanı sıra Nasrettin Hoca fıkraları gibi kültürel aktarım örneklerine de yer verilmiştir. Tulumbacı, manav, bekçi, salepçi ve kömürcü gibi mesleklerin betimlenmesi ise dönemin toplumsal yapısını ve meslek çeşitliliğini göstermektedir. Bu unsurlar, anlatı boyunca İstanbul'un sosyal dokusunu yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra eserde, İstanbul'un farklı mekânları çevresel ve algısal boyutlarıyla tasvir edilerek şehrin gündelik yaşamla iç içe geçmiş yapısı yansıtılmış ve İstanbul "şehirlerin kraliçesi" olarak imgelenmiştir.

Eğitim amacıyla İstanbul'a gelen Dimitro'nun, şehrin büyüleyici görünümü karşısındaki hayranlığı, mekânın karakter üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Karadeniz ile Marmara Denizi arasında, Doğu ile Batı'nın Ayasofya çevresinde kesiştiği İstanbul, tarihsel ve coğrafi özgünlüğüyle öne çıkmaktadır:

> "*İstanbul'a varınca Dimitro'nun gözleri parıldamıştı. Güzelim Yeditepe. "Selam sana İstanbul, şehirlerin Kraliçesi." İki kıta üzerine yayılmış İstanbul bir yandan kuzeyde Karadeniz'i, bir yandan da güneyde Marmara'yı kucaklıyordu. Bu iki denizden gelen karşılıklı akıntıların, onu elde etmek için yürüyüşe geçmiş olduklarını sanırsınız. Doğu ile Batı güreşiyor, onu paylaşamıyorlar, Sarayburnu önlerinde, İstanbul'un kalbi Ayasofya'nın ayakları altında köpürüyor ve dolanıp duruyorlar*."[23]

İstanbul'un "şehirlerin kraliçesi" olarak betimlenmesinin ardından, semtlerin ayrıntılı tasvirleri aracılığıyla şehrin tarihsel geçmişi ile Rum toplumunun gelenek ve göreneklerine de yer verilmektedir. Bu bağlamda Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kurtuluş, Fener ve Beyoğlu gibi semtler, toplumsal ilişkilerin, kültürel zenginliğin ve kolektif kimliğin şekillendiği mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Anlatıda özellikle Kurtuluş için kullanılan "*Yahu burası Yunanistan!*"[24] benzetmesi, bölgenin Rum kimliğiyle kurduğu güçlü bağa işaret etmektedir. Romanda Kurtuluş, İstanbul Rumlarının dilini, geleneklerini ve gündelik yaşam pratiklerini koruyan bir kültürel merkez olarak konumlandırılmıştır. Bu çerçevede Büyük Perhiz öncesinde gerçekleştirilen Kathari Deftera ve Baklahorani Karnavalı[25] gibi ritüeller, semtin sosyal yaşamını yansıtan önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Yaklaşık beş yüz yıl boyunca sürdürülen bu kutlamalar, kolektif hafızanın ve kültürel sürekliliğin korunmasına katkı sağlayan toplumsal etkinlikler olarak aktarılmaktadır. Anlatıda Kurtuluş, Batılılaşma ile bütünleşen Beyoğlu ve Galata'dan farklı olarak kendi kültürel dokusunu ve Bizans'tan devralınan sürekliliği koruyan bir mekân olarak tasvir edilmektedir:

> "*Tarihi Ay-Dimitri tapınağı çevresinde Tatavlalılar, okulları, spor salonları ve gazinoları ile tam bir birlik içinde yaşamaktaydılar. Birbirlerine olan bağlılıkları ile Roma'lılar devrindeki Hıristiyan toplulukları hatırlatıyorlardı. İstanbul'un nüfusu yüzde yüz Rum olan tek semti Tatavla idi. Bir Türk, kendisine yalvarsan da buraya adım atmak istemezdi. Eski gelenek ve görenekler burada korunuyordu. [...] İstanbul'un her yerinde gelen Rumların toplandıkları Baklahorani de buradaydı.*"[26]

Kurtuluş'un yanı sıra Fener semti de romanda Rum toplumunun düşünsel ve kültürel merkezi olarak öne çıkmaktadır. Bu semtteki okullar, dernekler ve dinî kurumlar aracılığıyla Yunan Aydınlanmasının önemli kültür merkezlerinden biri olarak kabul edilen Fener semtine anlatıda ayrıntılı biçimde yer verilmemesine rağmen, semtin tarihsel ve kültürel ağırlığı vurgulanmıştır. Anlatıda, Fener'in eski ihtişamını büyük ölçüde yitirmiş olduğu belirtilse de Rum toplumu açısından düşünsel önemini koruduğu ifade edilmektedir: "*Küçük Haliç'te bulunan Fener, eski parlaklığını kaybetmiş olmasına*

[23] Maria Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, çev. Osman Bleda (İstanbul: Belge Yayıncılık, 1992), 13.
[24] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 87.
[25] Baklahorani/Tatavla/Apukurya Karnavalı 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Kurtuluş'ta Rum Ortodoks topluluğu tarafından Büyük Perhiz öncesinde düzenlenen, Antik Yunan ve Roma karnaval geleneklerinden izler taşıyan bir kutlama geleneğidir. Triodion döneminin sonunda ve Büyük Perhiz'in başlangıcında gerçekleştirilen bu kutlamalar, Antik Yunan ve Roma karnaval gelenekleri ile Ortodoks dinî takviminin birleşimini yansıtmaktadır. Katılımcıların maskeler ve kostümlerle sokaklara çıkarak müzik, dans ve çeşitli gösteriler düzenlediği bu şenlikler, Kurtuluş'tan Beyoğlu'na uzanan kutlamalar farklı etnik ve dinî toplulukların katılımıyla İstanbul'un kozmopolit yapısını görünür kılmıştır. 20. yüzyıl ortalarına kadar varlığını sürdüren karnaval, 1920'li yıllardan itibaren giderek azalmış ve 1940'lı yıllarda kesintiye uğramıştır. Günümüzde 2010'lu yıllardan itibaren sınırlı şekilde yeniden canlandırılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Paraskevi Dandali, "The Story of Baklahorani: Carnival Traditions in Istanbul," *ANAMED*, accessed April 25, 2026, https://anamed.ku.edu.tr/the-story-of-baklahorani-carnival-traditions-in-istanbul-2/
[26] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 29–32.

rağmen Rumların düşünce merkezi olmaya devam ediyordu."[27] Semtin Rum toplumu açısından taşıdığı önem, eserde Fener Rum Erkek Lisesi'nin (Μεγάλη του Γένους Σχολή) İstanbul Rumları ve Yunan kimliği üzerindeki kültürel etkisiyle de ilişkilendirilmiştir.

Rum nüfusunun yoğun olarak yaşadığı yerler arasında Arnavutköy, Büyükdere ve Tarabya da anılmaktadır. Özellikle Avrupa Yakası'nın tasviri sırasında bu bölgelerde ağırlıklı olarak Rumların ve Avrupalı toplulukların yaşadığı belirtilmekte, bölgenin Avrupa kentlerini andıran yapısına dikkat çekilmektedir: "*Boğazın Avrupa Yakasında genel olarak Rumlar ve Avrupa asıllı kişiler otururdu: -Mega Rema, Büyükdere ve Tarabya gibi semtlerin Avrupa'dan farkı yoktu*."[28] Bu betimleme aracılığıyla Maria Yordanidu, Avrupa Yakası'nın Batılı yaşam tarzına ve kozmopolit toplumsal yapısına dikkat çekmiştir.

İstanbul'un kozmopolit yapısı Avrupa ve Anadolu yakaları üzerinden kurulan mekânsal karşıtlık aracılığıyla da takip edilebilmektedir. Şehrin iki kıyı arasında konumlanışı, farklı toplulukların kendi geleneklerini ve yaşam biçimlerini koruduğu kültürel bir harman olarak anlatılmaktadır. Avrupa Yakası'nda ağırlıklı olarak Rumların ve Avrupalı toplulukların, Anadolu Yakası'nda ise Türk nüfusun yoğun olduğu belirtilmiştir. Ramazan davulları ve masalsı bir ses olarak yükselen ezan, Anadolu Yakası'nın gündelik yaşamını ve dinî atmosferini yansıtan unsurlar olarak öne çıkmaktadır.[29] Bu yönüyle İstanbul, farklı inançların, ritüellerin ve yaşam biçimlerinin bir arada var olduğu kozmopolit bir mekân olarak imgelenmiştir:

> "*O devirde İstanbul, Anadolu ve Avrupa kıyılarına yayılmış, şehirlisi ve köylüsüyle bir harman yeriydi. Her şehrin, her semtin, her köyün kendine özgü bir niteliği bulunur ve bu mekânlarda çoğunluğu oluşturan nüfusun gelenek ve görenekleri hüküm sürerdi. Boğaz'ın Avrupa yakasında genel olarak Rumlar ve Avrupa kökenli topluluklar yaşardı; Mega Rema, Büyükdere ve Tarabya gibi semtler Avrupa şehirlerinden farksız bir görünüm sergilerdi. Asya yakasında ise Ramazan ayının gelişi, müminlere hatırlatmak amacıyla çalınan davullarla duyurulurdu. Burada müezzin, günde beş vakit aksatmadan Allah'ın birliğini ve Muhammed'in O'nun peygamberi olduğunu ilan ederdi. Müezzinin sesi, sanki bir masal âleminden geliyormuş gibi Avrupa yakasından işitilirdi."*[30]

Eserde, Rum toplumunun görece merkezî konumuna karşın Türk, Ermeni, Yahudi, Arnavut ve Tatar topluluklarının belirli sınırlar dâhilinde, birbirleriyle tam anlamıyla iç içe geçmeden bir arada yaşadıkları bilgisi verilmektedir. Bu durum, farklı etnik ve kültürel grupların kendi kimliklerini koruyarak sürdürdükleri birlikte yaşama kültürünü bir diğer ifadeyle kültürel kozmopolitliği temsil etmektedir. Kültürlerin bir arada varlık gösterdiği anlatıda, özellikle sıradan Müslüman halka yönelik saygı tutumunun hâkim olduğu görülmektedir. Loksandra'nın bekçiye düzenli olarak ikramlarda bulunması ve farklı meslek gruplarıyla kurduğu gündelik ilişkiler, bu yaklaşımın somut yansımaları arasında yer almaktadır. Sıradan halka duyulan saygıya karşın eleştirel tavrın doğrudan yöneticilere ve padişahlara yöneltilmesi, anlatı boyunca çeşitli olay örgülerinde göze çarpmaktadır. Zaman zaman halka yönelik kullanılan "Müslüman Köpekler" "Αγαρηνά σκυλιά"[31] [Agarina skilia][32] gibi ifadelerin,[33] özellikle savaş ve siyasi çalkantıları içeren sohbetler sırasında ortaya çıkması anlık öfke ve tepkiyi yansıtmaktadır. Ancak bu tür söylemlere rağmen Loksandra, yaşanan siyasi gelişmelerin sorumluluğunu yönetime atfetmekte, halkın bu süreçlerle doğrudan ilişkisi olmadığını vurgulayarak onlara karşı kalıcı bir düşmanlık geliştirmemektedir. Loksandra'nın tutumu, farklı toplumsal kesimler arasında ayrım gözeten ve gündelik yaşam pratikleri içinde şekillenen mesafeli fakat saygıya dayalı bir birlikte yaşama anlayışını temsil etmektedir.

---

[27] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 14.
[28] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 14.
[29] Damla Demirözü, "Çağdaş Yunan Edebiyatının Biri Rum (Loksandra) Diğeri Yunan (Leonis) İki Karakterinin Gözünden İstanbul (1839–1922)," *Roman Kahramanları*, no. 38 (2019): 130.
[30] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 14–15.
[31] Αγαρηνά σκυλιά: Müslüman Köpekler. Αγαρηνός-ή-ό: 1. Bizans Dönemi Müslümanlara, Araplara yönelik kullanılan ifadedir. 2. Karakterize etme amaçlı Türk/sert, barbar gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Bkz. Yorgos Mpampiniotis, *Leksiko tis neas ellinikis glossas* (Atina: Kentro Leksikologias, 2019), 48.
[32] Maria Yordanidu, *Loksandra* (Atina: Estia, 2016), 46.
[33] Bu ifade Türkçe çeviriye dâhil edilmemiştir.

> "*—Vah! Üç kere Vah! Canlara kıyılıyor, anaların gözleri yine yaşlı. Cehennem ateşinde yanasıcalar! Köpekler! [...] Öyle ya, bu olayların Ali ile ya da parmağında dolama çıkınca gelip kendisinden ayazma suyu isteyen yumurtacısı Mustafa ile ne ilgisi vardı?*"[34]

Bakırköy, romanda Loksandra'nın aidiyet duygusunu, gündelik yaşamını ve aile ilişkilerini yansıtan algısal bir mekân olarak merkezî bir konumdadır. Loksandra'nın yemek kültürüne verdiği önem doğrultusunda hazırladığı sofralar, Kadıköy, Kurtuluş ve Boğaz çevresinden gelen akrabaları bir araya getirmekte, bu durum semti aile bağlarının ve toplumsal dayanışmanın kurulduğu bir buluşma alanına dönüştürmektedir. Marmara Denizi'ne bakan konumu, doğal çevresi ve sakin atmosferiyle tasvir edilen ve diğer semtlerle kıyaslanan Bakırköy, Loksandra'nın yaşamla kurduğu bağın temsilcisidir: "*Loksandra'yı, gözlerini bağlayıp hiç bilmediği bir yere bırakırsanız ve sonra da ona, nerede olduğunu sorarsanız size derdi ki «Nerede olduğumu bilmiyorum, ama Bakırköy'de olmadığımı biliyorum.» Bakırköy'ün havası onun derisine işlemişti*."[35]

Anlatıda algısal yönüyle öne çıkan mekânlardan bir diğeri de Balıklı Meryem Ana Kilisesi'dir. Zoodohos Pigi (Ζωοδόχος Πηγή) adıyla da bilinen kilise, İstanbul surlarına yakın konumu ve şifalı olduğuna inanılan ayazmasıyla İstanbul Rum Ortodoks toplumunun önemli dinî merkezlerinden biri olarak imgelenmektedir. Yedikule ile Silivrikapı arasında selvi ağaçlarıyla çevrili bir bölgede konumlanan Balıklı,[36] anlatıda doğal çevresi ve dinî atmosferiyle dikkat çekmektedir. Roman boyunca kilise ve çevresinde yer alan ayazma, Loksandra'nın huzur bulduğu, kendisini manevi açıdan güvende hissettiği ve şifa aradığı kutsal bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Loksandra'nın Balıklı'dan dönüşünde duyduğu mutluluk, karakter ile mekân arasında kurulan duygusal bağı ortaya koymaktadır: "*Bugün Balıklı'da kendimi çok mutlu hissettim. Ama çok diyorum size*."[37]

Balıklı Meryem Ana Kilisesi'nin tarihsel geçmişine yer verilmekte ve mekânın Bizans döneminden itibaren taşıdığı önem vurgulanmaktadır. Zoodohos Pigi ya da resmî adıyla Panagia Pigi Kilisesi, İstanbul surlarına yakın konumu ve ayazmasıyla Rum Ortodoks toplumu açısından önemli bir ibadet merkezi olarak işlev görmektedir. Kaynaklarda kilisenin ilk olarak İmparator I. Leo (457–474) döneminde yaptırıldığı, İmparator I. Justinianos (527–565) tarafından genişletildiği ve Ayasofya'dan arta kalan yapı malzemelerinin burada kullanıldığı aktarılmaktadır. Tarihçi Kedrenos, bu inşa faaliyetlerinin 560 yılında gerçekleştiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra II. Murad döneminde, 1422 yılında bölgedeki kuşatma sırasında kilisenin yıkıldığı, daha sonra Terkos Metropoliti Nikodimos tarafından 1726–1727 yıllarında yeniden inşa edildiği ifade edilmektedir.[38] Romanda bu tarihsel arka plan, Loksandra'nın inanç dünyasıyla ilişkilendirilmiştir:

> "*Söylentiye göre, böbreklerinden hasta olan Kayzer Jüstinyen Balıklı'da şifa bulunca, Ayasofya'nın yapımından arta kalan malzeme ile buradaki Zoodohos Pigi kilisesini onarmıştı. Bu kilise sonraları yeniçerilerce yerle bir edilmişti. Şimdiki kilise ise çok daha sonraları yapılmıştı. Tapınağın avlusunda kilise mensuplarının daireleri vardı. Onların bitişiğinde en büyük Ortodoks Mezarlığı bulunuyordu. Daha ötede (İstanbul'un en iyi doktorlarının çalıştığı hastane, tımarhane ve darül-acezesi ile) Milli Hayır Cemiyeti vardı.*"[39]

Çeşitli olay örgüleriyle Balıklı'da bulunan ayazmanın şifa verici yönüne ve İstanbul'un fethi ile hafızalara kazınan rivayete de yer verilmiştir. Fetih sırasında tavadan suya atladığına inanılan balıklara dair rivayet, İstanbul Rum halk kültürünün dikkat çekici anlatılarından biri olarak metinde yer almaktadır. Edmondo De Amicis'in İstanbul üzerine kaleme aldığı seyahatnamesinde de aktarılan bu rivayete göre, İstanbul'un fethedildiği sırada balık kızartan bir keşişe şehrin fethedildiği haberi verilir. Keşiş ise buna ancak tavadaki balıkların canlanıp suya atlaması durumunda inanacağını söyler. Bunun üzerine yarı kızarmış balıkların tavadan fırlayarak kilisede yer alan havuza atladığına inanılmaktadır.[40] Anlatıda bu rivayete yer verilerek ayazmanın berrak suları ve havuzda yüzen balıkları, Balıklı Meryem Ana

[34] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 37–38.
[35] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 89.
[36] Joseph von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, çev. Senail Özkan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011), 257.
[37] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 44.
[38] Ömer Arısoy ve Mustafa Aydın, *Zeytinburnu Rehberi* (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2010), 59–60.
[39] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 39.
[40] Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, çev. Beynun Akyavaş (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 272.

Kilisesi'nin mistik ve kutsal atmosferini güçlendiren sembolik unsurlar olarak öne çıkmaktadır: "*Zoodohos Pigi, berrak suları bir havuzda toplanan bir kaynaktı. Havuzda küçük balıklar yüzüyordu. Türkler İstanbul'u alınca bu balıklar tavadan suya atlamışlardı. Sayılarının her zaman yedi olması gerekiyordu. Ama havuzda yüzen bunca sarıbalık arasında o yedi balığı nasıl ayırırdın?*"[41]

Ayazmanın şifa verici gücüne duyulan inanç, Loksandra'nın davranışları üzerinden aktarılmaktadır. Romanda Balıklı Ayazması'nın umut ve şifa arayışının merkezlerinden biri olarak kurgulanması, İstanbul'daki ayazma kültürünün tarihsel ve dinsel anlamıyla doğrudan ilişkilidir. İstanbul halk kültüründe önemli bir yere sahip olan ayazmalar, Rum Ortodoks inancında kutsal kabul edilen, şifa verdiğine inanılan su kaynakları ve bu kaynakların çevresinde şekillenen dinî yapılar olarak öne çıkmaktadır. Ortodoks geleneğinde genellikle bir aziz ya da azize ile ilişkilendirilen ayazmaların manevi koruyuculuk taşıdığına inanılmaktadır. Bu bağlamda Bizans döneminden itibaren kutsal kabul edilen Balıklı Ayazması, özellikle göz ve cilt hastalıklarına iyi geldiği düşüncesiyle yüzyıllar boyunca ziyaret edilen önemli bir şifa merkezi hâline gelmiştir. İstanbul'da farklı ayazmalar bulunmasına rağmen Balıklı Ayazması, Rum Ortodoks toplumu ve farklı inanç grupları tarafından ziyaret edilen ortak kutsal mekânlar arasında değerlendirilmektedir.[42] Bu ortak kutsal mekân algısı eserde, Loksandra'nın ayazma suyunu şifa amacıyla talep edenlere ulaştırması ve onların adına Panaya'ya mum yakması şeklinde gündelik yaşamın bir parçası olarak imgelenmiştir.

> "*Mutfağın kapısından gizlice Türkler girip çıkıyorlardı. Kimisi ayazma istiyor, kimisi de ondan, hesabına Panaya'ya mum yakmasını rica ediyordu. Geliş gidiş Loksandra'nın evi Yoksullara Yardım Kurumu'na döndü. Balıklı'dan galon galon ayazma suyu geliyordu. [...] Sonra da zararı yok diye düşündü. Balıklı'daki Meryem Ana'nın iyileştiremeyeceği ne vardı.*"[43]

Romanın ilerleyen bölümlerinde Balıklı, Loksandra'nın İstanbul'a duyduğu bağlılığın sembolik mekânlarından birine dönüşmektedir. Loksandra'nın Atina'ya gitmeden önce Balıklı'ya giderek dua etmesi ve memleketine yeniden dönebilmeyi dilemesi, karakterin İstanbul ile kurduğu bağı ve aidiyetini ortaya koymaktadır: "*Yaz sonunda, İstanbul'dan ayrılacakları an gelince, Loksandra koliva pişirip Balıklı'ya gitti. Toprağına veda etmeye ve geri dönmeyi nasip etmesi için Meryem Ana'ya yalvarmaya gitti*."[44]

Romanda dikkat çeken bir diğer mekân ise Üsküdar Amerikan Kız Koleji'dir. Maria Yordanidu'nun da eğitim gördüğü bu kurum, anlatıda kadın eğitimi, modernleşme ve bireysel özgürleşme düşünceleriyle ilişkilendirilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan misyonerleri tarafından kurulan kolej, Osmanlı toplumunda özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik yeni bir anlayışı temsil etmektedir. Başlangıçta Ermeni toplumu merkezli bir eğitim politikası izleyen kolej, zamanla Rum ve Türk aileler tarafından da tercih edilen önemli bir eğitim kurumuna dönüşmüştür. Eğitim programında İngilizce, Fransızca, Yunanca ve Türkçe gibi dillere yer verilmesi, okulun çok kültürlü yapısını ortaya koymaktadır.[45]

Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin betimlendiği bölümlerde Rum kadınlarının geleneksel ev içi eğitim anlayışının dışına çıkarak Avrupalı kadınlar gibi eğitim görmeleri gerektiği düşüncesi vurgulanmaktadır. Anna'nın kendi ayakları üzerinde durabilen modern bir kadın olarak yetişmesi amacıyla Üsküdar Amerikan Koleji'ne yatılı olarak gönderilmesi, kadın eğitimi ve toplumsal dönüşüm düşüncesini temsil etmektedir: "*Avrupa'da kadınlar serbestti ve Rum kadınlarının da uygarlaşmaları vakti gelmişti. Doğrusu da buydu ve Anna artık herhangi bir okula giderek biraz İngilizce ve Fransızca öğrenmeli, ondan sonra da kendi ekmeğini kazanmalı ve annesine de bakmalıydı*."[46]

Anlatıda kolej, kadınların toplumsal yaşama katılımını, bireysel gelişimini ve modernleşme sürecini temsil eden, Anna'nın kendisini huzurlu ve özgür hissettiği algısal bir mekân olarak kurgulanmaktadır.

---

[41] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 39.
[42] Iosif Konstantinidis, "Agiasmata tis Polis," *Epi Tin Pigin tou Agiasmatos*, no. 7 (2009): 8.
[43] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 62.
[44] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 154.
[45] Teyfur Erdoğdu, "Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Kısa Tarihi", *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, cilt 1 (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004), 302–3, 308–15.
[46] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 197.

Geniş parkları, ahşap yapıları ve oyun oynayan çocuklarla dolu atmosferi, koleji katı kurallara sahip bir eğitim kurumundan güven ve aidiyet duygusu uyandıran bir yaşam alanına dönüştürmektedir:

> "*Parka girdiler. Anna, okulu görebilmek için sağına soluna bakınıyordu. Uzakta, okula benzemeyen güzel bir yapı görünüyordu. Solunda, çam ağaçları içinde ahşap bir konak vardı. […] İlerledikçe, ucu bucağı olmayan bu park içinde başka yapılar göze çarpıyordu. […] Ötede beride başıboş çocuklar dolanıp duruyorlardı. Kimileri çimlerin üzerine uzanmıştı. Kimileri oyun oynuyor, kimileri de ağaçlara tırmanıyordu. […] Anna'nın yüreği hopladı.*"[47]

Sonuç

Çağdaş Yunan edebiyatında Maria Yordanidu'nun Loksandra romanı, İstanbul'u tarihsel, kültürel ve toplumsal boyutlarıyla ele alan önemli romanlardan biri olarak kabul edilmektedir. İstanbul, anlatı boyunca olayların yaşandığı bir mekân olmanın ötesinde bireysel hafızanın, kültürel aidiyetin ve Ortodoks Rum toplumunun gündelik yaşamını yansıtan algısal bir mekân olarak kurgulanmıştır. Yordanidu, çocukluk anıları ve İstanbul'a olan özleminden hareketle eserini kaleme almış ve İstanbul'un kozmopolit yapısını ayrıntılı betimlemelerle aktarmıştır. Bu yönüyle eserde İstanbul çeşitli semtleri ve algısal yönüyle dikkat çekmektedir.

Romanda yer alan semtler, özellikle Loksandra karakterinin ruhsal dünyası ve duygularıyla anlam kazanmıştır. Kurtuluş, Fener, Beyoğlu gibi semtler Rum toplumunun kültürel belleğini ve toplumsal dayanışmasını temsil eden mekânlar olarak öne çıkarken, Bakırköy aidiyet ve huzur duygusuyla ilişkilendirilmiştir. Balıklı Meryem Ana Kilisesi ve ayazmasıysa inanç ve şifa ekseninde kutsal bir mekân olarak okuyucuya aktarılmıştır. Yazarın eğitim gördüğü Üsküdar Amerikan Kız Koleji kadın eğitimi, modernleşme ve bireysel özgürlük düşünceleriyle ilişkilendirilerek kadın eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte İstanbul'un Avrupa Yakası, Batı kültürüyle ilişkilendirilirken Anadolu Yakası ise Türk kültürü ile bütünleştirilmiştir.

Eserde İstanbul'un kozmopolit yapısı, Rumlar, Türkler, Ermeniler, Yahudiler ve diğer toplulukların gündelik yaşamı, ortak kültürel alışkanlıkları ve kaybolmaya yüz tutmuş meslekleri aracılığıyla yansıtılmıştır. Bu topluluklar arasındaki ilişkiler, gündelik hayat içinde gelişen karşılıklı sevgi saygı, kültürel etkileşim ve birlikte yaşama kültürü çerçevesinde aktarılmıştır. Yemek kültürü, hamamlarda kadınların düzenlediği etkinlikler, ayazma ziyaretleri ve mahalle yaşamı gibi unsurlarla İstanbul'un birlikte yaşama kültürüne ve gündelik yaşamına algısal mekânlar aracılığıyla da yer verilmiştir. Bu yönüyle romanda İstanbul, mekân kuramı açısından Henri Lefebvre'nin toplumsal mekân yaklaşımı ile Gaston Bachelard'ın hafıza ve yaşam merkezli mekân anlayış ve algısal mekân anlayışıyla örtüşmektedir. Bu çerçevede Maria Yordanidu, bireysel hafıza ile toplumsal belleği bir araya getirerek İstanbul'u kültürel aidiyetin ve yaşanmışlığın şekillendirdiği bir mekân olarak kurgulamıştır.

[47] Yordanidu, *Loksandra: İstanbul Düşü*, 199.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Kitap ve Makaleler

Amicis, Edmondo De. *İstanbul (1874)*. Çeviren Beynun Akyavaş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993.

Arısoy, Ömer, ve Mustafa Aydın. *Zeytinburnu Rehberi*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2010.

Bachelard, Gaston. *Mekânın Poetikası*. Çeviren Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996.

Belge, Murat. *Edebiyat Üzerine Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Budak, Ali. *Roman Kimlik Kültür: Kuramsal Metin İncelemeleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2017.

Çetin, Nurullah. *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap, 2007.

Demirözü, Damla. "Çağdaş Yunan Edebiyatının Biri Rum (Loksandra) Diğeri Yunan (Leonis) İki Karakterinin Gözünden İstanbul (1839–1922)." *Roman Kahramanları*, no. 38 (2019): 127–38.

Erdoğdu, Teyfur. "Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin Kısa Tarihi." In *Üsküdar Sempozyumu I Bildiriler*, c. 1, 302–24. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2004.

Hammer, Joseph von. *İstanbul ve Boğaziçi*. Çeviren Senail Özkan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

Karavia, Maria. "Loksandra saranta chronia meta." *Nea Estia* 155, no. 1764 (2004): 173–174.

Kardaş, Özlem. "I parousia tis Konstandinoupolis se ellines pezografous: G. Theotokas, Leonis, M. Iordanidou, Loksandra, Thr. Kastanakis, O Chatzi Manouil, Th. Korovinis, Fachise Tsika, G. Makridakis, I Alosi tis Konstandias." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selanik Aristoteles Üniversitesi, 2015.

Kasdagli, Lina. "Maria Iordanidou." *Nea Estia* 126, no. 1498 (1989): 1584–1585.

Konstantinidis, Iosif. "Agiasmata tis Polis." *Epi Tin Pigin tou Agiasmatos*, no. 7 (2009): 8.

Korkmaz, Ramazan, ve Veysel Şahin. *Romanda Mekân: Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Lefebvre, Henri. *Mekânın Üretimi*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2014.

Markaris, Petros. "I Poli ke o ikiakos politismos tis: Apo tin Loksandra stin Politiki Kouzina." *Nea Estia* 155, no. 1764 (2004): 179–81.

Millas, Herkül. *Türk Romanı ve "Öteki": Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000.

Moran, Berna. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem Yayınevi, 2002.

Mpampiniotis, Yorgos. *Leksiko tis neas ellinikis glossas*. Atina: Kentro Leksikologias, 2019.

Pelevan Memet, Miouzegien. "Çağdaş Yunan Edebiyatında Mekân Olarak İstanbul: 'Leonis,' 'Loksandra' ve 'Hacı Manuil' Romanları." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2019.

Soydan, Ersoy. "İstanbul Ayazmaları ve Bir İnanç Merkezine Dönüşen Meryem Ana Ayazması." In *International İstanbul Historical Peninsula Symposium 2013*, 645–51. İstanbul: Yıldız Technical University Printing and Publishing Centre, 2014.

Tekin, Mehmet. *Roman Sanatı: Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2015.

Tepebaşlı, Fatih. *Roman İncelemesine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2012.

Vaios, Charalampos K. *Mnimi tis allis ochthis*. Atina: Ekdoseis Tsoukatou, 1999.

Vitti, Mario. *Istoria tis neoellinikis logotechnias*. Atina: Ekdoseis Odisseas, 2003.

Yordanidu, Maria. *Loksandra: İstanbul Düşü*. Çeviren Osman Bleda. İstanbul: Belge Yayıncılık, 1992.

Yordanidu, Maria. *Loksandra*. Atina: Estia, 2016.

Ziras, Aleksis. “Maria Iordanidou.” In *Leksiko neoellinikis logotechnias: Prosopa, erga, revmata, ori*, 920. Atina: Patakis, 2007.

Çevrimiçi Kaynaklar

“Loksandra.” *ERT Archive*. Accessed February 13, 2026. https://archive.ert.gr/7672/.

Dandali, Paraskevi. “The Story of Baklahorani: Carnival Traditions in Istanbul.” *ANAMED*. Accessed April 25, 2026. https://anamed.ku.edu.tr/the-story-of-baklahorani-carnival-traditions-in-istanbul-2/.

“Αδικιωρισμένος.” *Slang Fandom*. Accessed April 14, 2026. https://slang.fandom.com/el/wiki/Αδικιωρισμένος.

Balkan Spectrum Journal

15 Temmuz 1974 Kıbrıs Darbesi ile 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı Arasında Yunanistan'ın Dış Politika Davranışı: "5 Gün Diplomasisi"

ÖZ

Bu çalışma, ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinden hareketle Yunanistan'ın 15–20 Temmuz 1974 tarihleri arasındaki Kıbrıs politikasını ve eylemlerini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta "5 Gün Diplomasisi" olarak adlandırılan süreçte politik pozisyonunu değerlendirmektir. Araştırmanın önemi, Kıbrıs'la ilgili olarak bugüne kadar ele alınmamış belgeleri ortaya koymak ve "5 Gün Diplomasisi" içinde Yunanistan'ın politik duruşunu belirlemektir.

Çalışmanın temel hipotezi, "5 Gün Diplomasisi" içinde yaşanan gelişmelerin Yunanistan'ın politik davranışının bir sonucu olduğu, Kıbrıs'taki dengeleri temelden değiştirdiği ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) müdahalesine imkân sağladığı görüşüne dayanmaktadır. Araştırmada uygulanan yöntemin kuramsal boyutu ise yapısalcı-fonksiyonalist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Araştırmada, Yunanistan'ın "5 Gün Diplomasisi" içinde yaptıkları konjonktürel, sonuçları ise süreç analizine uygun bir biçimde değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda Barış Harekâtı öncesi Yunanistan'ın ve Makarios'un pozisyonlarının birbirinden farklı olduğu tespit edilirken, bu durumun Ada'nın durumunu belirsizleştirdiği, Türkiye'yle savaşma ihtimalinin arttığı, Ada'daki yerel unsurların tasavvur dünyalarının birbirinden ayrıldığı, siyasal coğrafyalarının da bölündüğü ve "çifte Enosis" kavramının öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: ABD, Birleşik Krallık, Rauf Denktaş, Kıbrıs, Kıbrıs Barış Harekâtı, Makarios, Türkiye, Yunanistan.

YAZAR
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-2092-8557
E-posta: soyalp@hotmail.com
Sorumlu yazar

MAKALE TÜRÜ
Araştırma Makalesi

BAŞVURU TÜRÜ
Davetli Makale

DEĞERLENDİRME TÜRÜ
Editoryal Değerlendirme

MAKALE GEÇMİŞİ
Geliş: 13 Mart 2026
Kabul: 13 Nisan 2026
Yayın: 29 Haziran 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.1

ATIF
Tamçelik, Soyalp. 2026. "15 Temmuz 1974 Kıbrıs Darbesi ile 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtı Arasında Yunanistan'ın Dış Politika Davranışı: '5 Gün Diplomasisi'." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 92-115. https://doi.org/10.71350/balkansj.1

LİSANS
Açık erişim: CC BY 4.0.

Balkan Spectrum Journal

Greece's Foreign Policy Conduct between the July 15, 1974 Cyprus Coup and the July 20, 1974 Peace Operation: "Five-Day Diplomacy"

ABSTRACT

Based on U.S. State Department documents, this study examines Greece's policy toward Cyprus and its actions during the period of July 15–20, 1974. The main objective of the research is to evaluate Greece's political position during the period referred to as the "Five-Day Diplomacy" in Cyprus. The significance of the study lies in presenting previously unexamined documents concerning the Cyprus issue and in identifying Greece's political stance during the "Five-Day Diplomacy". The study's main hypothesis is that the developments during the "Five-Day Diplomacy" were largely the result of Greece's political behaviour, fundamentally altered the balance of power in Cyprus, and ultimately created the conditions that enabled the intervention of the Turkish Armed Forces.

The theoretical dimension of the methodology employed in this research is grounded in a structural-functionalist perspective. Within this framework, Greece's actions during the "Five-Day Diplomacy" are assessed in their conjunctural context, while their consequences are analysed through a process-tracing approach.

The research found that, prior to the Peace Operation, the positions of Greece and Makarios differed from one another; it was observed that this situation created uncertainty regarding the island's status, increased the likelihood of war with Turkey, caused the worldviews of local actors on the island to diverge, led to a division in their political geography, and brought the concept of "double Enosis" to the forefront.

Keywords: United States, United Kingdom, Rauf Denktaş, Cyprus, Cyprus Peace Operation, Makarios, Turkiye, Greece.

AUTHOR
Prof. Dr. Soyalp TAMÇELİK
Ankara Hacı Bayram Veli University
ORCID: 0000-0002-2092-8557
E-mail: soyalp@hotmail.com
Corresponding author

ARTICLE TYPE
Research Article

SUBMISSION TYPE
Invited Article

EVALUATION TYPE
Editorial Evaluation

ARTICLE HISTORY
Received: March 13, 2026
Accepted: April, 13, 2026
Published: June 29, 2026

DOI
https://doi.org/10.71350/balkansj.1

CITE AS
Tamçelik, Soyalp. 2026. "Greece's Foreign Policy Conduct between the July 15, 1974 Cyprus Coup and the July 20, 1974 Peace Operation: 'Five-Day Diplomacy'." Balkan Spectrum Journal 1 (1): 92-115. https://doi.org/10.71350/balkansj.1

LICENSE
Open access under CC BY 4.0.

EXTENDED ABSTRACT

Cyprus was declared a colony by the United Kingdom in 1925 and remained under British colonial rule until it gained independence in 1960. Scholars such as Jan Asmussen regard the existence of anti-colonial efforts in Cyprus as a natural development. However, it is not entirely accurate to view the developments in Cyprus solely as a result of anti-colonial efforts. In particular, it is not appropriate to regard the violent actions initiated by Greek Cypriots through the Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (EOKA) as actions undertaken to "secure Cyprus's independence." For Greek Cypriots, liberating the island from colonial rule is a secondary objective, while unification with Greece (Enosis) is their primary aim. To achieve this, they have conceptualised Enosis as a grand strategy. Turkish Cypriots, however, perceive this situation as a threat to their social existence. It is also incorrect to regard EOKA's acts of violence as part of the struggle for independence to liberate the island from colonial rule, or as activities aimed at establishing an independent state. Unable to achieve this strategy through acts of violence, the Greek Cypriots sought to dismantle the established partnership republic and, by acting as if they were the sole dominant community between 1963 and 1974, attempted to realise the grand strategy over time. The Greek junta, which refused to accept even this temporary solution, staged a coup on 15 July 1974 in collaboration with EOKA-B members on the island and sought the unification of Cyprus with Greece.

Accordingly, this study examines the anatomy of the five-day period between 15 July and 20 July, one of the turning points in the Cyprus issue. These two events and dates, which triggered one another, are successive in nature. Whilst the coup d'état of 15 July in Cyprus was the cause of the 20 July Peace Operation, the consequences of 20 July run far deeper than those of the 15 July coup. In one respect, it is certain that the Peace Operation had many independent consequences of its own. For this reason, it was deemed necessary to determine the stance of Greece—one of the key actors involved in this process, conceptualised as the '5-Day Diplomacy'—and to identify the independent variables at play. To this end, the events that took place in Cyprus between 15 July and 20 July have been appropriately defined as the '5-Day Diplomacy'.

The main research question is to determine whether the 15 July coup was an internal issue for the Republic of Cyprus, whether Greece attacked Turkey with the 20 July intervention, whether the crisis escalated as a result of the USSR's involvement, and whether NATO faced the risk of losing its power.

The study's central hypothesis is based on the view that the developments within the '5-Day Diplomacy' were a result of Greece's political choices, fundamentally altered the balance of power in Cyprus, and facilitated the Turkish Armed Forces' intervention.

In the methodology applied in the research, the theoretical dimension has been approached primarily from a structuralist and functionalist perspective. In this study, Greece's actions during the "5-Day Diplomacy" have been assessed in a conjunctural manner, whilst the resulting outcomes have been evaluated in accordance with process analysis. Accordingly, the research has largely replaced traditional event narration with analytical foreign policy history. The scope of the study is limited to the events that took place between 15 and 20 July, in relation to the "5-Day Diplomacy". The study has been analysed using information obtained from primary archival sources and described by comparing it with existing research works. In this study, which applies the qualitative research method of document analysis, use has been made of works in both Turkish and English, as well as US archival documents.

Consequently, the study consists of three chapters. It is examined based on archival and intelligence documents. Drawing on documents from the U.S. Department of State, the developments that took place in Cyprus between 15 and 20 July 1974 have been conceptualised as "Five-Day Diplomacy," and an attempt has been made to analyse Greece's stance. This study, which tests the fundamental assumptions of "Five-Day Diplomacy," establishes that these events fundamentally altered the balance of power in Cyprus. It is clear that the coup of 15 July, carried out by the Greek junta and EOKA-B, created uncertainty on the island and in the region and undermined the interests of the parties concerned. Accordingly, it has also been observed that the new order sought to be established in Cyprus through the coup altered regional and global interests and balances, both within and beyond the island.

Greece aimed, through its "Five-Day Diplomacy," to sideline Makarios and his administration and to pave the way for initiatives toward the union of Cyprus with Greece. It sought to mobilise EOKA-B elements on the island through the junta regime in Greece and to ensure the annexation of Cyprus to Greece by means of a coup. According to the U.S., if the coup planned by Greece were to fail, it would be a disaster

for Greece. Therefore, the best option for the U.S. is the formation of a Klerides government. This would entail removing Makarios and abandoning Sampson. It appears that the U.S., believing that the Sampson–Ioannides duo cannot provide long-term stability, seeks to position itself to determine who will become president as the key decision-maker. According to the U.S., there are two possibilities: the realisation of a "double Enosis" or Klerides becoming president. For this reason, the U.S. has accepted Klerides as Acting President of Cyprus until the situation becomes clear, but has postponed formal recognition and has not made an official announcement.

Consequently, the coup attempt of 15 July and the ensuing events, which threatened the vital interests of the Turkish Cypriot people and Turkey, lasted five days on the island and compelled the Turkish side to intervene militarily in accordance with the 1960 acquis. The primary objective of the Turkish side, in exercising its right to intervene as stipulated in the Treaty of Guarantee, was to ensure the safety of its compatriots on the island, to break the power of the new regime that had seized control through the coup, to ensure the continuity of the 1960 order by reforming it, and to re-establish the balance of power on the island that had been disrupted. Accordingly, it is assessed that the Turkish side achieved its objectives by carrying out the 20 July 1974 Peace Operation, while it can be said that the other actors, dissatisfied with the resulting balance, sought to establish a new one. For this reason, it is evident that the actors involved in the Cyprus issue have been unable to reach an agreement since the Peace Operation.

Giriş

Kıbrıs, 1925'te Birleşik Krallık tarafından kolonisi ilan edilmiş ve 1960'ta bağımsızlığını kazanana kadar İngiliz sömürge yönetimi altında kalmıştır. Jan Asmussen gibi bilim insanları da Kıbrıs'ta anti-kolonyal çabaların olmasını doğal karşılamaktadır.[1] Ancak Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeleri, anti-kolonyal çabaların bir sonucu olarak görmek pek doğru değildir. Özellikle Rumların *Ethniki Organosis Kiprion Agoniston*'la (EOKA) başlattığı şiddet eylemlerini '*Kıbrıs'ın bağımsızlığını*' kazanması için yapılan eylemler olarak değerlendirmek de doğru değildir.[2] Zira Rumlar, Ada'yı sömürge yönetiminden kurtarmayı *tali*, Yunanistan'la birleşmeyi (Enosis) ise *ana amaç* olarak görmektedirler. Bunu gerçekleştirmek için de Rumlar, Enosis'i *büyük strateji* (grand strategy) olarak kavramlaştırmışlardır. Kıbrıslı Türkler ise bu durumu toplumsal varlığa karşı yapılan saldırı şeklinde değerlendirmektedirler.

Şiddet eylemleriyle bu stratejiye ulaşamayan Rumlar, kurulan ortaklık cumhuriyetini yıkmaya ve 1963-1974 yılları arasında tek egemen toplummuş gibi davranarak *büyük stratejiyi* zamanla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Geçici olan bu çözümü bile kabul etmeyen Yunan cuntası, Ada'daki EOKA-B mensuplarıyla birlikte 15 Temmuz 1974'te bir darbe yapmış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini istemiştir.

Buna göre çalışmada, Kıbrıs meselesinin kırılma noktalarından biri olan 15 Temmuz ile 20 Temmuz arasındaki 5 günlük sürecin anatomisi ele alınmıştır. Birbirinin tetikleyicisi olan bu iki olay ve tarih, birbirinin ardılı hüviyetindedirler. Kıbrıs'ta yaşanan 15 Temmuz darbesi, 20 Temmuz Barış Harekâtının nedeni olsa da 20 Temmuz'un sonuçları, 15 Temmuz darbesinden çok daha derindir. Bir yönüyle Barış Harekâtının kendi içinde birçok bağımsız sonucu olduğu muhakkaktır. Bu sebeple "*5 Gün Diplomasisi*" adı ile kavramsallaştırılan bu süreçte mevzuya müdahil olan baş aktörlerden Yunanistan'ın tutumunu belirlemek ve yaşanan bağımsız değişkenleri tespit etmek gerekli görülmüştür. Bu amaçla Kıbrıs'ta 15 Temmuz'la 20 Temmuz arasında yaşanan olaylar "*5 Gün Diplomasisi*" adıyla tanımlanması uygun bulunmuştur.

[1] Jan Asmussen, *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis* (London: I.B. Tauris, 2008), 12.
[2] Soyalp Tamçelik, *Kıbrıs'ta Sessiz ve Gizli Savaş: Arşiv Belgelerine Göre Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ve Gizli Tarihi* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024), XIII–XIV.

Araştırmanın temel amacı, Kıbrıs meselesinde Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*" içindeki pozisyonunu belirlemektir. Araştırmanın önemi, ABD'ye ait DİB belgelerini analiz etmek ve "*5 Gün Diplomasisi*" içinde Yunanistan'ın politik tavrını değerlendirmektir.

Araştırmanın ana sorunsalı; 15 Temmuz darbesinin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendi içinde bir sorun olup olmadığını, 20 Temmuz müdahalesiyle Yunanistan'ın Türkiye'ye saldırıda bulunup bulunmadığını, SSCB'nin meseleye müdahil olmasıyla krizin genişleyip genişletmediğini ve NATO'nun güç kaybetme[3] tehlikesiyle karşılaşıp karşılaşmadığını belirlemektir.

Çalışmanın temel hipotezi, "*5 Gün Diplomasisi*" içinde yaşanan gelişmelerin Yunanistan'ın politik tercihlerinin bir sonucu olduğu, Kıbrıs'taki dengeleri temelden değiştirdiği ve TSK'nın müdahalesine imkân sağladığı görüşüne dayanmaktadır.

Araştırmada uygulanacak yöntemde, kuramsal boyut ise daha çok yapısalcı ve fonksiyonalist bir bakışla ele alınmıştır. İlgili çalışmada, "*5 Gün Diplomasisi*" içinde Yunanistan'ın yaptıklarını *konjonktürel*, ortaya çıkan sonuçları ise *süreç* analizine uygun bir şekilde değerlendirilmiştir.[4] Buna göre araştırmada, geleneksel hadise naklinin yerine daha çok analitik dış politika tarihi ikame edilmiştir. Araştırmanın evreni, "*5 Gün Diplomasisi*"ne izafeten 15 ile 20 Temmuz arasında yaşanan olaylarla sınırlıdır. Araştırma, birincil arşiv kaynaklarından elde edilen bilgilerle analiz edilmiş ve araştırma eserleriyle karşılaştırılarak betimlenmiştir. Nitel araştırma usullerinden *doküman analizinin* uygulandığı bu çalışmada, Türkçe ve İngilizce eserlerden de faydalanılmış ve ABD arşiv belgelerinden istifade edilmiştir.

Bundan hareketle araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. Arşiv ve istihbarat belgelerine göre ele alınan çalışmanın birinci bölümünde Yunanistan'ın 15 Temmuz darbesiyle ilgili tutumu, ikinci bölümünde "*5 Gün Diplomasisi*" içinde politik duruşu ve tutum analizi, üçüncü bölümde ise Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*"yle ilgili eylemsel dış politika sonuçlarının analizi yapılmıştır.

1. Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*"ne Neden Olan Politik Tercihleri

Kıbrıslı Rumların 21-24 Aralık 1963 tarihleri arasında Kıbrıs'ta başlattıkları saldırılar, "*Kıbrıs Cumhuriyeti*"nin yıkılmasına ve Türklerin yönetimden uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ta Enosis ile ilgili yaşanan süreçte Atina'yla Rum liderliğinin arası açılmış ve Yunan cuntasının Atina'da yönetimi ele geçirmesiyle birlikte gerilim hat safhasına ulaşmıştır. Atina'yla Rum lider arasındaki yeni ilişki ağı, Kıbrıs Rum liderliği kadar diğer tarafları da tehdit etmeye başlamıştır. Örneğin, ABD istihbarat raporlarına göre Yunanistan'daki cunta lideri Dimitrios Ioannides, Makarios'u iktidardan indirmenin yollarını aramaktadır.[5] Yine belgelerden, Ioannides'in, gerek Yunanistan'da gerekse Kıbrıs'ta komünizmin yayılmasıyla ilgili takıntılı bir tutum takındığı ve Makarios'a duyduğu hoşnutsuzluğun patolojik boyutlara ulaştığı da anlaşılmaktadır.[6] Yunanistan'da yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle konumunu sağlamlaştırmak isteyen Ioannides'in Kıbrıs meselesini kullanması, zamanını ve eforunu Kıbrıs üzerinde yoğunlaştırması ve Makarios gibi önemli bir figürü tasfiye etmek istemesi boşuna değildir.

Dolayısıyla 15 Temmuz öncesi Makarios yönetiminin Atina'yla olan ilişkileri, Kıbrıs Rum yönetimi kadar Yunanistan'ı da tedirgin etmektedir. Ioannides'in bu isteği, Doğu Akdeniz'de bölgesel ve küresel aktörlerin çıkarlarını tehdit etmektedir.[7] ABD'nin görüşüne göre Makarios'un iktidardan indirilmesi Türk-Yunan savaşına yol açabilecek riskleri taşımaktadır. Üstelik bu durum, Sovyetlerin Kıbrıs konusuna müdahil olmasına ve ABD'nin Sovyetlerle olan ilişkilerinin bozulmasına neden olacaktır. Bunun üzerine ABD yönetimi, Ioannides'e Makarios'u iktidardan indirecek herhangi bir girişimi kabul etmeyeceğini ve bu durumun yalnızca Ada'daki iki toplum için değil, Türkiye ile Yunanistan arasında da feci sonuçlar doğurabileceğini bildirmiştir.[4]

[3] Thomas W. Adams, *AKEL: The Communist Party of Cyprus* (Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1971), 40.
[4] Soyalp Tamçelik, "Kıbrıs Meselesinde Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri," *Journal of World of Turks* 2, no. 2 (2010): 111–13.
[5] United States Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*, vol. 30, *Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976* (Washington, DC: Government Printing Office, 2007), doc. 77, 273. Hereafter cited as FRUS.
[6] FRUS, doc. 77, 273.
[7] Andreas Theophanous, "Cyprus, the European Union and the Search for a New Constitution," *Journal of Southern Europe and the Balkans* 2, no. 2 (2000): 213, https://doi.org/10.1080/713683342.

Bunun üzerine Amerika'nın Atina Büyükelçiliği, 8 Temmuz 1974 tarihinde Atina'daki cunta yönetimine çağrıda bulunarak, Makarios'un Yunan askerlerinin Kıbrıs'tan çekilmesini istediğini ve Rum Millî Muhafız Ordusu'nun (RMMO) yapılandırması için 100 kişinin görevlendirilmesini tavsiye ettiğini açıklamıştır. [8] Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Atina yönetiminin, iki seçenek arasında kaldığı anlaşılmaktadır. Buna göre Yunan hükûmeti ya Makarios'la doğrudan çatışacak ya da Ada'nın savunmasıyla ilgili sorumluluklarından kaçınacaktır. Askerî yetkililer, daha çok ikinci seçeneği desteklediklerini iletmiştir.

ABD'nin istihbarat raporlarına göre RMMO'nun, kuvvet sayısını 5.000'e düşürmekle ilgili planlar yaptığı, ancak bunu hayata geçirebilmek için uzun süreye ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. 5.000 kişilik askerî gücün Kıbrıs'ı dış tehdide ya da Türkiye'den gelecek tehlikeye karşı koruyamayacağını[9] düşünen Yunan hükûmeti, Makarios'un Ege'de yaşanan olayların Kıbrıs'a da sıçrayabileceğini göz ardı ettiğini değerlendirmektedir.[10] Cunta lideri Ioannides, Makarios'la yaşanan gerilimi Yunan subaylarının içinde bulunduğu RMMO'yla[11] çözebileceğini değerlendirmektedir. Ancak Ioannides, bu yöntemin Kıbrıs'ın geleceğini köklü biçimde değiştirecek sonuçlar doğurabileceğini öngörememiştir.

15 Temmuz 1974 tarihli istihbarat raporlarında Yunan subayların etkili olduğu, RMMO'nun bizzat darbe yaptığı ve Makarios'u hedef alarak mevcut hükûmeti devirdiği ifade edilmiştir. İstihbarat raporlarına göre ABD'nin, 15 Temmuz'da gerçekleşen olayları, Rum toplumunun içinde yaşandığı için *iç mesele* olarak değerlendirdiği görülmüştür. İlgili raporlarda, darbenin ilk saatlerinde ateşli silahların kullanıldığı ifade edilse de Kıbrıslı Türklerin dâhil olduğu ciddi bir olayın yaşanmadığı ifade edilmiştir.[12] Belgelere göre darbe mensuplarının yaptığı ilk iş, Makarios hükûmetini devirmek ve "*Ulusal Kurtuluş Hükûmeti*"ni ilan etmek olmuştur. İlgili raporda yeni hükûmetin görev tanımı, Rum toplumunun manevi birliğini tesis etmek, kilisesiyle uyumu sağlamak ve silahlı kuvvetlerin içinde '*anarşi ve suç unsurlarını*' temizlemek olarak tanımlanmıştır.[13]

Kıbrıs'taki yeni darbe hükûmeti, uluslararası kamuoyunu rahatlatmak için ara verilen toplumlararası görüşmelere yeniden başlayacağını ve Kıbrıs'ın dış politikasını bağımsız ve bağlantısız bir şekilde yöneterek sürdüreceğini ortaya koymuştur. Bütün bunlar olurken, Kıbrıs Türk halkının tepkisinin, sadece toplum lideri Denktaş'ın sükûnet çağrısıyla sınırlı kaldığı görülmüştür.[14] Buna karşın darbenin ilk saatlerinde Ankara ve Atina'nın resmî açıklama yapmamaları da dikkat çekicidir.

Türk hükûmeti, Ioannides hükûmetine karşı derin şüphe beslemekte ve Ada'daki Sampson liderliğindeki iktidarın Enosis hükûmeti olmasından tedirginlik duymaktadır. ABD'nin Ankara Büyükelçisi Macomber'ın raporuna göre Türk hükûmeti, 15 Temmuz darbesini Enosis yolunda atılmış büyük bir adım,[15] 1960 Anlaşmalarının ihlali[16] ve Ada'daki Yunan subaylarının bir ürünü olarak değerlendirmektedir. Bu sebeple Büyükelçi Macomber, Ada'ya yapılabilecek herhangi bir Türk müdahalesinin önlenmesi için yoğun çaba sarf edilmesini ve Kıbrıs'taki durumun ivedilikle normalleştirilmesi gerektiğini Washington'a iletmiştir.[17]

Kıbrıs'ta 15 Temmuz sabahının erken saatlerinde başlayan darbe girişimi, ABD'de kısa sürede yankı bulmuş, ilk resmî toplantı 10:18–10:43 saatleri arasında gerçekleşmiştir. "*Washington Özel Eylem Grubu*" adındaki toplantıya Dışişleri Bakanı Henry A. Kissinger başkanlık yapmıştır.[18] Adı geçen toplantıda, ABD hükûmetinin 15 Temmuz darbesiyle ilgili ilk değerlendirmesi, 48 saatlik zaman dilimi içinde yapılabilecek fazla bir şeyin olmadığıdır. Toplantıda hâkim olan kanaatte, Kıbrıs'ta yaşanan belirsizliğin netleşene kadar beklenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak bu durumda bile ABD'nin yapabileceği iki şey olduğu üzerinde durulmuştur. Buna göre ilki Türkiye'yle Yunanistan arasında

[8] FRUS, doc. 78, 274.
[9] Charalambos Papasotiriou, "Regional and International Conditions for a Viable Solution to the Cyprus Problem," *The Cyprus Review* 10, no. 1 (1998): 12–17.
[10] FRUS, doc. 78, 274.
[11] FRUS, doc. 78, 276.
[12] FRUS, doc. 78, 276.
[13] FRUS, doc. 78, 276.
[14] FRUS, doc. 78, 276.
[15] *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Gizli Oturum, 3. Birleşim, 1. ve 4. Oturum, 20 Temmuz 1974, Toplantı 13, c. 13/1, 18. Bundan sonra TBMM olarak anılacaktır.
[16] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)* (Ankara: İş Bankası Yayınları, 1986), 802.
[17] FRUS, doc. 85, 288.
[18] FRUS, doc. 80, 278.

gerçekleşebilecek olası savaşı önlemek, ikincisi ise Sovyetlerin duruma müdahil olup süreci istismar etmesini engellemektir.[19]

ABD için önemli olan Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunmasıdır. ABD, durumun belirsizliğine rağmen Makarios'un hayatta olup olmadığına ve komünist grupların savaşıp savaşmayacağına bağlı olarak her şeyin değişebileceğine kanidir. Kıbrıs'ta yaşanan bu durumun uluslararası bir mesele haline getirilmesini istemeyen Yunanistan ise ulusal çıkarları açısından sessizce hareket edilmesini istemektedir.[20] Bu yüzden Yunanistan, Kıbrıs'taki darbenin Ada'nın iç meselesi olarak değerlendirilmesini istemektedir.

Büyükelçi Robert McCloskey, Makarios'un birkaç yıldan beri öldürüleceğinden endişe duyduğunu ve bunun Grivas'ın yönlendirmesiyle gerçekleşebileceğini belirtmiştir.[21]

Amerikan belgelerine göre Ioannides'in darbeye karıştığı başından itibaren çok açık bir şekilde görülmektedir. "*Ulusal Kurtuluş Hükûmeti*" olarak adlandırılan deklarasyonda da belirtildiği üzere Makarios'a yönelik operasyonun dikkatli bir şekilde planlandığı anlaşılmaktadır. Adı geçen deklarasyonda aktarılana göre Ioannides'in Kıbrıs'ta Pandora'nın kutusunu açtığı muhakkaktır. ABD'nin Atina Büyükelçisi Henry Joseph Tasca'nın ifadesine göre operasyonun vahşeti ve ustalıkla sürdürülme biçimi, General Ioannides'in gerçekte de ne kadar tehlikeli ve güvenilmez biri olduğunu göstermektedir.[22]

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Ioannides, Makarios'u farklı değerlendirmektedir. Her şeyden önce Makarios, Ada'da önemli bir güç olan RMMO içindeki Yunan subaylarını gönderme eğilimindedir. Ioannides ise Yunan ordusunu Türkiye'nin güneyine konuşlandırarak[23] Türk ordusunu, Ege ve Evros bölgesinden uzak tutmaya çalışmaktadır. Buna göre Ioannides, Kıbrıs'taki Yunan askerî varlığını Türkiye'ye karşı konuşlandırarak Yunanistan'ın askerî ve stratejik üstünlüğü elde etmeyi amaçlamaktadır. Ancak Ioannides, bu plan engellendiği için Makarios'u dar görüşlülükle suçlamaktadır.[24] Makarios ise cunta yönetimiyle mücadele ederken siyaseten yalnız kaldığından oldukça tedirgindir. Bu gücü bir şekilde dengelemek isteyen Makarios, Doğu Avrupa, SSCB, Pekin ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle iletişimini artırarak destek arayışına girmiştir. Ne var ki, Ioannides ve cunta yönetimi, anti-komünist olduklarından, Kıbrıs'ta komünistlerle iş birliği yapan Makarios'a karşı düşmanlık beslemektedirler.

Yunan askerî rejiminin gözünde Makarios, sadece "*Anavatanı*" reddetmekle kalmamış, aynı zamanda Kıbrıs hükûmetinin onayını almadan Yunan Cumhurbaşkanı Fedon Gizikis'e yazdığı mektubu yayınlayarak affedilmez bir suç işlemiştir. Ioannides'e göre Yunan ordusunun *filotimosuna* sert bir şekilde meydan okuyan Makarios'un cezalandırılması şarttır.[25] Bu yüzden Yunan cuntasının Makarios'la hesaplaşması gerekli görülmüştür. Amerikan belgeleri, Rum yönetiminin içindeki aşırı uçların, Makarios'u caydırmak için çaba sarf ettiklerini, ancak bunda başarısız olduklarını ve bu nedenle onu ortadan kaldırmaya yönelik acil durum planlarını devreye soktuklarını göstermektedir.

Amerika'nın DİB belgelerinde Ioannides'in Makarios'u 24 saat içinde bertaraf edebileceği bilgisi bulunmaktadır. Tasca'nın ifadesine göre Ioannides'in ne kadar tehlikeli bir bakış açısına sahip olduğunu ve hepsinden önemlisi onun şiddete, hatta ve hatta cinayete[26] dahi başvurabileceğini belirtmesi dikkat çekicidir. Bundan hareketle 15 Temmuz darbesinin Yunanistan'daki rejimin üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu muhakkaktır. Örneğin Ada'daki Rum toplumunun büyük bir bölümünün, Makarios'un öldürülmesinden veya seçilmiş hükûmetin yıkılmasından memnun olmayacağı açıktır. Ancak Ioannides, Yunanistan'da silahlı unsurları elinde tutması ve Ada'da "*anarşik*" unsurların temizlenmesiyle birlikte pozisyonunu güçlendireceğini düşünmektedir.[27] Özellikle Yunan ordusu içindeki birtakım subaylar, Türkiye'yle çatışma ihtimaline karşı Ada'nın "*komünist*" unsurlardan temizlenmesinin yararlı olacağını

[19] FRUS, doc. 80, 279.
[20] FRUS, doc. 80, 279.
[21] FRUS, doc. 80, 280–281.
[22] FRUS, doc. 81, 282.
[23] Alexis Heraclides, *Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike: Türkiye Türk–Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, çev. Mihalis Vasilyadis ve Herkül Millas (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 276.
[24] FRUS, doc. 81, 282–283.
[25] FRUS, doc. 81, 283.
[26] FRUS, doc. 81, 283.
[27] FRUS, doc. 81, 283.

düşünmektedirler. Bundan da anlaşılmaktadır ki Ioannides ve yandaşları, Yunan ulusunu ve çıkarlarını koruyan "*kutsal koruyucular*"[28] olarak kendilerini tanımlamaktadırlar.

16 Temmuz'da BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, ABD Dışişleri Bakanı Henry A. Kissinger'la görüşürken, Makarios'un Yunanistan'ın Kıbrıs'a müdahalesini değerlendirmek için Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırabileceğini belirtmiştir. Yunan unsurlarının Kıbrıs'taki darbeye karıştığına ilişkin yeterince belge olduğunu belirten Waldheim, Kissinger'a Rum hükûmetinin dört üyesinin darbe sırasında yaralandığını, tedavi gördüğünü ve Makarios'un Kissinger'a mesaj gönderdiğini belirterek Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve egemenliğine [29] zarar verilmemesi için Amerika'dan yardım istediğini iletmiştir.

Görüşmenin devamında Waldheim, Başpiskopos'un İngiliz üssüne götürülmesi için İngilizlerden helikopter istediğini, ancak İngiliz Yüksek Komiserinin, Başpiskopos'un Birleşik Krallık'a götürülmesi şartıyla bunu kabul edebileceğini belirtmiştir. Bu sırada Waldheim, Ada'daki Barış Gücü komutanının Makarios'u korumak için talepte bulunduğunu belirtmiş ve kendisinin Barış Gücü komutanına Makarios'a yönelik koruma yetkisi verdiğini dile getirmiştir. Ancak Waldheim, bu durumun ileride birtakım sorunlara yol açacağını da ifade etmiştir.[30]

Makarios, İngiliz üslerinden Malta'ya nakledilirken, ABD'nin Atina Büyükelçisi Tasca, güvenilir bir kanal bularak Amerikan hükûmetinin mesajını General Ioannides'e iletmiştir. Amerikan belgelerine yansıdığı kadarıyla General Ioannides'in ABD elçisinden aldığı mesajı okuduktan sonra tepkisi, "*son derece öfkelendiği, ayağa fırladığı, geri geri gittiği ve bir masayı devirdiği, üzerindeki boş bardağı kırdığı*" [31] şeklinde tanımlanmıştır. Kissinger'in, Yunanistan'ın iç işlerine karışmama prensibine bağlı kalsa da sonraki süreçte müdahale ettiğini belirten Ioannides'in, "*Kıbrıs'ta ne olursa olsun Ioannides olarak ben suçlanacağım. Eğer [Kıbrıs'tan askerî] birliklerimi çekersem, eski politikacılar Ada'yı komünistlere teslim etmekle beni suçlayacaklardı. Amerikan hükûmeti bir gün 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs'ın komünistlerin eline geçmekten kurtulduğunu anlayacaktır*"[32] dediği ve kendini Kıbrıs'ın *kutsal koruyucusu*[33] olarak gördüğünü belirtmiştir.

Bu süre zarfında General Ioannides, Kıbrıs'ın özgür, bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu ileri sürüyordu. Buna karşın Ioannides, Kıbrıslı Rumların milliyetçi kanadının kararlarına güvendiğini ve Makarios'a karşı harekete geçenlerin de bu gruptan oldukları için desteklediklerini ifade etmektedir. Ioannides'e göre Yunanistan'ın onayı olsun ya da olmasın Rum milliyetçilerinin harekete geçmeleri ya da daha sonra Yunan görevlilerinin onlara yardım edip etmemesi önemli bir şey değildir. Bu noktada gerek Yunanistan'ın gerekse Rumların Enosis talebinde bulunmadıklarını belirten Ioannides, Türk hükûmetinin bu gelişmeleri görmesi ve meselenin *Kıbrıslı Rumların iç meselesi*[34] olduğunu anlaması gerektiğini savunuyordu. [35] Ancak Türk hükûmeti, darbeyi *Ada'nın iç meselesi* [36] olarak değerlendirmemektedir.[37] Üstelik Türkiye, bu konuyu garantör olduğu bir anlaşmanın ihlalini içeren uluslararası bir konu olarak görmektedir.

Bu esnada General Ioannides, Kıbrıs'ta kalan tek direniş grubunun Baf'ta Makarios'u destekleyen komünist destekçiler olduğunu, Ada'nın geri kalanının ise milliyetçi grupların kontrolü altında olduğunu ifade etmektedir.

İngiliz yetkililer, 15 Temmuz'da gerçekleşen askerî darbeden sonra Baf'a kaçan Makarios'la temasa geçerek, ona yakın koruma sağlamayı ve gitmek istediği yere kadar eşlik etmeyi teklif etmişlerdir. Makarios bu teklifi güvenlik gerekçesiyle reddetmiş ve sadece BM korumasını kabul edebileceğini

[28] FRUS, doc. 81, 283.
[29] FRUS, doc. 87, 296.
[30] FRUS, doc. 87, 296.
[31] FRUS, doc. 88, 298.
[32] FRUS, doc. 88, 298.
[33] Henry Kissinger, *Years of Renewal: The Concluding Volume of His Memoirs* (New York: Touchstone, 2000), 552.
[34] Kipriako Praktoreio Eidiseon (KYNE/CNA), "İ Kipros Tima ti Mnimi oson martirisan kata to Prodotiko Praksikopima tis Hountas tis 15is İouliou 1974," accessed July 15, 2022, https://cna.org.cy/tr/article/3569629/k%C4%B1br%C4%B1s-15-temmuz-1974-hain-cunta-darbesi-s%C4%B1ras%C4%B1nda-%C5%9Fehit-d%C3%BC%C5%9Fenleri-an%C4%B1yor.
[35] FRUS, doc. 88, 298.
[36] Andreas Constandinos, *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?* (Bloomington, IN: AuthorHouse, 2009), 376.
[37] TBMM, 20 Temmuz 1974, 20.

belirtmiştir. BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim'ınsa Makarios'un bu isteğini gündeme almak için Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırmayı planladığını açıklamıştır.[38]

Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Callaghan, Kissinger'la telefonda görüştüğünde Makarios'un İngiliz teklifini kabul ettiğini ve İngiliz koruması altında Ada'dan tahliye edileceğini belirtmiştir. Buna göre Makarios'un, İngiliz *Hermes* uçak gemisiyle Ada'dan alınarak askerî uçakla Malta'ya nakledildiği öğrenilmiştir. Makarios'un bundan sonra nereye gideceği belli değilse de Başpiskopos'un hayatta olduğu artık herkesçe bilinmektedir.[39]

Kissinger ise Makarios'un Ada'dan ayrılma isteğine bir türlü anlam veremediğini belirtmiş ve bunun stratejik bir hata olduğunu dile getirmiştir.[40] Akabinde Callaghan, Kissinger'la tekrar görüşmüş ve Makarios'un 16 Temmuz öğlenden sonra egemen üs bölgesinde bulunduğunu, ancak Ada'dan henüz ayrılmadığını bildirmiştir. Makarios'un durumunu öğrenmeden kesin bir karar vermek istemeyen Kissinger, CIA temsilcisi Colby'ye "*Ada'daki durumun ne olduğunu öğrenmeliyiz, sonra kimi destekleyeceğimize karar verebiliriz*"[41] demiştir. Colby ise sahadan pek fazla bilgi alınamadığından söz ederek henüz var olan bilgilerden öteye geçemediklerini ifade etmiştir.[42]

Callaghan ise Makarios'un Ada'dan ayrılmasıyla birlikte meşru hükûmet meselesinin ortaya çıkacağına dikkat çekmiştir.[43] Özellikle Makarios'un 16 Temmuz'dan itibaren kişisel güvenliğinin sağlanması ve İngiliz Dışişleri Bakanlığının, Makarios hükûmetini tanımaya devam ettiğini açıklamasıyla[44] Ada'daki darbecilerin durumu tehlikeye düşmüştür.[45]

General Ioannides, Makarios'u tarif ederken onun uluslararası bir figür ve ulusal bir kahraman olduğunu, birçok görevde bulunduğunu ve hepsinden önemlisi din adamı olduğunu belirttikten sonra Başpiskopos'u "*çürümüş bir eşcinsel rahip olduğunu, sapık, işkenceci ve otellerin yarısına sahip*"[46] bir kişi olarak nitelendirmiştir. Bu suçlamadan ve Makarios'u tehlikeli bir kişi olarak tanımladıktan sonra General Ioannides, RMMO'daki Rumların dahi bu gerçekleri fark ettiğini ve Makarios'a karşı harekete geçerek Yunanistan'dan yardım istediklerini ileri sürmüştür. Dolayısıyla Ioannides, krizin başından itibaren değil, bir oldubittiyle karşı karşıya kaldıktan sonra işin içine girdiğini ve yardım ettiğini ifade etmiştir.[47]

ABD açısından Makarios'un devrilebileceğiyle ilgili istihbarat raporundan sonra ilk 24 saat içinde darbenin gerçekleşmesi Ioannides'e olan itimadı giderek azaltmıştır. Bu noktada Ioannides, darbeyi planlamadığını, ilk planın 13 Temmuz'da yapıldığını ve talebin Ada'daki Rum milliyetçilerden geldiğini belirtmiştir. Yunan hükûmetinin, Makarios'un RMMO'daki Yunan subayların sayısını azaltma isteğini kabul etme niyetinde olduğunu, buna karşın Makarios'un zulmünden kaçarak Yunanistan'a sığınmak isteyen en az 85.000 Kıbrıslı Rum'un bulunduğunu ve Yunan topraklarında bunları mülteci statüsünde barındıramayacaklarını dile getirmesi dikkat çekicidir.[48] Makarios'un rejim karşıtı çabalarını da eleştiren Ioannides, yapacak bir şey kalmadığından Ada'daki Rum halkına yardım etmeye karar verdiğini ve bu kararı herhangi bir Yunan yetkilisiyle paylaşmadığını ifade etmiştir. General Ioannides, konuya ilişkin bilgiyi 13/14 Temmuz'da aldığını ve bunu sadece birkaç kişiyle paylaştığını belirtmiştir. Dolayısıyla Kıbrıs'taki darbeyi çok kişinin bilmediğini ve 15 Temmuz'da yaşanan olaylardan sadece bir avuç insanın haberi olduğunu belirten Ioannides, çok sayıda insanın bu bilgiyi öğrenmesi halinde darbenin gerçekleşemeyeceğini ifade etmiştir.[49]

Tasca'yla olan görüşmesinin devamında Ioannides, Makarios için oyunun bittiğini, Kıbrıslı Rumların onu oyun dışı bıraktığını, RMMO ve Yunan subaylarının milliyetçi Rum kardeşlerine yardım ettiğini ve tek direnişin Baf'ta olduğunu söylemiştir.

[38] FRUS, doc. 86, 290.
[39] FRUS, doc. 86, 290.
[40] FRUS, doc. 86, 294.
[41] FRUS, doc. 86, 294.
[42] FRUS, doc. 86, 294.
[43] FRUS, doc. 86, 291.
[44] FRUS, doc. 89, 301.
[45] Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı* (Ankara: Emel Matbaacılık Sanayi, 1975), 49–50.
[46] FRUS, doc. 89, 301.
[47] FRUS, doc. 89, 299.
[48] FRUS, doc. 89, 299.
[49] FRUS, doc. 89, 299.

Tasca, Makarios'un hâlâ hayatta olduğunu belirtse de Ioannides'in "*kimin umurunda; artık hiçbir gücü yok ve eğer egemen ulusun iç işlerine karışmama ilkesine inanıyorsa hiç kimse ona yardım etmeyecektir. Türkler ondan bunu istemedikçe ve Türkler bunu umursamadıkça, Ruslar bile ona yardım etmeyecektir*"[50] dediği ve Makarios'la olan bütün bağlarını kestiğini belirtmiştir.

Tasca'nın önemsediği bir diğer konuysa Yunanların Türklerle doğrudan temasının olup olmadığıdır. Bununla ilgili olarak Ioannides, Enosis'i ilan etmediklerini,[51] Ada'daki Türklere saldırmadıklarını, aksine "*baş diken/sorunun kaynağı*" olarak gördükleri Makarios'u ortadan kaldırdıklarını belirterek Türklerle hiçbir irtibatlarının olmadığını ifade etmiştir.[52] Yunanistan ve Türkiye'nin ileride oturup farklılıklarını görüşebileceklerini belirten Ioannides, Kıbrıs'ta Rumların ve Türklerin sorunlarını barışçıl ve dostane bir şekilde çözebileceklerini belirtmiştir. Yunanların Enosis'i amaçlamadıklarını belirten Ioannides, Türklerin bunu fark ettiklerini ve Rumların Türklere karşı herhangi bir eylemde bulunmadıklarını ifade etmiştir.[53] Uzlaşma konusunda Ioannides, on yıl içinde Türklerin Ege'deki petrol haklarının yüzdesini artırılması karşılığında Kıbrıs'taki payını satmak isteyebilecekleriyle ilgili şaka dahi yaptığı görülmüştür.[54]

Makarios'la ilgili ayrıntılı bilgi almak isteyen Tasca, Ioannides'in ifadesine göre Makarios'un hayatta olduğunu, İngilizlerin Episkopi Üssü'nde bulunduğunu ve Kanadalılarla İngilizlerin yardımıyla Malta'ya gittiğini sözlerine eklemiştir.[55]

Atina Büyükelçisi Tasca, darbeden hemen sonra Ioannides'le yaptığı görüşmede gerek kendisinin gerekse Yunan hükûmetinin pozisyonunu belirlemiş ve bunu Amerikan hükûmetine iletmiştir. Buna göre Ioannides, Amerikan karşıtı olmadığını, "*bir salağın bile bağlanacak direğe ihtiyacı* "[56] olduğunu ve bu durumda ABD'yi en iyi müttefik olarak görüp bağlanıldığını; bazıları tarafından 13 Temmuz kararının aptalca görüldüğünü, Kıbrıs'ı terk etmek yerine, ülke sevgisine, Rum milliyetçilerine ve kendi "*filotimosuna*"[57] karşı ahlakî yükümlülüğünün bulunduğunu, bu düşüncenin her türlü mantığın önüne geçtiğini ve Kıbrıslı Rumlara yardım ettiğini; Yunanistan'ın ulusal kimliğini korumak ve anti-komünist kalmak için ne gerekiyorsa yapacağını, bu konuda hiç kimsenin statik tavrını kabul etmeyeceğini; Sampson'u şahsen tanıyor olsa da kişisel olarak ondan hoşlanmadığını ve onu "*deli*" [58] olarak değerlendirdiğini, Ada'daki milliyetçi Rumların onu istemeleri üzerine kararlarına saygı duyduğunu, Kıbrıs'ta darbe hükûmetinin atadığı yeni Savunma Bakanı Dimitriou'nun aşırı derecede *Amerikan yanlısı* olduğunu ve Lefkoşa'daki Amerikan Büyükelçisinin bunu yakında anlayacağını ve son tahlilde Yunanistan'ın özgür, bağımsız ve egemen bir Kıbrıs istediğini, Ada'ya hiçbir şekilde müdahale edilmemesi gerektiğini ve bu sebeple "*ister Kıbrıslı Rum olsun, ister Kıbrıslı Türk olsun, Kıbrıslıların kendi sorunlarını çözmekte özgür olmaları gerektiğini*"[59] ifade etmiştir.

Gerçek şu ki darbeciler için Makarios'un suikasttan kurtulması, 15 Temmuz darbesinin başarıya ulaşmasını tehlikeye düşürmüştür. Darbecilerin Makarios'u öldürdükleri iddiası ve konuyla ilgili olarak Kıbrıs radyosundan yaptıkları duyuruyu, önceden belirlenmiş senaryonun bir parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir. Şüphesiz ki Sampson'un "*Ulusal Kurtuluş Hareketi*" adına hazırlanan bildiriyi okuması da aynı senaryonun bir parçasıdır. Makarios'a yönelik suikasttaki başarısızlık, Sampson destekçileri tarafından yeni rejimin tanınmasını ve tescillenmesini engellemiştir. Makarios'un 16 Temmuz'dan itibaren kişisel güvenliğinin sağlanması ve İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Makarios hükûmetini tanımaya [60] devam ettiğini açıklaması, darbecilerin durumunu belirsiz bir hâle sürüklemiştir. Bu belirsizliğin, Ada'daki direnişin devam etmesi halinde daha da artacağı tahmin edilmektedir.

[50] FRUS, doc. 89, 299.
[51] TBMM, 20 Temmuz 1974, 26.
[52] FRUS, doc. 89, 299.
[53] FRUS, doc. 89, 300.
[54] FRUS, doc. 89, 299.
[55] FRUS, doc. 89, 300.
[56] FRUS, doc. 89, 300.
[57] FRUS, doc. 89, 300.
[58] FRUS, doc. 89, 300.
[59] FRUS, doc. 89, 300.
[60] FRUS, doc. 89, 301.

Ada'da iyi organize olmuş sol görüşlü paramiliter güçlerin Yunan subaylarının önderliğindeki RMMO'ya karşı silahlı direnişe geçemeyeceğini değerlendiren Tasca, Ada'da silah stoklarının gizlendiğinden söz etmiş ve SSCB'nin sol görüşlü direnişçilere askerî malzeme yardımında bulunabileceğini belirtmiştir.[61]

Ada'da direniş hareketinin başlaması halinde Ioannides'in Yunan kuvvetlerini takviye edeceğini belirten Tasca, eğer savaş uzarsa ya da öyle olma ihtimali varsa, Ioannides'in Yunan kuvvetlerini artırmaya çalışabileceğinden, hatta Ada'ya gizlice asker gönderebileceğinden söz etmektedir. Tasca'ya göre direniş ne kadar bağımsız olursa, Ioannides'in operasyonu da o kadar felaketle sonuçlanacaktır.[62] Tasca'nın hazırladığı raporda, operasyonun Yunanistan'ın merkezî istihbarat örgütü *Kentrikí Ypiresía Pliroforión*'ye (KYP) ihale edildiği de yazılıdır.

Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler, Ioannides'i başarısız kılmışsa da bu durumun cunta yönetiminin başarısızlığına yol açacağı ve hükûmetin zayıflamasına neden olacağı muhakkaktır. Bu yüzden Ioannides'in, kendini baskı altında hissettiği ve Ada'da en kısa sürede Sampson rejiminin kurulması için harekete geçeceği belirtilmiştir.[63] Başarılı olunamaması halinde Ioannides'in başının belaya gireceğini değerlendiren Tasca, Yunanistan'da gerginliğin hat safhaya çıktığını ifade etmiştir.[64] Kaldı ki Yunan cuntası üyelerinin 15 Temmuz'la ilgili planlarını bilmediklerinden dolayı Ioannides'e kızgın oldukları değerlendirilmektedir.

İstihbarat belgelerinde Atina Büyükelçisi Tasca'nın, Sampson hakkındaki biyografik verileri gözden geçirildikten sonra onun hakkında yapılan değerlendirmelerin doğru olduğu, cinayete ve suikasta yatkın bir kişilik sergilediği, vicdan azabı duygusundan yoksun olduğu ve "goril tipli bir gangster"[65] olarak tanımlandığı görülmüştür. İngiliz Dışişleri Bakanı James Callaghan ise Sampson'un iktidarda kalmasına ve kurduğu yönetimin uluslararası kamuoyunda *faşist* bir rejim olarak suçlanmasından dolayı yeni rejime karşı çıktıklarını açıklamıştır.[66]

2. Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*" İçinde Politik Pozisyonu ve Analizi

Amerika'nın Makarios'tan çok, doğrudan Atina'yla ve bir temsilci vasıtasıyla iş birliği yapmasının daha doğru olacağına kanaat getiren Tasca, Yunanistan'da Ioannides'ten ziyade Yorgos Papadopoulos'un çizgisiyle devam edilmesi gerektiğini ve bu çizgiyle birlikte Türk-Yunan ve Kıbrıs sorunlarının çözülebileceğini tavsiye etmektedir.[67]

Yunan hükûmetinin ve Sampson grubunun birleşik, egemen ve bağımsız bir Kıbrıs istediklerini, bunun için sıkça vurgu yaptıklarını ve toplumlararası müzakereleri desteklediklerini görmek mümkündür.[68] Ancak bunu taktiksel bir gaye için yaptıkları da anlaşılmaktadır.

17 Temmuz tarihli değerlendirme toplantısında ise Bakan Kissinger, Ada'da kurulan Sampson rejimini Türkler açısından değerlendirirken, bunun ilk kez *fiili Enosis* manasına geldiğini, ABD açısından Sampson'un hiçbir çekici yanı olmadığını belirtmiş ve ona sahip çıkmanın ABD çıkarları açısından mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kissinger'a göre Makarios'un Ada'ya geri getirilmesi, ancak Sampson ve Yunan subaylarının görevden alınmasıyla mümkündür. Ancak Makarios'un Ada'da yeniden denge kurabilmek için Doğu Bloğuna yönelebileceği değerlendirmesi de yapılmıştır. Kissinger, Ada'dan Yunan subaylarının çekilmesi halinde güç dengesinin bozulacağını, üstelik darbenin başarısız olması halinde Yunanistan'ın felaketle karşı karşıya kalacağını belirtmiş ve bu durumun "*atılacak bir tokattan daha fazlası*"[69] olduğu iddia etmiştir.

Kissinger'in değerlendirdiği bir başka konuysa RMMO üzerinde kontrolün nasıl sağlanacağıyla ilgilidir. Bunun dışında Kissinger'in, Makarios'un Ada'ya nasıl getirileceğine yönelik görüşlerini de paylaştığı söylenebilir. Savunma Bakanlığı temsilcisi William Clements ise bunun zor olacağını ifade etmişse de

Kissinger, ABD'yle Sovyetlerin bunun için büyük çaba harcaması gerekeceğine ve gerçekleşmesi halinde Yunan hükûmetinin devrileceğine dikkat çekmiştir. Bu sebeple Kissinger, Makarios'u geri getirirken

[61] FRUS, doc. 89, 301.
[62] FRUS, doc. 89, 302.
[63] FRUS, doc. 89, 302.
[64] FRUS, doc. 89, 302.
[65] FRUS, doc. 89, 302.
[66] FRUS, doc. 92, 311.
[67] FRUS, doc. 89, 302.
[68] FRUS, doc. 89, 302.
[69] FRUS, doc. 91, 306.

Ada'daki dengeleri bozmadan ve Yunan hükûmetini devirmeden nasıl yapacağını değerlendirmektedir. Büyükelçi Robert McCloskey ise bununla ilgilenmekten ziyade eldeki ikinci seçeneği kullanmaktan söz etmiş ve *Klerides* için daha çok çaba harcanması gerektiğini belirtmiştir.[70]

Hükûmet temsilcisi Thomas D. Boyatt, ABD'nin Ioannides'ten Yunan subaylarını geri çekmesini isteyebileceğini, Klerides konusunda ise ısrar edilebileceğini belirtmiştir. Bunun karşısında Kissinger, Yunanistan'ın buna razı olmayacağını belirterek bu seçeneğin gerçekleşmesinin zor olacağına işaret etmiştir. Buna göre Kissinger'in "*hepimiz tribün oyunlarını yönetmeyi seviyoruz*"[71] dediği ve sahadaki duruma dikkat çektiği görülmüştür.

Kissinger'in, *Klerides* seçeneğini uzun vadede ABD'nin çıkarlarına hizmet etmeyeceği gerekçesiyle ötelediği bir sırada, Ada'daki mevcut yapıyı bozmadan ve yeni bir durum yaratmadan hareket etmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.[72] Ne var ki, Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco, Klerides'in iktidara gelmesiyle birlikte yapılacak anayasal düzenlemelerin Ada'daki düzeni yeniden tesis edilebileceğine inanmaktadır. Klerides'in Rum toplumu içindeki konumundan söz eden Sisco, Sampson-Ioannides ekseninin uzun vadeli istikrar sağlayamayacağını ve ABD'nin bölgesel çıkarlarını zedeleyebileceğini belirtmektedir.[73] ABD'de seçenekler üzerinde tartışmalar devam ederken, Kissinger'in Makarios'la Ioannides'in *ilkel düşünce* yapısına sahip olduklarından bu şahıslarla uzun vadeli ilişkiler kurmanın mümkün olamayacağından söz etmesi dikkat çekicidir.[74]

Kissinger, alternatif olarak Klerides'in adını ileri sürerek, onun ismi üzerinden uzlaşmaya varılıp varılamayacağını sorması üzerine Callaghan'ın, Klerides'in başarılı biri olmadığını, ancak uzlaşmanın sağlanabilmesi için Makarios'un Ada'ya dönmesini ve üç ay sonra yapılacak seçimle her şeyin değişebileceğini belirtmesi önemlidir. Makarios'un Ada'ya getirilmesi konusu gündeme gelince Callaghan, RMMO'daki Yunan subaylarının konusunu açmış ve Amerikan nüfuzunun Yunan hükûmeti üzerinde kullanılmasını istemiştir. Callaghan, Garanti Antlaşması gereği Türkiye'nin İngiltere'yle birlikte *ortak hareket*[75] etmek istemesi halinde ABD'nin Türkiye'ye Yunanistan üzerinden baskı yapması gerekeceğini,[76] ancak İngiltere'nin Kıbrıs'a müdahale etme gibi bir durumunun söz konusu olmadığını belirtmiştir.[77] Buna karşın Callaghan'ın, Türklerin tek başına harekete geçme hakkının olduğunu da belirtmesi dikkat çekicidir.[78]

Yunan rejiminin endişeli olduğundan söz eden Callaghan, Atina hükûmetinin Türkiye'nin ne yapmaya çalıştığını öğrenmek istediğini sözlerine eklemiştir. Bu sebeple Callaghan, Kissinger'dan Yunan hükûmeti üzerinde yoğun baskı yaparak RMMO'daki Yunan subaylarını geri çekmesini, Türk hükûmetinin de sakinleştirilmesini istemiştir.[79] Çıkar ve denge politikasına değinen Callaghan, altı ay sonra başkanlık makamında Sampson'dan ziyade Makarios'un bulunmasının herkes için daha yararlı olacağını belirtmiştir. Kissinger'in da bu görüşe destek verdiği anlaşılınca bu durum, Callaghan'ın, Makarios'un başarılı olmama ihtimalinin üçte bir ya da beşte bir olması halinde bile onun Ada'ya dönmesini desteklemenin, mevcut yeni rejimin devamından çok daha iyi olacağını ifade etmesine yol açmıştır.[80]

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 18 Temmuz tarihli raporunda, Yunan hükûmetinin amacının Makarios'u devirmek olduğundan söz edilmektedir. Dolayısıyla Yunan hükûmetinin Makarios'un Kıbrıs'a geri gelmesini kabul edemeyeceği değerlendirilmektedir. İlgili raporda, Makarios'un dönüşünün, ancak Sampson rejiminin devrilmesiyle ve RMMO'daki Yunan subaylarının geri çekilmesiyle mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Ancak bu görüşün hayata geçirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu koşullar altında Makarios, Ada'ya gelir ve iktidarı yeniden elde ederse bu, Atina'nın Kıbrıs'taki etkisinin azalmasına ve Ada'da güç dengesinin bozulmasına neden olacaktır.[81] Bu şekilde yeni dengenin

[70] FRUS, doc. 91, 307.
[71] FRUS, doc. 91, 307.
[72] FRUS, doc. 91, 307.
[73] FRUS, doc. 91, 308.
[74] FRUS, doc. 91, 309.
[75] TBMM, 20 Temmuz 1974, 22.
[76] Sharon Anderholm Wiener, "Turkish Foreign Policy Decision-Making on the Cyprus Issue: A Comparative Analysis of Three Crises" (PhD diss., Duke University, 1980), 326–30.
[77] FRUS, doc. 92, 311.
[78] Ecmel Barutçu, *Hariciye Koridoru* (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1999), 53.
[79] Barutçu, *Hariciye Koridoru*, 56–57.
[80] FRUS, doc. 92, 311.
[81] William Mallinson, *Britain and Cyprus: Key Themes and Documents since World War II* (New York: I.B. Tauris, 2011), 1.

kurulabilmesi için Makarios'un komünistlere[82] ve Doğu Bloğuna yakınlaşması gündeme gelecek ve Kıbrıs, Batı nüfuz sahasından çıkma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Callaghan, Sisco'yla 18 Temmuz'da Londra'da yaptığı görüşmede, İngiliz hükûmetinin Makarios'un Ada'daki meşruiyetini ve restorasyonunu desteklemeye devam ettiğini açıklamıştır. Bu bilginin farkında olan Sisco, kamuoyunun baskısı altında kalan Callaghan'ın Makarios'u desteklemeye devam edeceğini müşahede etmiştir. Dolayısıyla İngiliz hükûmetinin, Amerika'nın yoğun baskısına maruz kalmadan Yunan hükûmetinin harekete geçmesinin mümkün olamayacağını belirtmesi boşuna değildir.[83] Bir yönüyle Callaghan, ABD'yi aktif bir şekilde Yunanistan'a baskı yapmaya teşvik etmektedir.

Bir diğer çıkmazsa Sampson rejiminin, uluslararası toplum tarafından kabul edilmemesidir. Birçok sebep yanı sıra ABD, Ada'daki Sampson rejimini kabul etmemektedir. Ancak ABD, darbe rejiminin hâlihazırda etkin olduğunu ve alternatif çözüme henüz ulaşılamadığı için Sampson'un görevden alınmasını istemenin akıllıca bir iş olmayacağını değerlendirmektedir. ABD, Makarios'un Ada'ya dönmesine ve çözüme varıncaya kadar RMMO'daki Yunan subaylarının durumuyla ilgili herhangi bir tavır almaması gerektiğini düşünmektedir.[84] Bundan hareketle ABD'nin, Yunan subaylarının durumuyla ilgili kesin bir hükme sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Dışişleri Bakanı Yardımcısı Robert Ingersoll'ın başkanlık yaptığı 19 Temmuz tarihli toplantıda ise Büyükelçi McCloskey, Yunanların garantör bir devlet olarak İngiltere'deki görüşmelere katılacağını ve yetkilendirilmiş bir kişiyi Londra'ya göndereceklerini açıklamıştır.[85]

19 Temmuz'da ABD hükûmeti adına Atina'da görüşmelerde bulunan Sisco, General Ioannides'le ülkenin iki numaralı gücü General Gregory Bonano'yla yaptığı müzakereleri değerlendirmiştir. Bununla ilgili raporda Sisco, Yunanların işin ciddiyetini yeni anladıklarını, Ankara'ya eli boş gitmenin tehlikesini ancak şimdi idrak ettiklerini, bu sebeple birtakım yeni öneriler sunduklarını ve bu önerilerin Ankara'yı tatmin etmekten uzak olduğunu belirtmiştir.[86] Yunan hükûmetinin, sunduğu öneriler arasında Yunanistan'ın garantör bir devlet olarak Zürih ve Londra Antlaşmalarına uygun bir şekilde Londra'ya gideceğini ve Kıbrıs hükûmeti üzerindeki nüfuzunu kullanarak pratik düzenlemeler üzerinde çalışmayı kabul edeceğini belirtmiştir. Buna ilaveten, Yunanistan, Kıbrıs'a gizlice naklettiği askerî birlikleri, silahları ve malzemeleri bundan sonra göndermeyeceğini, Türk-Yunan birliklerinin düzenli rotasyonunu sağlamak amacıyla BM'nin görevlendirilmesini kabul edeceğini ve belirli deniz limanlarında/havaalanlarında etkin kontrolü sağlamasında yardımcı olacağını taahhüt etmiştir. Ancak Sisco, Türkiye'nin Ada'daki Türk toplumunun bazı limanlara ulaşarak denize erişim sağlamak isteğini ancak Yunan hükûmetinin bu öneriyi ayrımcılık olarak gördüğünden, kesin bir dille reddettiğini belirtmiştir.[87] Sisco'nun tespitine göre Yunan hükûmeti Ada'nın bölünmesiyle ilgili her şeyi reddedecek konumdadır. Bu sebeple Sisco, Yunan hükûmetine Ecevit'in sunduğu ve doğrudan bölünmeye yönelik teklifleri dillendirmeyerek[88] Yunan yetkililerin Londra'ya gitmesine imkân sağlamıştır.[89]

Kissinger, 19 Temmuz gecesi geç saatlerde CIA direktörü William Colby'le telefon görüşmesi yaparak Yunanların ne yapabileceğini öğrenmek istemiştir. Colby ise Ada'daki Rumların direniş gösterebileceğini, RMMO unsurlarının ise savaşabileceklerini belirtmiştir. Bu sebeple Kıbrıs'ta nahoş olayların yaşanabileceğinden bahseden Colby, Yunanların uzakta olması sebebiyle uçaklarının menzil dışı kalacağından ve müdahale edemeyeceğinden söz etmiştir. Yunanların Rodos'tan müdahale edip edemeyeceğini soran Kissinger'a cevap veren Colby, Yunanların hava kuvvetlerinin ana üslerinin Yunanistan'da, yani Atina ve çevresinde olduğunu belirterek müdahale şansının pek olmadığını ifade etmiştir.[90]

Türk ve Yunan ordularının göreceli gücünü kıyaslaması istendiğinde Colby, Türk ordusunun 300.000, Yunanlarınkinin ise 100.000 civarında olduğunu belirtmiştir. Yunan kuvvetlerinin büyük bir

[82] Brendan O'Malley and Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion* (New York: I.B. Tauris, 1999), 132.
[83] FRUS, doc. 96, 321.
[84] FRUS, doc. 97, 323.
[85] FRUS, doc. 98, 329.
[86] FRUS, doc. 99, 330.
[87] FRUS, doc. 99, 330.
[88] TBMM, 20 Temmuz 1974, 26.
[89] FRUS, doc. 99, 330.
[90] FRUS, doc. 102, 335.

bölümünün Trakya'da olduğundan bahseden Colby, Yunanların Türklere karşılık vermesi halinde muhtemelen kuzeyden, yani Selanik bölgesinden saldırıya geçebileceklerini belirtmiştir.[91]

Sisco, Ankara'nın Kıbrıs'a müdahale kararından hemen sonra Atina'ya gitmiş ve Türkiye'nin harekâtının durdurulmasını isteyen Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmüştür. Bakan Vekili, Yunan hükûmetinin *genel seferberlik* kararını açıklamış olsa da Sisco, Amerikan hükûmetinin isteklerini belirterek, Türk-Yunan yetkililerinin Londra'da bir araya gelerek çözüme yönelik müzakerelerin başlatılmasını talep etmiştir.[92]

Harekâtın başlaması üzerine ABD'de yapılan toplantıda, Savunma Bakanlığı temsilcisi Amos Jordan, Türkiye ile Yunanistan'a yapılan askerî yardımların tümünün *geçici* olarak durdurulduğunu belirtmiş ve üç mavna dolusu mühimmatın Türkiye'ye giderken Yunanistan'ın el koyduğunu dile getirmiştir. Jordan, Yunanistan'a giden yedi mavna cephanenin daha olduğunu, ancak bu mavnaların birbirine bağlı olması sebebiyle Yunanların, Türklere giden üç mavnaya da el koyduklarına dikkat çekmiştir. Yunanların el koyduğu mavnaların ABD'ye ait olup olmadığının sorulması üzerine Jordan'ın "*evet*" dediği, Helmut Sonnenfeldt ise bu durumun Kongre'ye bildirilip bildirilmediğini sorması üzerine Jordan'ın "*hayır, bildiklerini sanmıyorum*" dediği anlaşılmıştır. Jordan, bu konunun duyulmasından sonra Kongre'de yaratabileceği tepkiye işaret ederek, bunun endişe verici bir durum olduğunu belirtmiştir.[93] Durumun daha da kötüleşmesinden çekinen ABD'li yetkililer, buna tepki vermekten ziyade ABD'nin Atina Büyükelçisi Tasca aracılığıyla *protesto*[94] edilmesinin daha uygun olacağını düşünmüşlerdir.

3. Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*"nde Eylemsel Dış Politika Sonuçlarının Analizi

Kıbrıs'ın, Yunanistan'ın dış politika sorunlarından biri olduğu ve hayatî çıkarlarıyla alakalı olduğu muhakkaktır. Ancak Yunanistan için esas problem, Ada'da Türklerle Rumların anlaşmazlık yaşaması ve ardından Türkiye ile çatışma riskinin artmasıdır.[95] Belgelerden de anlaşılan odur ki, Yunanistan, Kıbrıs'ta darbe yaparken diplomatik etkilerinin veya sonuçlarının ne olacağını belirlemeyi önemsememiş ve gerekli tedbirleri almamıştır. Yunanistan'daki cunta yönetiminin Kıbrıs'la ilgili kararlarında diplomatik ve siyasi stratejiye önem verdiği, ancak gelişen acil durumlarda diplomatik etkinin ne olacağını kestiremediği anlaşılmaktadır.

Kıbrıs'ta 15 Temmuz öncesi ve sonrası krize neden olan altı durum senaryosu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Kıbrıs'ta tolere edilebilir istikrarın sağlanması ve statükonun devamıdır. Diğer beş senaryoysa "*Beklenmedik Durum Senaryosu*"yla ilişkilendirilebilir. Buna göre Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmelerin çıkmaza girmesi, Ada'da şiddetin kendiliğinden patlak vermesi, Enosis yanlısı güçlerin darbe girişiminde bulunması, Yunanistan'ın Makarios'a karşı darbe yapması ve son olarak Kıbrıs'ı işgal etmeye ve Ada'yı bölmeye yönelik bir girişimin ortaya çıkması ihtimaller arasındadır.[96] Bu tür durum senaryolarının ortak noktası, tarafların istenmeyen durumlarla veyahut sonuçlarla karşı karşıya kalacak olmasıdır. Özellikle Yunanistan'la Türkiye arasında askerî çatışmanın olması, ABD'yle SSCB arasında diplomatik çatışmanın doğmasına neden olacağı için hiç tercih edilen bir durum değildir.

Senaryoların hepsi, Makarios'un suikasta maruz kalmasıyla kaosun ortaya çıkması ya da Enosis yanlısı grupların Kıbrıslı Türklere saldırması veyahut Kıbrıslı Türklerin Türkiye'nin müdahalesini sağlamak için toplumlararası şiddete yönelmesi ve bunun üzerine Türkiye'nin Yunanistan'la silahlı çatışmaya girmesi gibi riskler taşımaktadır. Enosis yanlısı Kıbrıslı Rumların Yunanistan'ın veyahut Yunan subayların yardımıyla Kıbrıs hükûmetini devirmesi ya da Makarios'a yönelik suikast girişiminde bulunması da ciddi riskleri barındırmaktadır.[97]

Yunan hükûmetinin, Kıbrıs hükûmetini yıkmaya ya da Makarios'u görevden almaya veya faaliyetlerini yakından kontrol etmeye ve sınırlandırmaya çalışması veya bunun sonucunda Türkiye ve Yunanistan'ın, Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunarak Ada'yı bölmesi de olası riskler arasındadır.

[91] FRUS, doc. 102, 335.
[92] FRUS, doc. 104, 340.
[93] FRUS, doc. 105, 345.
[94] FRUS, doc. 105, 345.
[95] FRUS, doc. 75, 264.
[96] FRUS, doc. 75, 265.
[97] FRUS, doc. 75, 266.

Bu senaryoların herhangi birinin veya birden fazlasının yaşanması, Türkiye'nin ve Kıbrıslı Türklerin çıkarları açısından sıkıntı yaratacak niteliktedir. Yunanistan'ın Kıbrıs'a yönelik temel çıkarları, belirlenen senaryoların sonuçlarıyla ilgilidir. Buna göre, Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında toplumlararası çatışmaların baş göstermesi ister istemez tarafları kriz ortamına sokacaktır. Bu durumda NATO'ya üye olan Türkiye'yle Yunanistan'ın Kıbrıs için çatışması ve NATO'nun güneydoğu kanadının etkisiz hâle gelmesi işten bile değildir.[98] Bu bağlamda ABD'nin temel hedefi, NATO'nun güneydoğu kanadını korumak[99] ve Ada'da toplumlararası çözümü diplomasi yoluyla temin etmektir.

DİB belgelerine göre Yunanistan'ın Kıbrıs'la ilgili uygulayabileceği senaryolar arzu edilen stratejilerle ilgilidir. Buna göre Yunanistan'ın Kıbrıs'la ilgili eylem planlarını dört başlık altında toplamak mümkündür: Birincisi Yunanistan'ın Makarios'a karşı darbeyi ne zaman yapacağı, ikincisi Enosis'i ne zaman ilan edeceği, üçüncüsü bunları yaparken hangi güçleri kullanacağı, dördüncüsüyse bu güçleri nasıl organize edeceğidir.[100]

Birinci durumda Yunanistan'ın Makarios'a karşı darbe yapması beklenen hâl tarzı olarak görülmektedir. Buna göre Yunanistan'ın, Kıbrıs'ta aktif rol alması ister istemez Türkiye'yi rahatsız edeceğinden Ankara'nın "*eylemde bulunmaması*" mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla bu yaklaşımın en büyük riski, Kıbrıs'ta Türk müdahalesinin olması veya Türk-Yunan çatışmasının çıkması ihtimalidir.

Kıbrıs'ta Makarios'a karşı *ne zaman* müdahale edilmesi gerektiğidir. Bundan da anlaşılmaktadır ki, Yunanistan için Makarios'a karşı müdahale *zamanlama* açısından önemlidir. Yunanistan, Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği bir şeyi yapmaktansa hiçbir şey yapmamayı tercih edenlerin karşısında tedricen bir şeyler yapmasının daha önemli olacağını değerlendirmektedir. Yunanistan'ın "*hiçbir şey yapmama*" seçeneğine karşın 1964 ve 1967'de olduğu gibi *aktif*, 15 Temmuz 1974'te ise *süper aktif* davrandığı açıktır. Yunanistan'ın Kıbrıs'a yönelik eylemsel davranışının temel dayanağı Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engellemek, Türk-Yunan savaşını önlemek ve Ada'da istediği çözüme ulaşabilmekle sınırlıdır.[101] Bu yaklaşıma göre Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik *doğrudan* veya *dolaylı* müdahalesini engellemek esastır. Ancak Türkiye'nin, Yunanistan'ın istediği gibi davranacağını beklemek hatalıdır.

Diğer yandan, Yunanistan'ın Makarios'a karşı müdahale ederken *kiminle* veya *hangi araçlarla* müdahale edeceği önemli soru olarak ortaya çıkmaktadır. Yunanistan'a göre Makarios'a müdahale sırasında en çok direnç göstermesi beklenen taraf Kıbrıs hükûmeti, Makarios taraftarları ve Kıbrıslı Türklerdir. En fazla direnciyse Türk hükûmetinin vermesi beklenmektedir. Bir diğer zorluksa Makarios'un Rus kartını oynayarak Türk-Yunan dengesini bozabilecek güce sahip olmasıdır.

Bir diğer aşamaysa Yunanistan'ın Makarios'a *nasıl* müdahale edeceğiyle ilgilidir. Bu gibi durumlarda tek taraflı hareket etmeyi tercih eden Yunanistan, ileri zamanlarda meseleyi BM çatısına taşıyarak uluslararası destek aramaya çalışacaktır. Bunun için ABD'nin 1967'de yaptığı gibi Türk-Yunan savaşını önlemesi ve 1968'de BM, ABD ve İngiltere'nin ortak çabalarıyla toplumlararası görüşmelerin yeniden başlatılması esastır.

Bütün bunlar Yunanistan'ın diplomatik nüfuzunu askerî güç unsurlarıyla birlikte kullanacağını göstermektedir. Ancak Yunanistan'ın gelişen ve beklenmedik durum senaryolarında gücünün *nasıl*, *ne zaman*, *kiminle* ve *ne şekilde* kullanılacağı ise tam olarak belirlenmemiştir. Örneğin darbe olduktan sonra mevcut Kıbrıs hükûmetinin tanınması konusunun ne olacağı belli değildir. Darbenin başında *tanınmayla* ilgili herhangi bir sorun ortaya çıkmadıysa da ilerleyen günlerde bunun önemli bir sorun olarak ortaya çıkacağı muhakkaktır. ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in "*kimi tanıdığımız konusunda olumlu olmak istemiyoruz*"[102] dediği tespit edilse de durumun netleşmediği, bu yüzden karar verilemeyeceği ve bağlayıcı olmak istemediği görülmüştür. Esasında buradaki temel sorun Makarios'un nerede olduğu ve pozisyonunun ne olacağıyla ilgilidir. Bu bilinmeden darbe hükûmetinin tanınıp tanınmayacağı muallak bir konudur. Misal olarak Kissinger'in ifadesine göre ABD'nin Sampson'u tanımak istememesi ve bu kişinin sembolik bir lider olduğunu belirtmesi önemli bir durumdur.[103]

[98] Fahir Armaoğlu, "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu, 1958–1959," *Belleten* 60, no. 229 (December 1996): 748–51, https://doi.org/10.37879/belleten.1996.745.
[99] Kissinger, *Years of Renewal*, 495–96.
[100] FRUS, doc. 75, 270.
[101] FRUS, doc. 75, 270.
[102] FRUS, doc. 75, 292.
[103] FRUS, doc. 75, 294.

Ada'da Makarios yanlısı Rumlar, Makarios'a destek verilmesini ve yeni darbe hükûmetinin tanınmamasını isterken, Kissinger Makarios'un Ada'dan ayrılması halinde Sovyet Rusya'nın elini güçlendireceğinden ve SSCB'nin mevcut durumu meşrulaştırabileceğinden rahatsızlık duymaktadır.[104] Kıbrıs'ta bu rahatsızlığı gidermek için üç unsurun ne olacağına bakmak gerekmektedir. *Birincisi* Kıbrıs'ta durumun iç savaşa dönüşüp dönüşmeyeceğine, *ikincisi* Makarios'a ait güçlerin ne kadar dayanıp dayanmayacağına, *üçüncüsü* ise Sampson rejiminin Makarios'u Ada dışında veya kontrol altında tutma ihtimalinin ne kadar güçlü olup olmayacağına bakılmalıdır.[105] Ancak Yunanistan için durum değerlendirmesi yapılırken Kıbrıs krizinin *uluslararasılaşmaması* önemli bir konudur. Aksi halde Yunanistan için *uluslararasılaşan* Kıbrıs krizinin kontrol edilmesi ve yönetilmesi bir hayli güç olacaktır. Bu noktada Ada'da iç savaşın çıkması halinde durumun tamamen değişeceğinden ve *uluslararasılaşan* krizin odak noktasının kayacağından endişe duyan Yunanistan'ın nasıl davranacağı belli değildir.

Makarios'un darbe sırasında öldürülmemesi halinde Kıbrıs'ta büyük kaos yaşanacağını öngören Yunanistan, Ada'daki Makarios taraftarlarının geniş halk desteğine sahip olması ve komünist grupların cuntacıların karşısında bulunması nedeniyle bütün dengeleri değiştireceğini değerlendirmektedir. Kıbrıs'ta iç savaşın çıkması muhtemel olacağından tedirginlik duyan Yunanistan, Ada'daki güç dengesinin nasıl değişeceğini öngörememektedir. Zira Ada'da örgütlü komünist güçlerin durumuyla komünist olmayan örgütlü güçlerin durumunun ne olacağı belli değildir. Özellikle bu güçlerin darbeci güçler karşısında ortak hareket etmesi halinde Ada'da büyük yıkım yaşanacağı ve Sampson hükûmetinin yönetime hâkim olamayacağı kuvvetle muhtemeldir.

Makarios'un yedek kuvvetlerinin siyasi eğilimlerine bakıldığı zaman, bu güçlerin sol görüşlü olmadığı ve Makarios'u desteklediği değerlendirilmektedir. Bu durum Ada'daki siyasal eğilimi ve güç dengesini daha da karmaşık hâle getirmektedir. Ada'da organize güçlerin büyüklüğüne bakılacak olursa, 950 düzenli Yunan gücünün, RMMO'da konuşlu 650 Yunan subayının ve yaklaşık 6.000 silahlı unsurun bulunduğundan söz edilmektedir.[106] Bu rakam dikkate alındığında Kıbrıs'ta yaşanacak iç savaşın boyutlarının büyük olacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla Makarios'un Ada'da kalıp kalmamasının, Ada'nın geleceğini ve politik dengeyi etkileyeceği değerlendirilmektedir. Ancak Kissinger, Makarios'un Ada'dan ayrılması halinde direniş hareketinin çökeceğini kıymetlendirmektedir.[107]

16 Temmuz'da BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim, Kissinger'la görüşürken Kıbrıs'ta yeni hükûmetin tanınmasıyla ilgili birtakım mülahazalarda bulunmuştur. Waldheim'a göre Kıbrıs'ta darbe hükûmetinin kontrolü elinde bulundurmasıyla birlikte yeni Başkan'ın yemin etmesinin BM için sorun oluşturacağını değerlendirmektedir.[108]

Kıbrıs'ta darbenin başarısız olması halinde Atina'nın bölgedeki nüfuzunun zayıflayacağından ve Sovyet Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin artacağından endişe duyan ABD ise kendi çıkarları açısından en iyi yolun yeni hükûmetin yerine Klerides hükûmetinin kurulmasını daha çok tercih etmektedir.[109]

Bu gelişmelere karşı tepkisiz kalamayan Ankara hükûmetinin, Ada'nın "*tamamını işgal*" etmesiyle, "*bir kısmını işgal*" etmesinin aynı şey olmayacağını değerlendirdiği görülmüştür. Ancak Türk hükûmetinin esas amacının Ada'ya müdahale etmekten çok Yunanistan'ın bölgedeki etkisini kırmak olduğu değerlendirilmektedir. Türklerin Sampson yönetimine karşı Makarios rejimini desteklemesi durumunda başka bir seçeneği yok gibidir, Makarios'un Doğu Bloğuna yöneleceği ve bölgesel dengeleri bozacağı şüphesizdir. Bu sebeple ABD yönetiminin, "*Makarios'un Türklerin yardakçısı olmasına izin verilemeyeceğini*" ifade etmesi boşuna değildir.[110]

CIA direktörü Colby, hâlihazırda Makarios'un alternatifi olmadığından, Boyatt bu krizin *etnik çekişmeden* ziyade *politik* çekişmeyle izah edilebileceğinden, McCloskey "*kim ABD'nin onayını alırsa, halk desteğini de alacaktır*" diyerek ABD odaklı düşündüğünden, Kissinger'in ise "*kimi istersek onu*

[104] FRUS, doc. 75, 291–292.
[105] FRUS, doc. 75, 292.
[106] FRUS, doc. 75, 294.
[107] FRUS, doc. 75, 294.
[108] FRUS, doc. 75, 296.
[109] FRUS, doc. 91, 307.
[110] FRUS, doc. 91, 307.

seçebiliriz. Bu da bizi siyasi iktidarın oluşumunda belirleyici bir güç yapıyor" [111] diyerek bu konuda ABD'nin tavrını ortaya koyduğu görülmüştür.

Ada'daki istikrar açısından Makarios'un en iyi seçenek olduğu, ancak Klerides'in Türkiye için daha iyi olacağının değerlendirilmesi üzerine [112] tercihler arasında *ikileme* düşüldüğü müşahede edilmiştir. Amerikan çıkarları açısından arzulanan şey Kıbrıs'ta anayasal düzenin korunması, Türklerin Ada'ya müdahale etmemesi ve Londra görüşmelerinin başarıya ulaşmasıdır.[113]

ABD'nin DİB belgelerine göre Sampson ve ekibi, Ada'nın tamamını kontrol edebilmiş değildir. Ne Makarios'un ne de Sampson'un Ada'nın kontrolünü ele geçiremeyeceği anlaşılmıştır. [114] Ancak bu durumun bir de Yunanistan ayağı bulunmaktadır. Örneğin, bu krizde Yunanlar kaybederse, Atina'da iktidarı solcular alabilecek ya da bir grup Yunan subayı darbe yaparak dengeleri bozabilecektir. Makarios'un Ada'ya getirilmesiyle birlikte onun yapacağı ilk işin Yunan subaylarını Ada'dan göndermek olacağı muhakkaktır. Bu durum, Ada'da sol grupların gücünü artıracaktır. Makarios'un ikinci eylemi ise Türkleri dengelemek için Doğu Bloğuna yaklaşmak olacaktır. Dolayısıyla Yunanistan'ın yaptığı Kıbrıs darbesinin en önemli riski, Ada genelindeki dengenin *sola* kayacak olmasıdır.

Bu süre zarfında ABD, Türklerle Yunanlar arasındaki pazarlık koşullarını öğrenmek ve tüm tarafların üzerinde anlaşacağı bir çözüme ulaşmak için zaman kazanmak amacındadır. Ancak bu süre zarfında Ioannides hükûmetinin devrilmesinin ABD çıkarlarına uygun olmadığını, Türkiye'nin müdahalesiyle sürecin karmaşıklaşacağını,[115] Türk-Yunan savaşının çıkabileceğini ve Sovyet müdahalesinin kaçınılmaz olacağını belirten Kissinger[116] durumdan tedirgindir.

Colby, Sovyetlerin Makarios'u desteklemesiyle ABD'nin Sovyetlerle çatışmak istemediğini ve bu konuda temkinli davranılması gerektiğini belirttikten sonra Kissinger, prensipte Makarios'a karşı olmadıklarını, ancak bu aşamada net bir tavır almaktan kaçındığını dile getirmiştir. Buna göre Kissinger, Makarios'un iktidara gelmesinin sorun teşkil etmeyeceğini, ancak Sovyetlerin yerine ABD desteğiyle iktidara gelmesinin çok daha iyi olacağını değerlendirmektedir.[117]

Yunan subaylarının Ada'dan gitmesi için baskı yapılması halinde Yunan hükûmetinin bu baskılara dayanamayacağı açıktır. Zira Ada içinde *fiili 1974 darbe hükûmeti*, dışındaysa *1963 hükûmeti* olduğu değerlendirilmektedir. Kıbrıs'ta darbeyle oluşan temel sorunlardan biri de bu iki unsur arasında yapılabilecek çözümlemedir. Ancak Yunanistan için bu çözümleme yapılırken Türk müdahalesinin olmaması gerekmektedir.

Başbakan Bülent Ecevit'in Londra'da İngiliz hükûmetiyle görüştüğü sırada Makarios'un Ada'ya dönmesini önermiş olması gerek Yunan gerekse ABD yönetimi açısından şaşırtıcı bulunmuştur. Ancak her iki yönetim de bu durumun Makarios'u *Türklerin kuklası* haline getireceğini bilmektedir.[118] Ada'daki güç dengesinin kısmen Türkiye'nin, gerçekteyse SSCB/Doğu Bloğunun lehine değişeceğini değerlendiren Yunan ve ABD yönetimi bundan büyük rahatsızlık duymaktadır. Bu yüzden ABD yönetimi, "*Ioannides'ten kurtulmanın, onu elde tutmaktan daha tehlikeli*"[119] olduğuna kanaat getirmiş gibidir. Yeni durumda *Türk-Yunan savaşının çıkmaması* ve *güç dengesinin bozulmaması* [120] yönünde stratejik hedefini belirleyen ABD, Ioannides'i *zincirin en zayıf halkası* olarak görmüş, ancak Ioannides'in yönetimden gitmesini Amerikan çıkarlarına uygun görmemiştir.[121]

Yunanistan, Makarios'un desteklemesi halinde onun *tek yanlı Enosis* girişimlerinde bulunabileceğini veya güçlü bir Yunan karşıtlığı sergilemesi halinde Türk müdahalesini tetikleyebileceğini değerlendirmektedir. Bu konuda ABD'nin üst düzey yetkilileri, Yunan subaylarının Ada'dan çekilmesine

[111] FRUS, doc. 91, 307.
[112] FRUS, doc. 91, 307.
[113] FRUS, doc. 91, 309.
[114] FRUS, doc. 93, 312.
[115] Dimitrios Triantaphyllou, "Further Turmoil Ahead?" in *Greek–Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (Dulles, VA: Brassey's, 2001), 71–72; Andreas Theophanous, "The Cyprus Problem and Its Implications for Stability and Security in the Eastern Mediterranean," in *Greek–Turkish Relations in the Era of Globalization*, ed. Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou (Dulles, VA: Brassey's, 2001), 184.
[116] FRUS, doc. 94, 316.
[117] FRUS, doc. 94, 316.
[118] FRUS, doc. 94, 317.
[119] FRUS, doc. 94, 317.
[120] Heraclides, *Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike*, 275; Kissinger, *Years of Renewal*, 495–96.
[121] FRUS, doc. 94, 317.

karşı çıkma gerekçesini Kıbrıs'ın iç işlerine karışmama gerekçesiyle değil, Ada'daki iç dengeyi bozacağı ve RMMO içindeki ayaktakımının desteklenmiş gibi gösterileceği için karşı çıktığını belirtmişlerdir.[122] ABD yönetimi Makarios'u iktidara getirmek için Yunan hükûmetini devirmenin iyi bir seçenek olmadığına karar vermiştir.[123]

15 Temmuz tarihli darbe ile yaşanan gelişmeler göstermiştir ki Makarios *hukuken* Cumhurbaşkanıdır. Ancak Makarios'un dışarıdan destek almadan makamına gelmesi mümkün değildir. BM'nin Makarios rejimini tescil etmesi, ardından tanıması, Cumhurbaşkanlığı makamına geri dönmesi için çağrıda bulunması halinde yaşanacak durum daha da karmaşık bir hâl alacaktır. Bu durumu Batılı güçlerin reddetmesi halinde SSCB'nin bu boşluğu dolduracağı aşikâr olduğundan, meseleye dengeli ve ölçülü davranmak gerekeceği değerlendirilmiştir.[124]

ABD, dost ve müttefik ülkelerin Yunan rejiminin devrilmesiyle sonuçlanacak bir girişimi desteklemeleri halinde Sovyetlerin Doğu Akdeniz'e müdahale etmesine ya da Türk müdahalesinin gerçeklemesine neden olacaklarını bildirmiştir. Batı çıkarları açısından bu durumun kötü olacağını belirten ABD'nin, darbe ve Makarios konusunda bağlayıcı olmaktan kaçındığı görülmüştür.[125] Amerikan hükûmetinin Makarios ya da Sampson rejimini doğrudan kabul etmeyeceğini, birinin ya da diğerinin lehine herhangi bir tutum takınmayacağını belirtmesi, aslında kararsızlığından çok temkinli davranmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre Kıbrıs kriziyle ilgili eylem analizini belirleyen ABD, dış misyonlarına yukarıda ifade edilen ve yalnızca akredite olan en yüksek düzeydeki hükûmet temsilcileriyle yapılacak görüşmelerde kullanılmasını istemiştir. Bu görüşün tehlikeye girmesi halinde her türlü hareketin *yavaşlatılacağına*[126] ilişkin talimatın da verildiği görülmüştür.

Büyükelçi McCloskey, Kıbrıs kriziyle ilgili alternatif çözüm önerileri üzerinde çalıştıklarını, ancak problemi sonlandıracak bir plan hazırlamadıklarını belirtmiştir. McCloskey, Amerika'nın Kıbrıs'la ilgili "*yeterince dayak yediğini*" ve temkinli davranılması gerektiğini ifade etmiştir. Makarios'un Amerika'ya gelmesiyle Kissinger'in onu 22 Temmuz'da kabul edeceğini, Senatör Fulbright'ın aynı gün içinde Makarios'la görüşeceğini ve Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi de benzer bir davette bulunarak bir araya geleceğini belirten McCloskey, bunun ABD'nin Sampson rejimine destek vermediğinin en açık delili olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak McCloskey, Makarios'a Washington'a gitmesi için bir uçak tahsis edilmesini istemişse de ABD'nin tarafsızlığına halel getireceği için bunun yapılmayacağını dile getirmiştir.[127]

Dışişleri Bakanı Kissinger, 19 Temmuz gecesi Savunma Bakanı James R. Schlesinger'le bir görüşme yapmış ve "*Türkler Ada'nın bir parçasını istiyorsa o zaman benim görüşüme göre 'çift Enosis' için çalışılmalı ve Ada'nın diğer kısmını Yunanlara vermeliyiz*" [128] dediği görülmüştür. Buna göre ABD açısından 19 Temmuz gecesi durumun iki olasılıkla sonuçlanabileceği öngörülmüştür. Bunlardan biri *çift Enosis*, ikincisiyse *Klerides liderliğinde yeni düzenin inşa* edilmesidir.[129]

19 Temmuz 1974'te ABD Savunma Bakanı Schlesinger, Ada'da bulunan Amerikalıların tahliyesi için helikopterlerin kullanılmasını güvenli ve hızlı bir yol olarak önermişse de, Kissinger'in Ada'ya helikopterlerin gönderilmesi halinde ne amaçla gidildiğinin izah edilemeyeceğini ve ABD'nin Kıbrıs'a müdahale ettiği izlenimi vereceğini belirtmesi dikkat çekicidir.[130] Bu sırada Yunanların Ada'da yaşanan krizi "Kıbrıs'ın iç meselesi" olarak gördüğünü, ancak bu durumun "yüz kızartıcı" bir şey olduğunu değerlendiren Colby, ABD çıkarları açısından bunun tehlikeli olduğunu da dile getirmiştir.[131]

19 Temmuz'un geç saatlerinde ABD Başkanı Nixon'la Dışişleri Bakanı Kissinger arasında yapılan telefon görüşmesinde *Kıbrıs'ta savaşın başladığının* ifade edilmesi durumun artık geri dönülmez bir hâl aldığını göstermektedir. Kissinger'in, ABD açısından durumun istenmeyen bir noktaya geldiğini, Türklerin Lefkoşa'yı bombaladıklarını ve başka yerlerde ise ateş açıldığını belirtmesi dikkat çekicidir. Durumun

[122] FRUS, doc. 94, 320.
[123] FRUS, doc. 94, 320.
[124] FRUS, doc. 94, 320.
[125] FRUS, doc. 94, 320.
[126] FRUS, doc. 94, 320.
[127] FRUS, doc. 94, 327–328.
[128] FRUS, doc. 100, 332.
[129] FRUS, doc. 100, 332.
[130] FRUS, doc. 100, 332.
[131] FRUS, doc. 100, 332.

daha da kötüleşmesini istemeyen Kissinger, Yunanların nasıl tepki vereceğini bilmemekle birlikte, bu meselenin pazartesi (22 Temmuz) gününe kadar çözülmesi ihtimalinin %10 olduğundan bahsetmiştir.[132] Nitekim yaşanan gelişmeler I. Harekâtın 22 Temmuz'da ateşkesle sonuçlandığını göstermektedir.

Başkan Nixon'un Türklerin müdahalesinden sonra meselenin BM'ye havale edilmesi gerekeceğinden ve bu hâlde Rusların işin içine gireceğinden söz ederek, "*BM'de her zaman kahrolası bir sembolizm vardır; ...bunun nasıl bir mayın tarlası olduğunu biliyoruz*"[133] dediği ve krizin BM'ye taşınmamasını istediği anlaşılmaktadır. Kissinger, meseleye başka hiç kimse müdahil olmadan ilgili tarafları arayarak görüşeceğini ifade etmişse de Nixon, ABD'nin meselenin üstesinden gelemediği izlenimini vereceğinden bu görüşe karşı çıkmaktadır. Ancak Başkan Nixon'ın, Kıbrıs'taki krizi Orta Doğu'da yaşanan krizlerle mukayese ederek "*Tanrı'ya şükür ki Suriye, İsrail ya da buna benzer bir şey değil; bu daha kötü olurdu*"[134] dediği ve bu krizin ABD için ikincil önemde bir kriz olduğu görülmektedir. Amerikan silahlarının kullanılması konusu gündeme gelince, Başkan Nixon'un ABD'den silah alan herkesin dikkatli olmasını ve Türklerin silahları dilediği gibi kullanamayacağını belirtmesinin savaşın gidişatını etkileyebileceğini göstermektedir.[135]

Yunan hükûmetinin kendini bütün meselelerden izole ettiğini, Kıbrıs hükûmetininse profesyonel bir *tetikçinin* liderliğinde darbe yaptığını, ancak uluslararası destek alamadığını belirten Kissinger, Türklerin 15 yıldan beri tasarlayıp yapamadıkları şeyi 15 Temmuz darbesiyle yaparak Kıbrıs'a hâkim olduklarını dile getirmiştir. Başkan Nixon ise Yunanların buna izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Kissinger'ın, Yunanların Türklerle savaşabileceği tek coğrafyanın Kıbrıs olmadığını, daha başka yerlerde de çatışabileceklerini belirtmesi, Türk-Yunan savaşının yayılabileceğini göstermektedir. Türklerin ve Yunanların güç durumunu sorgulayan Nixon'a cevap veren Kissinger, Yunanların Ada'da 9.000 kadar kuvvetinin, Türklerinse yaklaşık 3.000-4.000'in üzerinde gücünün olduğundan söz etmiştir. Türklerin iyi donanımlı ve takviye hızına sahip olduklarından söz eden Kissinger, Yunanların yapabileceği iki şey olduğunu belirtmiştir. Kissinger'e göre Yunanlar ya Türklerle müzakere edecek ya da Trakya coğrafyasından saldırıya geçeceklerdir.[136] Bu durumun NATO'yu nasıl etkileyeceğinden endişe duyan Nixon, Türk-Yunan savaşının bir *seçenek*[137] olarak görülmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Kıbrıs'ta 20 Temmuz sabahının erken saatlerinde başlayan müdahale girişimi ABD'de de yankı bulmuştur. Büyükelçi McCloskey, Kissinger'in 20 Temmuz gecesi Paris, Londra ve Bonn'daki dışişleri bakanlarıyla görüştüğünü ve onlara ABD'nin tutumunu açıkladığını belirtmiştir. Buna göre ortaya çıkan temel konunun üç grupta toplandığını ifade eden McCloskey bunları, Kıbrıs'ta ateşkesi desteklemek; İngiltere'de müzakerelere başlamak ve Yunanistan'la Türkiye'yi uzlaştırmak; son olarak Kıbrıs'ta yasal yönetimi yeniden tesis etmek şeklinde açıklamıştır.[138] BM Güvenlik Konseyi'nde bu konuların savunulabilmesi için İngiltere'yle Fransa'nın ABD'yle birlikte hareket etmesi gerektiğine karar verilmiştir.[139] Amerikan karar alıcılarının buradaki amacı, ABD'yle Avrupa ülkelerinin aynı yönde hareket ettiğini göstermektir.

Büyükelçi Ingersoll, yaşanan gelişmelerin süreci *çifte Enosis*'e götüreceğini ve bu çözümün *tek alternatif* olduğunu dile getirmesi dikkat çekicidir. Toplantılarda, Yunanların Türkiye'ye Trakya üzerinden saldırabileceğini, en azından güç gösterisinde bulunabileceğini değerlendiren yetkililerin de olduğu görülmüştür.[140]

Ingersoll ise bu tür durumları engellemek için ABD'nin Yunanistan'a ve Türkiye'ye yaptığı bütün askerî yardımları kesebileceğini belirtmiştir.[141] Büyükelçi Ingersoll, Türk-Yunan savaşının çıkması halinde ABD'nin *acil durum planı* yapıp yapmadığı sorguduğunda, Savunma Bakanlığı temsilcisi Amos Jordan, böyle bir planın bulunmadığını, ancak mevcut planları geliştirmek üzere çalıştıklarını ifade etmiştir. General Pauly ise Yunanistan ve Türkiye'deki birimlerin kendi acil durum planlarının olduğundan ve

[132] FRUS, doc. 103, 337–338.
[133] FRUS, doc. 103, 338.
[134] FRUS, doc. 103, 338.
[135] FRUS, doc. 103, 339.
[136] FRUS, doc. 103, 339.
[137] FRUS, doc. 103, 339.
[138] FRUS, doc. 103, 344.
[139] FRUS, doc. 103, 344.
[140] FRUS, doc. 103, 346.
[141] FRUS, doc. 103, 347.

verilerin güncel bulunduğundan söz etmiştir.[142] Bunun dışında General Pauly, Yunanistan ve Türkiye'de konuşlu ABD uçaklarının geri alınmasına dikkat çekmiş, Helmut Sonnenfeldt ise bunun askerî bir mesele olduğuna işaret ederek bu konuda ABD'nin genel bir çekilme eğiliminde olduğunu ve bu yönde Sovyetlere sinyal vermemesi gerektiğini belirtmiştir.[143]

Kissinger ile Ingersoll, aralarındaki görüşmede, Savunma Bakanlığının Türkiye ve Yunanistan'a yapılan askerî yardımların[144] kesilebileceğini açıklamasını doğru bir yaklaşım olarak değerlendirmemişlerdir.

Kissinger, Amerikan yardımlarının kesintiye uğramamasını, ancak teslim de edilmemesini istemiştir. Bunun teknik sebeplerden kaynaklandığının dile getirilmesini isteyen Kissinger, taraflar arasında ateşkes olmazsa Amerikan yardımlarının tamamen kesileceğinin belirtilmesini ve bunun bir *tehdit aracı*[145] olarak kullanılmasını direktif olarak verdiği görülmüştür.

20 Temmuz tarihinde Dışişleri Bakanı Kissinger, Bakan Yardımcıları Ingersoll ve Buffum'la yaptığı telefon görüşmesinde Barış Harekâtıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. Barış Harekâtının devam ettiği sırada BM Güvenlik Konseyi'nin toplanma kararı almasına rağmen hâlen toplanmadığını rapor eden Buffum, ABD'nin hazırladığı taslak metin üzerinde pazarlık yapıldığını, Rusların gün boyunca bunun karşılığını almaya çalıştığını ve sürecin yavaşladığını belirtmiştir. Rusların taleplerine karşı İngilizlerin ve Fransızların desteğini alarak önlemeye çalıştıklarını belirten Buffum, Fransızların uluslararası anlaşmalarda öngörülenden fazla yabancı askerin Kıbrıs'tan çekilmesi gerektiğini belirtmiş olmasının Türkleri ve Yunanları memnun etmediğini ve bu talebin ABD'nin anlayışına da ters düştüğünü ifade etmiştir.[146] Gerçekte ise ABD'nin başarmak istediği şey Konsey Başkanlığı nezdinde girişimde bulunarak Kıbrıs'ta ateşkesin sağlanması ve taraflar arasında müzakerelerin başlanmasıdır. Hareket tarzı açısından Kissinger'dan onay alan Buffum, aksi talimat gelene kadar ABD'nin *sert* tavrını sürdüreceğini belirtmiştir.[147]

20 Temmuz'da Barış Harekâtı'nın devam ettiği sırada, Dışişleri Bakanı Kissinger, Başkan Nixon'a bilgi verirken Yunanların Amerikan teklifini kabul ettiğini, Türklerin ise ilgili teklifi aldıklarını belirtmiştir. Tekliflerini sunarken Türklere karşı *acımasız* davrandıklarını belirten Kissinger, Türklerin sürekli toplantı yaparak süreci *oyaladıklarından* bahsetmektedir. Kıbrıs'ta harekâta devam eden Türklerin mümkün olduğunca yerleşik hâle gelmek istediklerinden söz eden Kissinger, Ankara'nın gece yarısına kadar ateşkes konusunda karar vermek zorunda kalacağını ifade etmiştir. Türklerin hedefledikleri bölgelere ulaşmak ve pazarlık gücü kazanmak için gayret sarf ettiğine işaret eden Kissinger, RMMO unsurlarının etkili bir şekilde yenilgiye uğratıldığını da sözlerine eklemiştir.[148] Kıbrıs'taki kayıpların fazla olup olmadığını soran Başkan Nixon'a cevap veren Kissinger, çatışmaların yüksek yoğunluklu olduğunu, ancak kayıpların fazla olmadığından bahsetmiştir.

Kissinger, Yunanların sabaha kadar savaşa girmemesi halinde bir sorunun yaşanmayacağını belirtmiş olmasına rağmen Nixon'ın, bunun mümkün olmayacağını ifade etmiş olması dikkat çekicidir. Ancak Kissinger, Yunanların savaşa girmesi halinde ABD yardımlarının kesileceğini bildiklerinden böyle bir şey yapmayacaklarını, zira yardımların kesilmesi halinde uzun süre savaşamayacaklarını belirterek bu durumu savaşı durdurmak için kullanabileceklerini dile getirmiştir. Başkan Nixon ise bu seçeneğin bir kaldıraç olarak kullanılabileceğini ifade ederek savaşı önleyebileceğini belirtmiştir.

Sonuç

ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinden hareketle Kıbrıs'ta 15 ile 20 Temmuz 1974 tarihleri arasında yaşanan gelişmeler, "*5 Gün Diplomasisi*"yle kavramlaştırılmış ve Yunanistan'ın tutum analizi belirlenmeye çalışılmıştır. "*5 Gün Diplomasisi*"nin temel varsayımlarının test edildiği bu çalışmada, yaşanan olayların Kıbrıs'taki dengeleri temelden değiştirdiği tespit edilmiştir. Yunan cuntasıyla EOKA-B'nin yaptığı *15 Temmuz Darbesinin*, Ada'da ve bölgede belirsizliğe neden olduğu ve ilgili tarafların

[142] FRUS, doc. 103, 347.
[143] FRUS, doc. 103, 347.
[144] Michael A. Attalides, *Cyprus: Nationalism and International Politics* (Edinburgh: Q Press, 1979), 158.
[145] FRUS, doc. 106, 349.
[146] FRUS, doc. 107, 352.
[147] FRUS, doc. 107, 352.
[148] FRUS, doc. 108, 352.

çıkarlarını sarstığı açıktır. Buna göre Kıbrıs'ta darbeyle kurulmak istenen yeni düzenin, Ada içinde ve dışında veyahut bölgesel ve küresel çıkarları ya da dengeleri değiştirdiği de görülmüştür.

Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*" ile hedeflediği şey Makarios'u ve yönetimini devre dışı bırakmak ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi konusundaki girişimlerin önünü açmaktır. Yunanistan'daki cunta yönetimi aracılığıyla Ada'daki EOKA-B unsurlarını harekete geçirmek ve darbe yöntemiyle Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamaktır.

Türkiye, 15 Temmuz darbesini Enosis yolunda atılmış bir adım ve 1960 Antlaşmalarının ihlali olarak değerlendirmiştir. Darbenin Yunan subaylarca yapıldığını anlayan Türkiye, Enosis'i önlemek için güç kullanmak da dahil olmak üzere her türlü eylemde bulunabileceğini, eylem sorumluluğunu BM, NATO, ABD, İngiltere ve Yunanistan'a yükleme gayretinde olduğunu ve Sampson liderliğindeki bir hükûmeti kabul etmeyeceğini göstermiştir. Bu süre zarfında Türkiye'nin temel stratejisi Kıbrıs Türklerini korumak ve Enosis'in gerçekleşmesini önlemektir. Bunu gerçekleştirmek için de Türkiye'nin başvurduğu bütün argümanlar Zürih ve Londra Antlaşmalarına, bir başka deyişle uluslararası hukuka dayanmaktadır.

15 Temmuz 1974 sabahı Yunan cuntasının Ada'daki subaylarının desteğiyle yapılan darbe, Makarios yönetiminin yanı sıra Kıbrıs Cumhuriyeti'nin idari şeklini de değiştirmiştir. Buna göre Yunanistan'ın "*5 Gün Diplomasisi*" ile hedeflediği, Makarios'u iktidardan indirmek ve Ege krizinin Kıbrıs'a sıçrama ihtimali nedeniyle güç dengesini kendi lehine çevirmektir. Ancak Yunanistan, bunu yaparken kendini darbeden soyutlayarak 15 Temmuz'u *Kıbrıs'ın iç meselesi* olarak lanse etmek istemiştir. Bunun için Kıbrıs'ta 15 Temmuz'la birlikte kurulan "*Ulusal Kurtuluş Hükûmeti*"ni yeni düzenin kurumu olarak göstermek istemiştir.

Ioannides ve Yunan cuntası, darbeye destek vermesi ve istenilen sonuca ulaşılamaması sebebiyle *başarısızlığın* bedelini ödemek zorunda kalmışlardır. Darbeyle ilgili ilk planının 13 Temmuz'da Rumlarca yapıldığını ve bir oldubittiye ile yardım ettiğini belirten Ioannides, 15 Temmuz darbesiyle Kıbrıs'ın komünistlerin eline geçmesini önlediği için *kahraman* olarak ilan edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Yunan cuntasının yönettiği darbeyle birlikte Ada'daki solcu gruplar Makarios yönetimi altında *bağımsızlığın devamını* isterken, sağcı gruplarsa *Makarios'suz Enosis*'i arzulamakta olduklarını göstermişlerdir.

ABD'ye göre Yunanistan'ın tasarladığı darbe başarısız olursa, bu Yunanistan açısından bir felaket olacaktır. Bu yüzden ABD için en iyi seçenek Klerides hükûmetinin kurulmasıdır. Bu, Makarios'tan *kurtulma* ve Sampson'dan *vazgeçme* anlamına gelmektedir. Sampson-Ioannides ikilisinden uzun vadeli istikrar sağlayamayacağına inanan ABD'nin, *oyun kurucu* olarak kimin başkan olacağını belirleme pozisyonunda bulunmak istediği görülmektedir. ABD'ye göre iki olasılık mevcuttur. Biri *çifte Enosis*'in gerçekleşmesi, diğeri ise Klerides'in başkan olmasıdır. Bu sebeple ABD, Kıbrıs'ta durum netleşene kadar Klerides'i *Kıbrıs Cumhurbaşkanı Vekili* olarak kabul etmiş, ancak tanımayı erteleyerek resmî çağrıda bulunmamıştır.

Sonuç olarak Kıbrıs Türk halkı ve Türkiye'nin hayati çıkarlarını tehdit eden 15 Temmuz darbesi ve yaşanan süreç, Ada'da 5 gün sürmüş ve Türk tarafını 1960 müktesebatına uygun bir şekilde askerî müdahalede bulunmaya sevk etmiştir. Garanti Antlaşması'nda yer alan müdahale hakkını kullanan Türklerin temel amacı, Ada'daki soydaşlarının güvenliğini sağlamak, darbeyle iktidarı ele geçiren yeni yönetimin gücünü kırmak, 1960 düzenini reforme ederek devamlılığını sağlamak ve Ada üzerinde bozulan dengeleri yeniden tesis etmektir. Buna göre Türklerin 20 Temmuz 1974 Barış Harekâtını gerçekleştirerek amaçlarına ulaştığı değerlendirilmekte, diğer aktörlerinse oluşan dengeden memnun olmayarak yeni denge kurma arayışında olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple Kıbrıs'ta Barış Harekâtından sonra meseleye taraf olan aktörlerin uzlaşamadığı görülmektedir.

Declarations / Beyanlar

Author Contributions / Yazar Katkısı

The author is solely responsible for the conception and design of the study, the collection and analysis of the sources, the interpretation of the findings, and the preparation of the manuscript.

Çalışmanın tasarımı, kaynakların toplanması ve analizi, bulguların yorumlanması ve metnin hazırlanması tek yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Funding / Finansman

The author received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazılması ve/veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Conflict of Interest / Çıkar Çatışması

The author declares that there is no conflict of interest.

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Ethics Committee Approval / Etik Kurul Onayı

This study is based on historical documents, published sources, and the author's personal photographs. It does not involve human participants, personal data, surveys, interviews, or experimental procedures; therefore, ethics committee approval was not required.

Bu çalışma tarihî belgeler, yayımlanmış kaynaklar ve yazara ait kişisel fotoğraflara dayanmaktadır. İnsan katılımcı, kişisel veri, anket, görüşme veya deneysel uygulama içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Research and Publication Ethics / Araştırma ve Yayın Etiği

The author declares that the study was conducted in accordance with the principles of scientific research and publication ethics and that all sources used in the study have been appropriately cited.

Yazar, çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlandığını ve yararlanılan bütün kaynakların usulüne uygun biçimde gösterildiğini beyan eder.

Declaration on the Use of Generative Artificial Intelligence / Üretken Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

The author declares that no generative artificial intelligence tools were used in the research, analysis, interpretation, or writing of this article.

Yazar, bu makalenin araştırılması, analizi, yorumlanması veya yazılması sürecinde üretken yapay zekâ araçlarının kullanılmadığını beyan eder.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

United States Department of State. *Foreign Relations of the United States, 1969–1976*. Vol. 30, *Greece; Cyprus; Turkey, 1973–1976*. Washington, DC: Government Printing Office, 2007. Documents 75–108.

Resmî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi. *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*. Gizli Oturum, 3. Birleşim, 1. ve 4. Oturum, 20 Temmuz 1974, Toplantı 13, c. 13/1, 15–54.

Kitap ve Makaleler

Adams, Thomas W. *AKEL: The Communist Party of Cyprus*. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 1971.

Armaoğlu, Fahir. "Amerikan Belgelerinde Kıbrıs Sorunu, 1958–1959." *Belleten* 60, no. 229 (Aralık 1996): 745–782. https://doi.org/10.37879/belleten.1996.745.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914–1980)*. Ankara: İş Bankası Yayınları, 1986.

Asmussen, Jan. *Cyprus at War: Diplomacy and Conflict during the 1974 Crisis*. London: I.B. Tauris, 2008.

Attalides, Michael A. *Cyprus: Nationalism and International Politics*. Edinburgh: Q Press, 1979.

Barutçu, Ecmel. *Hariciye Koridoru*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 1999.

Constandinos, Andreas. *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?* Bloomington, IN: AuthorHouse, 2009.

Eroğlu, Hamza. *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*. Ankara: Emel Matbaacılık Sanayi, 1975.

Heraclides, Alexis. *Yunanistan ve Doğudan Gelen Tehlike: Türkiye Türk–Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*. Çeviren Mihalis Vasilyadis ve Herkül Millas. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Kissinger, Henry. *Years of Renewal: The Concluding Volume of His Memoirs*. New York: Touchstone, 2000.

Mallinson, William. *Britain and Cyprus: Key Themes and Documents since World War II*. New York: I.B. Tauris, 2011.

O'Malley, Brendan, and Ian Craig. *The Cyprus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*. New York: I.B. Tauris, 1999.

Papasotiriou, Charalambos. "Regional and International Conditions for a Viable Solution to the Cyprus Problem." *The Cyprus Review* 10, no. 1 (1998): 11–18.

Tamçelik, Soyalp. "Kıbrıs Meselesinde Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri." *Journal of World of Turks* 2, no. 2 (2010): 101–135.

Tamçelik, Soyalp. *Kıbrıs'ta Sessiz ve Gizli Savaş: Arşiv Belgelerine Göre Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) ve Gizli Tarihi*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2024.

Theophanous, Andreas. "Cyprus, the European Union and the Search for a New Constitution." *Journal of Southern Europe and the Balkans* 2, no. 2 (2000): 213–233. https://doi.org/10.1080/713683342.

Theophanous, Andreas. "The Cyprus Problem and Its Implications for Stability and Security in the Eastern Mediterranean." In *Greek–Turkish Relations in the Era of Globalization*, edited by Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou, 180–207. Dulles, VA: Brassey's, 2001.

Triantaphyllou, Dimitrios. "Further Turmoil Ahead?" In *Greek–Turkish Relations in the Era of Globalization*, edited by Dimitris Keridis and Dimitrios Triantaphyllou, 56–79. Dulles, VA: Brassey's, 2001.

Wiener, Sharon Anderholm. "Turkish Foreign Policy Decision-Making on the Cyprus Issue: A Comparative Analysis of Three Crises." PhD diss., Duke University, 1980.

Çevrim İçi Kaynaklar

Kipriako Praktoreio Eidiseon (KYNE/CNA). "İ Kipros Tima ti Mnimi oson martirisan kata to Prodotiko Praksikopima tis Hountas tis 15is İouliou 1974." Erişim 15 Temmuz 2022. https://cna.org.cy/tr/article/3569629/k%C4%B1br%C4%B1s-15-temmuz-1974-hain-cunta-darbesi-s%C4%B1ras%C4%B1nda-%C5%9Fehit-d%C3%BC%C5%9Fenleri-an%C4%B1yor.